

RTK 678

E könyv jelen 12-ik kiadásában a 71,814/1906. sz. min. rendelettel elemi népisk. számára tankönyvül engedélyeztetett.

A MAGYAROK TÖRTÉNETE

AZ ELEMİ NÉPISKOLÁK V. ÉS VI. OSZTÁLYAI

SZÁMÁRA

ÍRTA

VARGYAS ENDRE

TIZENKETTEDIK ÁTDOLGOZOTT KIADÁS

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

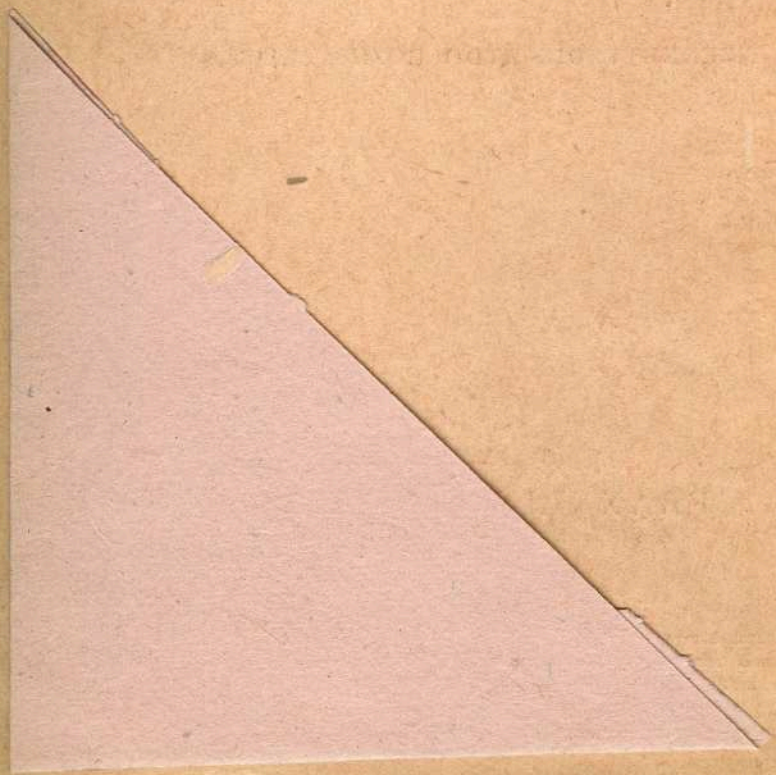
KIADÁSA

A könyvkötői anyagok hiánya miatt az iskolakönyvek a vallás- és közoktatási miniszter jóváhagyásával egyelőre puha borítékban kerülnek forgalomba.

Ara 1 kor. 20 fill.

E 1975

1987 JUN 2 01

372.4-K

A MAGYAROK TÖRTÉNETE

AZ ELEMI NÉPISKOLÁK V. ÉS VI. OSZTÁLYAI

SZÁMÁRA

ÍRTA

VARGYAS ENDRE

TIZENKETTEDIK ÁTDOLGOZOTT KIADÁS

Engedélyezve jelen 12-ik kiadásában elemi népiskolák számára
tankönyvül a 71,814/1906. számú min. rendelettel

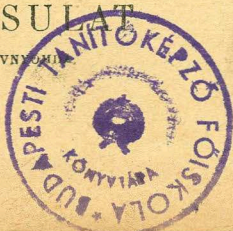

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IRODALMI INTÉZET ÉS KÖNYVTÁRSÁG

15521

RTK 678

15521

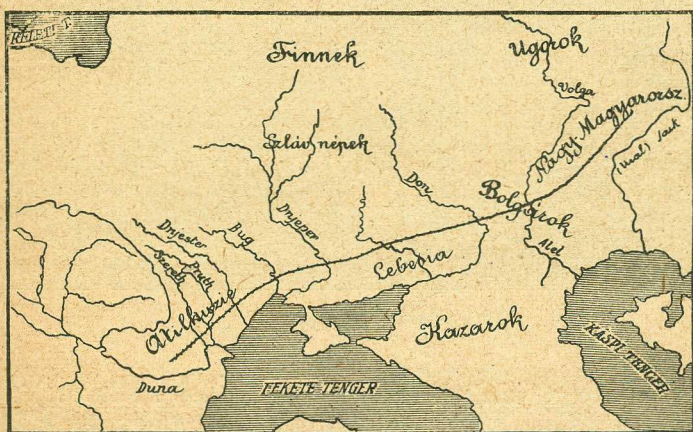
ÖTÖDIK OSZTÁLY.

I. Honfoglalás.

Őseink bevándorlása.

Azt a földet, melyen most mi magyarok lakunk, őseink bevándorlása előtt különféle népek lakták.

A nagy népvándorlás alkalmával Ázsia földjéről először a hunok, azután az avarok és végül a magyarok jöttek be Európába.

A magyarok útja.

A **magyarok**, akik a finn-ugor népcsaládhoz tartoztak s évszázadokon keresztül az Ural vidékén laktak, 884 körül költöztek ki ősi hazájukból, amely már nem volt elég táplálásukra.

A hagyományok szerint a magyar nép ekkor 7 külön törzsből és 108 nemzetségből állott.

A magyarok először is a Don folyó tövénél, *Lebediá*-ban telepedtek le, majd meg a Dnieszter és Pruth folyók között, az úgynevezett «*Etelköz*»-ben ütöttek tanyát.

Mint hogy azonban a szomszéd népek támadásai miatt a magyar népnek, a Fekete-tenger mellékén minduntalan változtatni kellett szállásait, csak úgy tarthatta fenn magát, ha fegyverrel új, jobban védhető hazát szerez magának.

Hogy pedig ezt őseink végbevihessék, ehhez először is összetartásra volt szükség, mert összetartás nélkül a legnagyobb erő is szétbomlik. Azért a hagyomány szerint, őseink elhatározták, hogy a hét törzs vezérei közül egy közös fővezért választanak, kinek mindnyájan engedelmeskedni fognak.

A vérszerződés.

A hét törzs vezérei ekkor ezek voltak: *Álmos, Előd, Kond, Ond, Tas, Huba* és *Töhötöm*. A választás először is Álmosra esett, de ez már elgyengült öreg ember lévén, maga helyett fiát, a hős *Árpádot* ajánlotta, akit ősi szokás szerint paizsaikra emelvén, fővezérré választottak, és aki azután új hazát szerzett nekik.

ÁRPÁD.

Árpád harcra termett, bátor és bölcs férfiú volt.

Ez okból az öreg vezérek is örömet szegődtek hozzá s midőn ősi szokás szerint paizsaikra emelték, így szóltak hozzá:

E mai naptól fogva tégedet vezérünknek ismerünk, a hová szerencséd vezetend, mi követni fogunk.

Ezután a fejedelem és a nemzet főbbjei Etelközben a következő szerződést kötötték:

1. A nemzet fejedelme ezentul mindenkor Árpád nemzetségéből legyen.

2. Amit közös erővel szereznek, abban igazságos osztálya legyen mindenkinek.

3. A fejedelem tanácsából és az ország kormányából a többi törzsfő és utódaik ki ne zárassanak.

A pusztaszeri nemzetgyűlés.

4. Aki a fejedelem iránt a hűséget megszegné, vagy a fejedelem és a törzsfők között meghasonlást támasztana, annak vére ontassék.

5. Aki ezt a szerződést megszegi, átok alá essék s a nemzet kebeléből örökre száműzve legyen.

Erre a vezérek mindnyájan, ősi szokás szerint, megmetszván karjaikat, vért eresztének egy közös edénybe annak jeléül, hogy ezt a szerződést életük feláldozásával is készek lesznek megvédelmezni.

Ez volt a hagyomány szerint ama híres *vérszerződés*, mely a magyar nemzetet egy fejedelem alatt nemzetté egyesíté.

Árpád ezután elindult hazát szerezni a magyaroknak.

Winkler
Lechner

Vitéz magyarjait, Gácsországon keresztül, az erdős Kárpátok felé vezeté, ahol átkelt népével a Vereczkei-szoroson, mire őseink megpillantván a mosolygó virányokat, ujjongva üdvözölték az új hazát.

Az első hely, ahol Árpád, hősi diadalok után, népével megnyugodott, *Munkács* vidéke volt. A magyaroknak valóban nagy munkájába került a havasokon való átkelés.

Hazánkat ekkor *Zalán* szláv-bolgár, *Mén-Marót* kozár és *Szvatopluk* morva fejedelmek alatt különféle népek lakták. Árpád néhány év alatt a különféle népeket egymás után legyőzte. Zalán az *alpári* mezőn vallott óriási kudarcot. A honfoglalás 896-ban teljesen be volt fejezve. A népek meghódoltak Árpádnak s a Kárpátoktól az Adriáig s az erdélyi havasoktól a Morva folyóig minden nép a magyar nemzetet ismeré el urának.

De Árpád nemcsak hazát szerzett nemzetének, hanem gondoskodott üdvös törvényekről is. A honfoglalás után azonnal általános gyűlést tartott, melyen megállapították az országnak törvényeit.

Azt a helyet, ahol az ország minden dolgát így szép szerivel összeszervezték, «*Szer*»-nek nevezték el s mai napig is «*Pusztá-Szer*»-nek hívják.

Árpád, miután hazát szerzett nemzetének, meghalt 907-ben. Tetemeit egy patak forrásánál tették örök nyugalomra, valahol Ó-Buda környékén. Neve élni fog, míg e négy folyótól szeldelt hazában egy honfiszív dobog.

Harci kalandozások.

A magyarok, Árpád elhunytja után, az új haza határainak kiszélesítésére törekedtek s ezért támadó hadjáratokat indítottak a szomszéd népek ellen.

A harcias magyarok berobogtak Német-, Olasz- és Franciaország földjére. Amerre csak száguldoztak, rombolás jelezte útjaikat, ugyannyira, hogy a népek imáikba foglalták azt a könyörgést: «A magyarok nyilaitól ments meg Uram minket».

Azonban *Zsolt* fejedelemsége alatt végre a magyarok is megadták az árát pusztításaiknak. *Henrik*, német császár *Merzeburg*-nál 933-ban elannyira megverte hadaikat, hogy

harminchatezer maradt közülük a csatatéren. Zsolt fejedelem halála után annak fia *Taksony* lett fejedelemmé.

Taksony harcias, tüzes ifjú volt s szintén igen nagy kedvét lelte a hadi kalandokban. A magyarok ő alatta szerették volna apáik előbbi vereségét megboszulni. Ujra betörték tehát roppant sereggel *Németországba*.

Csakhogy a magyar közmondás szerint «addig jár a korszó a kútra, míg eltörik». A magyarokat *Ottó* német császár *Augsburgnál*, a Lech mezőn, 955-ben iszonyúan megverte. *Bulcsu* és *Lehel* vezéreiket, a magyarok gyalázatjára,

A Lech-parti csata.

bitófán végezték ki, a többi foglyot pedig mind lemészárolták, hét ember kivételével, akinek füleit és orrukat levágták s úgy küldötték őket haza Magyarországba, ahol a csonka vitézeket megvetéssel fogadták s «*gyászvitézek*»-nek «*magyarkák*»-nak nevezték el őket; telkeiket elvették és ők sátorról-sátorra járva, koldulással tengették életüket.

A magyarok okultak ezután saját sorsukon s *Taksony* halála után annak fia, *Géza*, szelidebb erkölcsökhöz szoktatta a nemzetet.

Géza békeszerető fejedelem volt. Hogy magyarjait minden szépre és jóra vezérelje, idegen mesterembereket s kereskedőket hívott az országba, kiktől sok hasznos dolgot tanultak a magyarok; eltanulták a mezei gazdaságot, kert-

szőlő- és földművelést s többféle mesterséget. Ugyancsak Géza pártfogása alatt a magyarok között terjedni kezdett a *keresztény vallás* is. A nemzet ezután finomabb erkölcsöket és szokásokat vett fel.

Géza neje, Gyula, erdélyi vajdának *Sarolta* nevű keresztény leánya vala, aki csakhamar teljesen megnyerte Gézát a keresztény hitnek, elannyira, hogy Géza nemcsak maga vette fel a keresztény hitet, hanem egyetlen fiát is megkereszteltette, aki a kereszttségben *István* nevet nyert s atyja halála után fejedelem, három év múlva pedig, az 1000. évben Magyarország első királya lett.

Ő reá várt a magyar királyság s a ker. egyház megalapítása.

II. A magyar királyság s a ker. egyház megalapítása.

Szent István, a honalapító.

Szent István hazánk legelső s egyik legnagyobb fejedelme volt. Igazi vallásosság, kegyesség és kormányzói bölcsesség voltak legszebb tulajdonságai.

Szent István legfőbb feladata volt az új haza fennmaradásának biztosítása, amit úgy vélt elérhetni, ha megalapítja a keresztény királyságot.

Ebből a célból első gondja volt, hogy a nép oktatására keresztény papokat hívjon be az országba. Apostoli buzgósággal István maga is hozzálátott a hittérítés munkájához. Elrendelte, hogy magát mindenki megkereszteltesse. Számos templomot, kolostort és iskolát alapított; neje pedig, *Gizella* a templomok számára saját kezeivel készített egyházi ruhákat.

István, ezért a vallásos buzgóságáért, II. Szilveszter római pápától arany koronát és *apostoli király* címet nyert s magát az 1001-ik évben megkoronáztatván, a magyarok első apostoli királya lett.

Azonban az ősi valláshoz ragaszkodó pogány magyaroknak éppen nem tetszett István apostoli buzgósága. E miatt *Koppány* somogyi főember és *Gyula* erdélyi vezér alatt

fellázdak a pogány magyarok István ellen. István azonban mindkettőt legyőzte. Koppány a harcmezőn maradt, Gyulát pedig elfogták s börtönbe vetették, de később István szabadon bocsátotta.

Szent István kormányzói bölcsességét mutatják üdvös rendelkezései. Elhatározta, hogy a király első főtisztje a nádorispán legyen; második királyi főtiszt az országbiró lett; azután következett a kincstárnok, vagyis tárnokmester. A nemzetet három rendbe osztotta: főpapi, főnemesi és köznemes, osztályba. Ezekon kívül voltak: jobbágyok, várnépek és szolgák.

Az országot vármegegyékre osztotta. A vármegegyék élén várispánok állottak.

Ezenkívül az országban 10 püspökséget alapított, mindeniket ellátta birtokokkal s megajándékozta tized-adóval. Hasonlóan gondoskodott az általa alapított kolostorok szerzeteseinek ellátásáról is.

Az *igazságszolgáltatást* illetőleg szigorú törvényeket hozott. Aki mást megcsonkított, hasonló büntetés érte. Fogat-fogért, szemet-szemért. A hamis tanúk és tolvajok kemény büntetéssel lakottak.

István előregedvén, az ország kormányát *Imre* fiára kívánta ruházni, akiből *Gellért* csanádi püspök okos és jámbor ifjút nevelt s maga István is szép tanácsokat írt számára.

Szép intelmeit fiához így végzi: «Fiam! reménye a jövő nemzedéknek: légy kegyes, könyörületes, erős, szerény és becsületes, mert ezek az erények a koronás főékességei.» Azonban Imre, életének 24-ik évében, az ősz

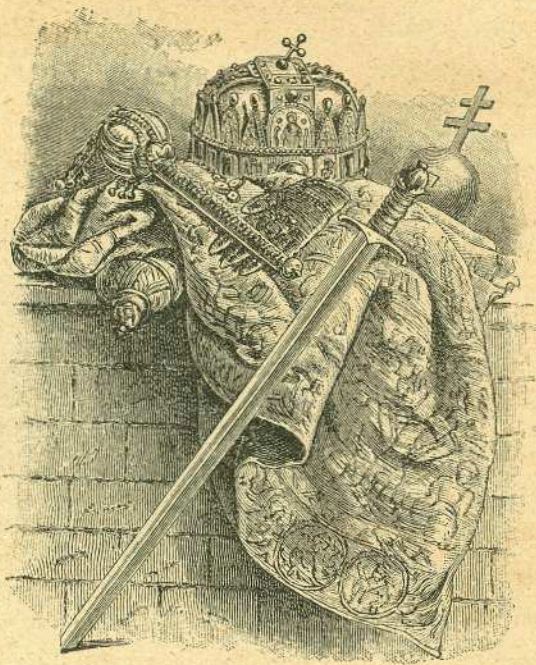

Szent István.

(Régi ereklyetartó után.)

király fájdalmára, meghalt s István nagy aggodalomba esett, hogy ki lesz holta után az utódja.

Gonosz környezete felhasználva az öreg király gyengeségét, összeesküdt az élete ellen; de az isteni Gondviselés örködött a kegyes király élete fölött. Az összeesküvők egyike, midőn gyilkos törével a király ágyához közeledék, kiejté kezéből a gyilkot, melynek zörejére a király fölébredt. «Ha Isten velem, ki ellenem!?» kiáltott fel a király,

A magyar királyság jelvényei.

mire a bűnbánó mindent kivallott s bocsánatot kért. István megbocsátott neki.

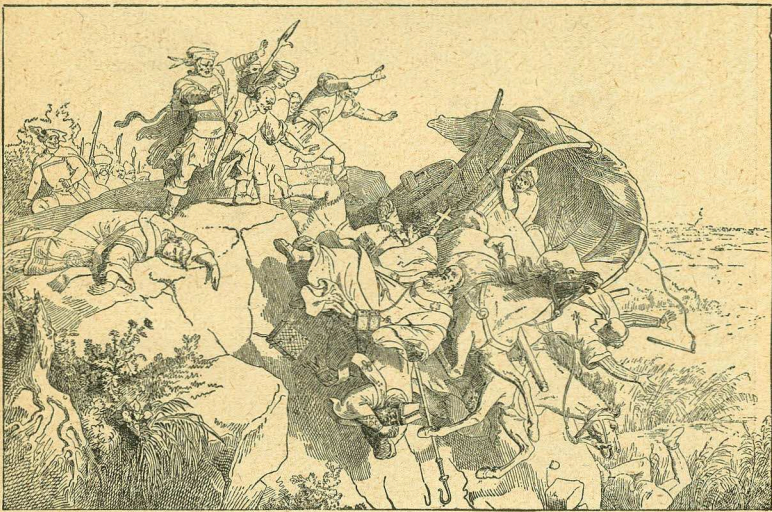
István, közeledni érezvén halálát, összehívta a püspököket és az ország nagyjait s inté őket atyailag a keresztény hit fenntartására.

Meghalt 1038-ban. Székesfehérvárott temették el. Istvánt később, Szent László uralkodása alatt, VII. Gergely pápa, Imre fiával együtt, a szentek sorába iktatta. Jobb keze, mellyel életében oly sok jót tett, nem porladott el, hanem

mai is épségben fennmaradt. Budán őrzik, mint nemzeti drága ereklyét.

A német császársággal s a pogánysággal való küzdelmek.

Közvetlen Szent István után gyenge utódok jutottak a trónra, akik közül egyik-másik, hogy hatalmát megszilárdítsa, az országot hűbér gyanánt felajánlotta a német császárnak. A német császár kapva-kapott az alkalmon, hogy a

Gellért püspök halála.

magyarokat leigázhassa. Ehhez járult, hogy a pogányság is egyre veszedelmesebbé vált az új keresztény egyházra.

Péter, Szent István közvetlen utódja, amint a trónra lépett, a főbb hivatalokat csupa németekkel és olaszokkal töltötte be s ezeken felül még kegyetlenkedett is.

Ez nagyon elkésértette a magyarokat s helyette *Sámuel* nádorispánt választották meg királynak, akit közönségesen Abának, vagy Samu apának neveztek, mert igen nyájas, leereszkedő főúr volt.

Aba Sámuel midőn trónra jutott, egészen megváltozott, a főurakkal rosszul bánt s mivel ezek ellene szegültek, közülök negyvenet karóba huzatott, mire a magyarság ismét Péterhez állt, aki Abát, III. Henrik német császár

segítségével a *menfői* mezőn vívott harcban megverte, mely alkalommal Abát futás közben felismerték s lenyakazták.

Péter most újra király lett, de újra kezdte kegyellenéseit is, sőt Magyarországot most már a német császár adózó tartományává akarta tenni.

De Péter ezzel maga ellen ingerelte a közhangulatot. A magyarság feltámadt szabadsága védelmére s Péter úgy lakolt bűneiért, hogy elfogták, szeméit kiszúrták s börtönben halt meg, örök tanúságául annak, hogy amely fejedelem a nemzet jogait nem tiszteli, előbb utóbb meglakol bűneiért.

Béla választ a kard és korona között.

Péter halála után Árpád családjából még két herceg volt életben: Endre és Béla, kik közül a magyarok Endrét, az idősebbik fivérét hívták meg a trónra.

Endre nagy zűrzavarban találta az országot. A pogány magyarok közül sokan feltámadtak Vatha vezér alatt s követelték a pogány vallás visszaállítását. A zendülők romboltak, pusztítottak mindenfelé. Ekkor ölték meg több püspökkel együtt, *Gellért* csanádi püspököt is, akit Buda mellett a Kelenhegyről, a Dunába taszítottak. Ezt a hegyet ma is «Gellérthegy»-nek nevezik.

Endre később véget vetett a zavargásoknak s a békét helyreállította. De alig csendesültek el a belső zavargások, kevéssel azután *III. Henrik* császár támadta meg hadával

Magyarországot. Erre Endre segítségül hívta Béla herceget, aki Henrik seregét maga után lesbe csalta, mígnem az elfáradt németek fegyvereiket s vértjeiket elhányva, hanyatt-homlok futottak hazájokba; a helyet, ahol a németek vértjeiket elhányva, futásnak eredtek, ma is *Vértes-heggynek* nevezik. A következő évben Henrik császár Pozsony előtt szenvedett kudarcot, ahol egy ügyes bűvár megfúrta és elszűlyesztette a hajóit. Ezóta nem mert többé hadat viselni Magyarország ellen.

Endre a nagy hadi szolgálatért Béla testvérének az ország harmadrészét adta s megígérte, hogy halála után a koronát is reá hagyja. De időközben Salamon nevű fia születvén, megbánta az ígéretet és kis fiát koronáztatta meg utódának. Bélának fájt ugyan az adott szó megszegése, de azért nem szegült ellen. Endre azonban folyton gyanakodott s elhatározta, hogy próbára teszi öccsét. *Várkonyba* magához hívatta Bélát, hol kardot és koronát tett eléje ily kérdéssel: «Melyiket választod; a kardot vagy koronát? Amit hagysz, fiamé legyen!» Béla előre figyelmeztetve lévén barátjaitól, miszerint ha a koronát választja, életét kockáztatja, — a kard után nyult.

Minthogy pedig Endre ezután is folyton öccse életére tört, Béla Lengyelországba menekült, honnan sereggel térvén vissza, Endrét megtámadta s legyőzte. A király futás közben lováról leesvén, halálosan megsérült és nemsokára meghalt, mire Bélát még a harctéren kiáltották ki királynak.

Béla, noha alig két évig uralkodott, egyike lett a jelesb fejedelmeknek. Mindjárt uralkodása kezdetén gyűlést hívott egybe, mely alkalommal az alsórendű népből is igen sokan gyűltek össze, akik *Vatha* fiától, *Jánostól* felizgatva, a keresztény vallás eltörlését és a pogány ősi vallás visszaállítását követelték. Béla három napig gondolkodási időt kért, mely idő alatt összegyűjtvén hadait, a lázongókat szétverte s a főbb cinkosokat kivégeztette, mire az országban a csend helyreállt.

Ezután Béla az ország jólétének előmozdítására több üdvös intézkedést tett. A népet állandó lakások építésére és földművelésre buzdította; az ipar fejlesztésére a vásárokat szaporította; a mérlegeket szabályozta; a csalást, uzso-ráskodást eltiltotta, jó ezüstpénzt veretett s az ország az ő kormányzása alatt szemlátomást gyarapodott.

De nem sokáig boldogíthatta az országot, mert Dömösön, a trónszék összeomlása következtében, súlyosan megsebesült s nemsokára rá meghalt.

Salamon, aki csak 11 éves volt, midőn a királyi székbe jutott, sok nyugtalanságot okozott az országnak. Rossz

tanácsadója egy *Vid* nevű német származású gróf volt, akinek fondorkodására Béla fiait: Gézát, Lászlót és Lambertet megfosztotta az ország harmadrésztől, amit előbb nekik átengedett volt.

Az üldözöbe vett kir. hercegek erre megtámadták Salamon és seregét megverték. Ekkor a püspökök közbevetették magukat, kibékítették őket és Salamon a győri templomban esküvel fogadta, hogy a hercegeknek átadja az ország harmadrésztét. Így is történt és a hercegek újra meghódoltak Salamonnak, aki ezután a vitéz hercegek segítségével számos fényes győzelmet vívott ki. A csatákban különösen *László* tűnt ki vitézségével.

A magyar seregek fényes győzelmet arattak nevezetesen a *kunok* fölött *Cserhalomnál*, ahol «a magyarok a kunok borotvált fejait, mint a nyers tököt, úgy aprították kardjaikkal».

Később a *görögök* ellen is viseltek háborút a magyarok s már három hó, három napig ostromolták *Belgrádot*, midőn egy magyar fogoly-leány segítségével sikerült a várba nyomulniok. Mivel pedig *Géza* ekkor a görög foglyok iránt emberséges bánásmódot tanúsított, *Dukasz Mihály* görög császár ezen nemes tett elismerése gyanánt egy *arany* koronát küldött ajándékuL Gézának, mely a magyar koronának ma is alsó részét képezi.

A gonoszlelkű *Vid* ezután elhitette Salamonnal, hogy Géza a királyságra vágyódik, aminek eredménye lett, hogy Salamon újra a hercegek életére tört, amiből újabb háborúskodás fejlődött. A hercegek azonban *Mogyoródnál* megverték Salamon seregét s maga a gonosz *Vid* is a csataterén maradt, Salamon pedig Németországba sógorához, IV. Henrik császárhoz menekült s utána Géza vette át a kormányt.

Géza rövid három évi kormánya alatt is megmutatta, hogy benne szelíd, buzgó férfit nyert a nemzet. De alig hogy a trónra lépett, a nyugtalan Salamon német hadat hozott az országba; azonban László kiverte a német sereget az országból. A szelíd lelkű Géza ezután, ismervén Salamon nyugtalan természetét, nehogy polgárháborúba keverje a nemzetet, kinyilatkoztatta, hogy kész átadni a koronát Salamonnak; mielőtt azonban az egyezés létre jött volna, Géza meghalt.

Utána az ország rendjei mellözvén az állhatatlan Salamon, a vitéz **Lászlót** emelték a trónra, aki alatt Salamon újra nyugtalanokodni kezdett, mert csak igaz marad a közmondás, hogy: «a rossz szokás csontba avul s koporsóba megy az emberrel.» László a cselvető Salamont a *visegrádi*

várba záratta, de a kegyelmes király onnan is csakhamar kibocsátotta. A nyugtalan ember ezután a vad bessenyők közé indult és azokat ingerelte Magyarország ellen; nem-sokára azonban végkép eltűnt a történelemből.

A királyság s a kereszténység megerősödése.

A magyar királyság s a kereszténység megerősödését Szent László és Könyves Kálmán bölcs törvényei és intézkedései mozdították elő.

Szent László nemcsak testileg magasodott ki egy fejjel az ország valamennyi férfiai közül, hanem szellemileg is magasan állott. Dísz, büszkesége volt a magyar nemzetnek.

Nagy volt ő vitézségben, törvényhozói bölcsességben és vallássosságban.

Vitézsége fényesen tündöklött már abban a harcban, melyet a magyarok *Cserhalomnál* vívtak a kunok ellen. Hogy a harc győzelemmel végződött a magyarok részére, azt László vitézségének köszönhették.

Itt történt az, hogy a harc tüzeiben az éles szemű és vitéz László megpillantá, hogy egy kun lovára emelt egy magyar leányt s futásnak eredt vele.

László sebesen nyargalva utána eredt a kunnak, de mivel a lándzsájával el nem érhetette, oda kiáltott a leánynak: «Szép hugom! fogd övénél a kunt s vesd magad a földre!» A leány erre le is rántotta magával a kunt, mire párviadal kezdődött László s a rabló kun között, mely utóbbi életével lakolt. Így kelt László a gyámoltalanok védelmére.

László még herceg korában hősiiesen harcolt *Mogyoródnál* is a nyugtalankodó Salamon ellen, aki folytonosan életére tört.

Ebben a harcban elesett Salamon gonosz tanácsadója is, a rossz lelkű Vid gróf. László itt látván a csataterén a

Szent László.

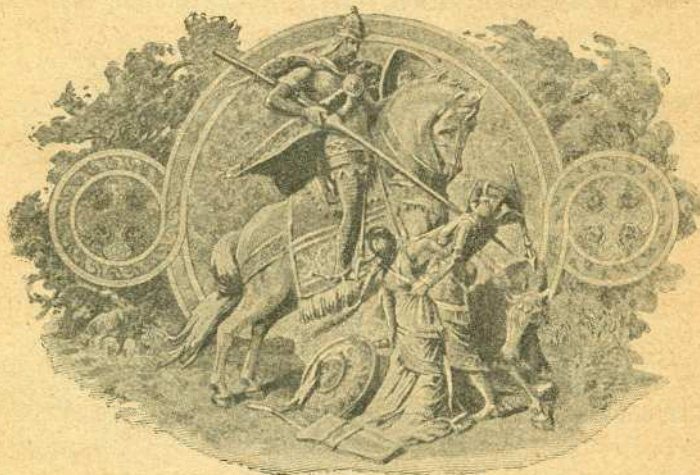
(Régi ereklyetartó után.)

tömérdek halottat, megsiratta őket. A mint pedig meglátta Vid tetemeit, felsóhajtott: «Bár ellenségünk voltál, sajnálkozom halálodon!»

Később, mint király, teljesen legyőzte az országba betörő kunokat s az elfogottakat a *Jászságba* telepítette le.

Az ő érdeme az is, hogy 1091-ben a meghódított *Horvátországot* Magyarországhoz kapcsolta.

Törvényhozói bölcsességét tanusítják azok az üdvös törvények, melyek az ő kormányzása alatt létesültek; oly törvényeket is hozott, melyek a lopásra igen szigorú büntetést szabtak.

Szent László megszabadítja a magyar leányt.

Vallásosságának is szép jelét adta az által, hogy az összerombolt templomokat helyreállíttatta; vasárnapon eltiltotta a szolgálai munkát s elrendelte, hogy mindenki templomba menjen.

László oly nagy nevet vívott ki ezek által magának, hogy a németek megkínálták császárszággal is, amit azonban nem fogadott el. Ezen kívül Európa fejedelmei a szent sír visszafoglalására szervezett *keresztes hadak* vezéréül is ötlet óhajtották megválasztani, de e közben 1095-ben meghalt.

A magyar nemzet három évig gyászolta a nagy királyt, akit később a szentek közé iktattak. Koponyáját a győri székesegyházban őrzik, mint drága nemzeti ereklyét.

Kálmán királyt, mivel igen szerette a tudományos könyveket, «melyekből, mint egy püspök úgy olvasott», *Könyves Kálmánnak* is nevezik.

A krónikák azt írják, hogy kancsal szemű, púpos, sánta és selypes volt.

Azonban bár rút testű volt is Kálmán, de annyi bizonyos, hogy nála a rút testben igen szép és bölcs lélek lakott, aki magyar népének jó törvényeket adott s az ország dicsőségét gyarapította.

Hogy mily felvilágosult fejedelem volt, kitűnik abból is, hogy a boszorkányok üldözését és elégetését megtiltotta s kimondotta, hogy «*boszorkányok nincsenek*» s róluk többé említés se tétessék. Ezen kívül szelidítette az előbbi királyok szigorú törvényeit.

Kálmán a könyveken kívül jól értett a kardforgatáshoz is; legyőzte a háborgó horvátokat s *Dalmáciát* a magyar szent korona tartományaihoz kapcsolta s magát 1102-ben Horvát- és Dalmátország királyává megkoronáztatta. Az ő idejében az országon nagy számú, de eleinte garázda *keresztes* hadak vonultak keresztül.

Ezekkel volt ama *Péter* nevű híres remete is, aki barát-ruhában vezérkedett. A sereget azért nevezték «*keresztes*»-nek, mert mindegyik harcos ruhájára vörös kereszt volt varrva. A gyülevész és rendetlen előhadat, mely csak rabolt, pusztított, Kálmán megverte és kikergette az országból. Midőn azonban később ugyancsak kereszties vitézeivel *Bouillon Gottfried*, lotharingiai herceg kért szabad átmenetet az országon, Kálmán őket szívesen fogadta s még önmaga is elkísérte az ország déli széléig.

Kálmánnak sok baja volt öccsével, Álmostal, aki több ízben támadt fel ellene; de Kálmán mindannyiszor megbocsátott neki, míg végre az elbetegedett király türelmét vesztvén, mind *Álmost*, mind pedig ártatlan fiát, *Bélat* megvakított. Ez a kegyetlenség Kálmán jellemén örökre szennyfolt marad.

Küzdelem a görög császárság beavatkozása ellen.

Könyves Kálmán halála után több mint félszázadon keresztül, a görög császár beavatkozása a magyar ügyekbe, sok zene-bonának volt okozója. A görög császár, Komnén János, úgy jutott rokonságba a magyar uralkodó családdal, hogy feleségül vette Szent Lászlónak *Piroska* nevű leányát. Ennek a rokonságnak az lett azután a következménye, hogy a magyar királyi család elégedetlen hercegei a görög csá-

szárság oltalmához folyamodtak, amit mindannyiszor meg is nyertek s ez egyszersmind alapul szolgált a görög beavatkozáshoz.

II. István Könyves Kálmán fia, alig hogy elfoglalta atyja halála után a trónt, a megvakított *Álmos* herceg összeküvést forralt ellene, ami azonban nem sikerülvén, a görög császár oltalma alá menekült. Már-már kemény hadakozásra került a dolog, míg egyik napon Álmos herceg hirtelen elhalt s így a megkezdett háború is abban maradt.

István király érdemei közé tartozik, hogy több ezerre menő *kun-családot* a Kiskunságban megtelepített. Utódja

Az aradi országgyűlés.

Álmos fia, a szintén megvakított *Béla* herceg lett, aki *Uros* szerb fejedelem *Ilona* nevű leányát vette feleségül, aki segítő társa lett az uralkodásban is.

II. vagy Vak Béla jószívű, de gyenge király volt. Helyette a lelkes, de bosszúvágyó *Ilona* királynő kormányzott, aki égett a vágytól, hogy férje vakságának okozóit megbüntesse s ezért rávette férjét, hogy *Aradra* országgyűlést hirdessen. A királyné vak férjét elővezetve, két kised fiával együtt jelent meg a gyűlésen s a főurakat heves beszédje által annyira feltűzelte, hogy ott nyomban Béla elenségei közül 68-at felkoncoltak. *Ilona* ezen bosszuló tette nem volt szép cselekedet. Férjének ezzel több ellenséget

szerzett, akik *Borics* trónkövetelőhöz, Kálmán fiához, pártoltak át és sok kellemetlen órát szereztek a királynak. Borics, fiaival együtt, szintén a görög udvarhoz menekült pártfogásért. A görög császár már készült is a háborúra, de Béla király, aki bújában mértéktelen borivásnak adta magát, időközben elhalt legszebb férfikorában, s így a háború utódjára, Géza királyra maradt.

II. Géza csak 10 éves volt, midőn a trónra lépett. Alatta Borics és *Manuel görög császár* folytonosan háborgatták az országot. Uralkodása nevezetes arról, hogy ő alatta jöttek be a szorgalmas és munkás *szászok* az országba, kiktől a kereskedelem és bányászat terén a magyarok igen sok jót és hasznosat tanultak.

III. István uralkodása csupa forrongásból s trón után való torzszalkodásból állott; a konkolyhintő most is a görög császár volt, aki minden igyekezettel azon volt, hogy hatalmát Magyarországra is kiterjessze. Sikerült is neki előbb a Szerémséget, azután pedig Dalmáciát is birodalmához csatolni. A magyar trónra pedig először **II. Lászlót**, ennek hirtelen halála után pedig **IV. Istvánt**, Vak Béla fiait juttatta erőszakkal a trónra, de a nemzet elvégre is hű maradt koronás királyához s a bitorló IV. Istvánt elűzte. III. István alig 24 éves korában méreg által mult ki. A sok gyenge király után végre egy derék, erélyes férfiú jutott a trónra III-dik Béla személyében.

III. Béla, Manuel görög császár udvarában nevelkedvén, a magyarok eleinte félték tőle, hogy talán idegen szívvvel idegen szokásokat is honosít meg; de Béla csakhamar megmutatta, hogy méltó a magyar koronára.

Addig, míg Manuel görög császár élt, barátságos viszonyban volt vele, de amint elhunyt, azonnal visszafoglalta *Dalmátországot* s a *Szerémséget*, s egyszersmindenkorra megtörte a görög császárság befolyását az ország ügyeibe. Ezzel lecsendesültek a belső viszályok is.

A köznépre nézve is üdvös intézkedéseket tett. Elrendelte, hogy mindenki rendes lakóházat építsen magának: a földművelést, ipart és kereskedelmet előmozdította. Ő volt az, aki elrendelte, hogy a panaszok és peresügyek *írásban* intéztessenek el udvari irodájában, ami által a közműveltség is hatalmasan emelkedett.

Béla ezen üdvös intézkedései által annyira megnyerte a magyarok tiszteletét, hogy egyike lett Magyarország legkedveltebb királyainak.

Felemlítendő, hogy *I. László* királyt Béla alatt s az ő sürgetésére avatták a *szentek* sorába.

Alig hunyta be szemeit III. Béla király, akit méltán

sorolhatunk kiválóbb királyaink közé, a királyi hercegek között csakhamar kitört a viszálykodás.

Mihelyt **Imre**, III. Béla fia, a trónt elfoglalta, testvér-öccse, **Endre**, feltámadt ellene. A két testvér hadai a Dráva mellett állottak egymással szembe. Imre látván, hogy csekély számú hada élén nem mérkőzhetik meg öccse seregével, oly hősiecs tette szánta el magát, amely páratlanul áll a történelemben. Ugyanis lerakván fegyvereit, veszőt vett kezébe s királyi koronával fején egyedül indult el Endre táborába s midőn oda ért, harsány hangon elkiáltotta magát:

Imre fogságba ejti Endrét.

«Majd meglátom én, ki merészeli felemelni szentségtörő kezeit ura s királya ellen!»

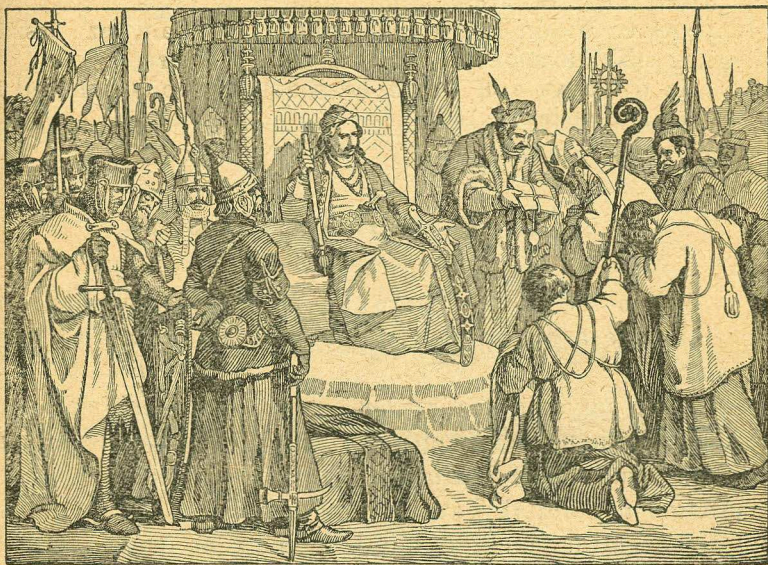
A bámuló sereg erre meglepetve nyitott utat a királynak, ki Endre sátorába menvén, karjánál fogva kivezette őt sátorából s Kene várába záratta, mire a pártütők meghódoltak a királynak.

Eközben fia születvén, azt *III. László* név alatt királynak koronáztatta, de azután nemsokára mind Imre, mind pedig a gyermek László meghalt s Endre háborítatlanul foglalta el a trónt.

II. Endre könnyelmű és pazarló fejedelem volt. Helyette a nagyravágyó *Gertrud* királyné vitte a kormányzást,

ami az országnak nagy kárára volt; mert a királyné gyűlölte a magyarokat s a főhivatalokba saját tudatlan és erkölcsstelen testvéreit helyezte. A nép már-már koldusbotra jutott az udvar könnyelmű pazarlása miatt.

A magyarok minden rossz kútfejének Gertrudot, az önkényes uralkodása miatt gyűlöltté lett királynét tartották. *Bánk bán* nádorispán vezetése alatt tehát, a király távollétében megrohanták *Gertrudot* és halálra koncolták. A fölkelők közül Péter bihari főispánt a király kivégeztette; a többiek elmenekültek.

[II. Endre kiadja az aranybullát.

Nemsokára azután még nagyobb zavarba merült az ország. Endre ugyanis a *Szent-Földre* indult és ezalatt a törvénytisztelet egészen megszűnt, az ország jövedelmei prédára kerültek; az elhatalmasodott uzsora miatt a nemeség eladósodott és az ország a végromlás felé közeledett. Midőn Endre Jeruzsálemből haza jött, maga is oly pénzzavarba került, hogy bérbe kellett adnia a királyi jószágokat s a népre iszonyú terheket rótt, ami által maga ellen zúdította a nemzetet. A főurak, a főpapok és a kisebb nemesek a bajok orvoslását sürgették.

II. Endre, hogy a háborgó kedélyeket lecsillapítsa, kiadta 1222-ben azt a híres szabadságlevelet, melyet a rajta

függő aranypecsétről «*aranybullának*» neveznek s amelyben a király a magyar nemesség szabadságát és birtokát épségben fentartani határozta.

Az **aranybulla** főbb pontjai: 1. A király évenként törvényszéket tartozik tartani. 2. A nemes embert idézés és elítélés előtt elfogni nem szabad. 3. A nemesek és a papság adót nem fizetnek. 4. A nemesek csakis az ország határain belül tartoznak védeni az országot, azon kívül csak a király költségén. 5. Ha a király e törvényt megszegi, a nemesség fegyveresen is ellenszegülhet.

De az ország sorsa ezután sem javult. A király nem tartotta meg az aranybullát, amiért a pápa kiátkozással fenyegette. Midőn Endre nemsokára meghalt, az országot legnagyobb zavarban hagyta fiára, IV. Bélára.

Az ő leánya volt Szent Erzsébet, akit büszkén vall magáénak a nemzet.

III. A mongol vész.

Midőn IV. Béla trónra lépett, óriási veszedelemnek nézett eléje a nemzet, mely egész váratlanul zúdult az országra.

Amíg ugyanis a zűrzavar az országban már tetőpontra hágott, Ázsiából, a mongol birodalomból, a tatárok megindultak nyugat felé s *Batu* khán vezérlete alatt, hatalmas sereggel nyomultak hazánk határai felé.

Béla király megtett mindent, hogy az országban a rendet helyreállítsa. Mindjárt kormányzása kezdetén vaskézrel fogott az alásülyedt királyi tekintély helyreállításához. A főurak által elfoglalt királyi jószágokat visszaadatta és a házsártoskodókat szigorúan megbüntette. Mivel a magyar urak közül sokan a királyi tekintélyt már semmibe sem vették, megtiltotta, hogy a király jelenlétében leüljenek s a tanácsterembe hozott székeiket tűzre hányatta.

Emiatt Bélának sok ellensége támadt. Többen összeküldtek ellene s *Fridrik* osztrák herceget hívták meg a trónra; de Béla kikergette *Fridriket* az országból s a bűnrészeseket elfogatta.

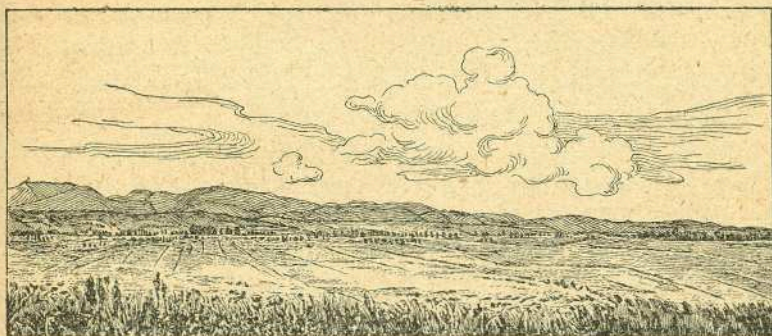
Ebben az időtájban történt, hogy *Kuthen* király negyvenezernyi *kún családdal* együtt, kiket a tatárok kiszorítottak

tak hazájukból, az országba kéredzkedett. Béla abban a reményben, hogy a keresztény hitre térnek, szívesen adott nekik lakóhelyet a Duna és Tisza közötti síkón. Csakhogy a kúnok azzal viszonzták a szíves magyar vendégszeretetet, hogy elkezdtek az országban garázdálkodni, ami igen rossz vért szült s visszavonást idézett elő.

Ezalatt egyszer csak végighangzott a rémkiáltás:

Jön a tatár!

És csakugyan a tatárok Bathu khán vezérlete alatt, a vereczkei szoroson át, roppant számban nyomultak az országba. A király ősi szokás szerint meghordoztatta az országban a véres kardot, de a nemesek gúnnyal fogadták a

Mohi puszta.

felhívást. Azt mondták: menjen most a király az ő kedves kúnjaival! Sokan pedig a kúnokat gyanúsították, hogy ők hozták az ország nyakára a tatárokat s csak kémek gyanánt jöttek be előre. Ezért a magyarok a kúnokra rohantak, számos kún családot legyilkoltak, köztük *Kuthen* királyt is, nejével és gyermekeivel együtt.

Ezalatt egyre jobban közelgett a tatársereg s vele közelgett Magyarországra a rettentő csapás. Béla végre összedett egy nagyobb sereget és a *Sajó* mellett a *Mohi* pusztán ütött táborn. Itt történt 1241-ben a gyászos emlékü ütközet. A tatárok a magyar sereget teljesen szétverték s Béla király is alig hogy meg tudott menekülni.

A tatárok ezután iszonyú pusztítást vittek végbe az országban és ezrével ölték a védtelen népet. Aki szerét

tehette, elmenekült az erdőkbe; több napi járáson ember nem volt látható, a felperzselt falvak helyét magas fű nőtte be s holt tetemek voltak láthatók úton-útfélen. Hogy a csapások tetézve legyenek, kiütött az éhhalál is. Végső csapásként sáskasereg növelte az inséget.

Végre másfél évi garázdálkodás után a tatárok elhagyták az elpusztított országot, mire a Dalmáciába menekült Béla is visszajött s hozzálátott az ország helyreállításához.

Feladata az volt, hogy a már előbb megerősödött királyságot s az oltalma alatt kifejlődött műveltséget megmentse, ami sikerült is neki. A lakosokat előhivatta rejtekeikből, számukra gabonát s marhákat hozatott, hogy a földet művelhessék; az elpusztult falvakba új lakosokat telepített, kiknek szabadságot és birtokot adott. A kiűzött *kúnokat* szintén visszahívta, új várakat épített, új katonaságról gondoskodott s az ország ügyeit rendbe szedte, amiért utóbb az ország második alapítójának nevezték.

Béla ezután öreg napjaira nyugodt életet élhetett volna, de fia, *V. István*, kit még életében megkoronáztatott, sok keserű napot szerzett neki. A fiú háromszor fegyveresen feltámadt atyja ellen. Annál nagyobb öröme telt Bélának *Margit* leányában, akit a Nyulak-szigetén épült kolostor apácai közé adott.

Az utolsó Árpádházi királyok.

A tatárjárás után, *IV. Béla* helyreállította ugyan az országot, de gyenge utódjai alatt a féktelenség ismét elharpózott az országban.

Fia, aki **V. István** név alatt utána a királyi székbe jutott, mindjárt kormányzása elején *Ottokár* cseh király ellen kezdett háborúskodást s két évi uralkodása csupa zavargásokban telt el. Egy fiút hagyott hátra: *IV. Lászlót*.

IV. vagy Kún László szép tehetségekkel volt ugyan felruházva, de erkölcstelen s kicsapongó életre adta magát. Az országot saját sorsára hagyta, melyet külső és belső háborúk egyaránt dúltak.

A külháborúknak a magyarok győzelmesen harcoltak *habsburgi Rudolf* német császár pártján *Ottokár* cseh király ellen, akit 1278-ban a Morvamezőn keményen megvertek, s aki maga is a csataterén maradt s így *Rudolfot* a császári

székben megerősítették. Eszerint tehát a magyarok segítettek megalapítani a habsburgi fejedelmi család hatalmát.

László ezen háború után egészen elpuhult: az ország gondjait elhanyagolta; a magyarokat mellőzve, a kúnok társaságát kereste; kún öltözetet s kún szokásokat vett fel s mivel szerfelett kegyelte a *kúnokat* s anyja is kún leány volt, melléknéven *Kún László*-nak nevezték el. A király gondatlanság miatt az ország a féktelenségek és nyomor hazája lett. A király által pártfogolt kúnok és az engedetlen főurak pusztították az országot, megrabolták a népet s nem volt, aki megbüntesse a rakoncátlanságokat. A nép a sok zsarolás folytán úgy elszegényedett, hogy barmot sem tudván tartani, maga volt kénytelen húzni a kétkerekű taligát, melyet csúfságul «*Kún László szekérének*» hívtak. Maga a király is annyira elszegényedett, hogy sokszor «még lovakat sem tudott venni, mert nem volt pénze» s több községet zálogba is tett.

Végül Lászlót megverte a saját bűne; mert éppen a kúnok, kik miatt elhanyagolta az országot, összeesküdtek ellene s éjjel sátorában meggyilkolták. László élete szomorú tanúsága annak, hogy mire viszi az embert a rossz nevelés és rossz társaság. Midőn IV. László a kúnok törői alatt elvérzett, az Árpádfiak közül csak az egyetlen velencei születésű III. Endre volt életben, II. Endre egyik fiának gyermeke.

III. Endre élete s kormányja csupa nyugtalanság volt. Alig foglalta el a trónt, egyszerre három trónkövetelő is lépett fel ellene, mire többen a magyarok közül el is pártoltak tőle, s az országban «rabolt, pusztított minden kéz».

Endre a sok zene-bona között is mindent megtett, amit csak tehetett az ország érdekében. A *Rákoson* országgyűlést tartott; de hiába, mert a törvényt nem tisztelte már senki. Végre elhatározta, hogy nemesi felkelést hirdet, de midőn erre az előkészületeket rendezgette, hirtelen meghalt 1301-ben. Tetemeit a magyarok bánatos szívvel tették örök nyugalomra. Vele kihalt az Árpád-család férfiága. Az Árpád-család csak leányágon maradt fenn ezután.

Az Árpád-család 4 fejedelmet és 21 (törvényes) királyt adott a magyar nemzetnek, kik 412 évig igazgatták jó- és balsorsban a nemzet ügyeit. — Legyen áldott az Árpádok emléke!...

Trónkövetelők az Árpádok örökségeért s az Anjou-ház diadala.

Midőn III. Endrével kihalt az Árpád-ház férfiága, a szabad királyválasztás joga visszaszállott a nemzetre. Az Árpád-ház iránti kegyeletnél fogva a magyarok mindnyájan

megegyeztek abban, hogy valamelyik leányági ivadékot emelik a trónra. Ilyen leányági ivadék három volt, úgymint cseh *Vencel*, bajor *Ottó* és nápolyi *Róbert Károly*, kik mindhárman keményen tusakodtak a magyar koronáért. Eleinte cseh *Vencel* pártja lett a győztes.

Cseh Vencel dicsősége nem sokáig tartott. Igaz ugyan, hogy megkoronáztatása után a magyarok előtt kedves «*László*» néven hívatta magát, de mivel fiatal kora dacára mértéketlen kicsapongásoknak adta magát, a magyarok előtt gyűlöletessé lett s helyette bajor *Ottót* szemelték ki, mire cseh *Vencel* a szent koronával Csehországba szökött.

Bajor Ottónak első gondja volt *Venceltől* visszaszerezni a koronát, ami sikerült is. *Ottó* hazajövet a *szent koronát* egy fatokba rejtván, kocsijához kötötte, de amint

Róbert Károly megkoronázása.

(Egy régi falfestmény után.)

a magyar határhoz ért, nagy ijedtséggel vette észre, hogy a fakulacs koronástul elveszett s szolgája csak nagy lőtásfutás után találta meg egy órajárásnyira az út sarában. Ezt sokan rossz előjelnek magyarázták. Nem is sokáig ékesítette fejét a korona. A magyarok *László* erdélyi vajda és *Csák Máté* vezérlete alatt pártot ütöttek ellene s *László* a királyt hatalmába kerítván, börtönbe záratta, mire a magyarok beleunván a sok zavargásba, *Róbert Károlyt*, a nápolyi Anjou (Anzsú) családból választották királynak. *Ottó* pedig kiszabadulván a fogságból, örökre elhagyta az országot.

Róbert Károly egyike volt legjelesebb királyainknak. Mint rendszerető ember először is a béke helyreállításához fogott.

Volt egy kérlelhetetlen ellensége: trencsényi *Csák Máté*, aki igen hatalmas főúr volt. «*Mátyus földje*» nevezet alatt Komáromtól a Kárpátokig roppant birtokai voltak s mint

egy kis király, úgy viselte magát; pénzt veretett s királyi udvartartást vitt. Ez semmikép sem akarta Károlyt elismerni királynak, végre is a király sereget gyűjtött és *Rozgonyánál* megverte; de a béke csak Csák Máté halála után állt helyre.

Róbert Károly ezután békében uralkodván, a rendet megszilárdította; előmozdította az ipart és kereskedelmet; az ezüst- és aranybányákat szorgalmasan műveltette; jó ezüst- és aranypénzeket veretett; az ő aranyai maig is a legszebbek; a nemeseknek címereket osztogatott; a törvény-

Zách Felicián rátámad Róbert Károlyra.

kezést rendezte s eltörölte az «istenítéletek»-et: a forróvíz- és tüzespróbákat, s a honvédelmet új alapokra fektette. Udvarában sokszor lovagjátékot rendezett, melyekben néha maga is résztvett. Kedvenc tartózkodási helye Visegrád volt. Itt vitte végbe azt a kegyetlenséget, mely érdemeire is homályt vet.

Történt ugyanis, hogy egy *Zách Felicián* nevű főúr, családi becsületének megsértése miatt az éppen ebédnél ülő királyi családot megtámadta, a király karját megsebesítette, a királynénak pedig négy ujját elvágta. A berohant testőrök a bősülyt apát megölték ugyan, de ez nem volt elég a király bosszújának, aki Záchnak egész ártatlan családját és rokonait is harmadiziglen kivégeztette. [Róbert Károly, hogy

ártatlanokat is büntetett, nagy kegyetlenséget követett el, ami örökre szégyenfolt a nevében.

A király élete a következő évben ismét nagy veszélyben forgott az oláhok között, akiket minden ok nélkül megtámadott; az oláhok becsalták a hegyek közé, ahol seregét a hegyoromról lehengerített kövekkel egészen tönkretették s a király is csak úgy menekülhetett, hogy *Szécsi Dezső* nevű fiatal nemes, ruhát és fegyvert cserélt vele s míg az oláhok a királynak vélt ifjúra rohantak, a király megmenekült. Dezsőt azonban agyonverték.

IV. A magyar királyság fénykora a Hunyadiak alatt.

Nagy Lajos kora és utódai.

Nagy Lajos.

(Matejko lengyel festő képe után.)

Nagy Lajos, Róbert Károly fia, Magyarországot a hatalom és dicsőség magas fokára emelte. Negyven évi uralkodása alatt sok győzelmet aratott s Magyarországnak sok új birtokot szerzett. Mindjárt megkoronáztatása után Váradra zarándokolt *Szent László* sírjához, akit példányképül és védő szentül választott. Valóban *Szent László* óta nem is volt nálánál népszerűbb király a magyarnak. Hatalmassá lett alatta az

ország, melynek «három tenger partvidéke alkotott határfalat», úgymint: a Balti-, az Adriai- és a Fekete-tenger.

Kormányja kezdetén több évig *Endre* öccsének szomorú ügyében Olaszországban, Nápolyban hadakozott. Endre öccsének ugyanis, házasság útján, a nápolyi királyság jutott örökül, de rossz erkölcsű neje, *Johanna*, több hívével Endre élete ellen összeesküdött, akik aztán Endre herceget titkosan egy vadászat alkalmával megfojtatták. Nagy Lajos ennek a gonosz tettnek megbosszulására két ízben vezetett hadat Nápolyba, ahol öccsének gyilkosait kivégeztette s Nápolyt elfoglalta. Mivel azonban Johannának hatalmas pártfogói akadtak, akik ártatlannak mondták, a gonosz asszony ez alkalommal kikerülte a bűnhődést; de későbben mégis elérte az isteni büntetés, mert *Durazzói Károly* király megfojtatta.

Nagy Lajos győzelmei közül nevezetes volt a törökök és tatárok felett való győzelme, melyért hálából *Mária-Cellben* templomot is épített s gazdagon megajándékozta. *Velencét* háromszor megalázta, továbbá meghódította *Moldvát*, *Oláhországot*, *Boszniát* s megszerezte a lengyel királyi koronát is.

Béke idején is nagy volt; az ipart és kereskedést előmozdította; ápolta a vallásosságot; terjesztette a tudományosságot; szabályozta a céheket, behozta az «ösiségi törvény»-t, mely szerint a nemesi birtokot nem volt szabad eladni; ő hozta be a földművelőkre nézve a «*kilenced*» adót. A tudományok emelése céljából Pécssett főiskolát, az első hazai egyetemet létesítette s gazdagon felszerelte. Hogy mily nemesszívű emberbarát volt, mutatja az az esemény is, hogy a nápolyi hadjárat alkalmával egy *Szeredai* nevű közvitézt, saját élete veszélyeztetésével, mentett ki a vízből.

Nagy Lajos halála után a magyarok, leányát, Máriát tisztelték meg a koronával.

Mária, Nagy Lajos király leánya, még igen fiatal volt, midőn a magyar trónra jutott; azért helyette anyja, *Erzsébet* özvegy királyné vitte a kormányzást, aki mindenben a kevély *Gara Miklós* nádor tanácsára hajlott s mivel több főurat elmozdított a hivatalától, ezek fellázadtak ellene s nápolyi «*Kis Károly*»-t hívták meg a trónra, ki el is fogadta a meghívást, noha Nagy Lajosnak még életében megfogadta, hogy leányait nem fogja háborgatni a trón birtokában. Midőn a székesfehérvári templomban megkoronázták, *Erzsébet*

és *Mária* királynő Nagy Lajos koporsójára borulva, keserves zokogásra fakadtak az esküszegő álnoksága fölött.

Kis Károly esküszegéssel lépett a trónra. Azonban *Erzsébet* anyakirályné, mivel látta, hogy a magyarok részvétellel vannak iránta, összeesküvést forralt a király ellen. A főbujtatók: *Gara Miklós* és *Forgách Balázs* voltak. A királyné egy este, azon ürügy alatt, hogy egy fontos levelet akar vele közölni, magához kérette a királyt. Károly, mit sem gyanítván, eljött s míg a kezébe adott levelet olvasgatá, ezalatt *Forgách Balázs* előrántván ruhája alá rejtett csákányát, oly csapást mért a trónbitorló fejére, hogy az rögtön összerogyott s nemsokára meghalt. Károly tehát rettentően lakolt esküszegéseért; de keményen lakoltak gyilkosai is, mert a fellázadt horvátok az elfogott *Garát* és *Forgáchot* megölték, *Erzsébet* királynét pedig *Mária* leányával együtt börtönbe zárták, sőt a gyűlölt anyakirálynét leánya szemeláttára megfojtották.

Zsigmond, a luxemburgi családból, mint *Mária* királynő jegyese, jutott a trónra. Ötven évi hosszú uralkodása alatt sok bajt okozott az országnak. Indulatos és heves ember volt; a magyarok iránt megvető bánásmódot tanusított; volt idő, hogy hat esztendeig sem látta az országot. A szepesi városok közül 13-at zálogként átengedett a lengyel királynak s pazarolta az ország kincseit.

Előbb a horvát és boszniai nagyok keltek fel ellene; majd magyar nemesek is csatlakoztak a felkelőkhöz. Zsigmond azonban ez utóbbiak közül sokat elfogatott és közülök a bátor Kont Istvánt és társait, számra 32-t Budán kegyetlenül lefejeztette.

Ezen kegyetlenségek miatt Zsigmond ellen a magyar egyházi és világi főurak nemsokára újra összeesküdtek s fegyveresen a budai palotába törtek, a királyt elfogták és előbb Visegrádon, azután pedig Siklóson elzárták. Azonban jó barátai nemsokára kiszabadították, mire Zsigmond esküvel fogadta, hogy senkin sem fog bosszút állani. A horvát főurak azonban most sem nyugodtak és nápolyi Lászlót, Kis Károly fiát hívták meg a magyar trónra, akit azonban Zsigmond hívei az országból kiűztek.

Ettől az időtől fogva a belső béke helyreállt és Zsigmond nagyobb gondot fordított az ország ügyeire. Intézkedései közül nevezetes, hogy a szab. kir. városokat szaporította s javította a honvédelmet; a jobbágyok *szabad költözködhetési* jogot nyertek; az ő uralkodása alatt költöztek be a *cigányok* is országunkba. Ugyancsak az ő idejében történt, hogy *Husz János* egyházellenes tanai miatt nagy zavargás tört ki Csehországban s mivel Zsigmond egyszer-

smind *Csehország királya* s német császár is volt, *Huszt* a konstanzi zsinaton az ő elnöklete alatt ítelték máglyahalálra. Zsigmond halála után veje, habsburgi Albert jutott a trónra.

Albert csak két évig uralkodott. Koronázásakor megígérte, hogy gondját az ország ügyeire fordítja. Szavatartó, becsületes ember is volt. Mindjárt kormánya kezdetén országgyűlést tartván, törvénybe iktatta, hogy a király Magyarországon lakjék: a *nádort* az országgyűlés válassza s hivatalokat idegenek ne viselhessenek. Ezután a törökök ellen hadat indított, kik már Nagy Lajos korában alapítottak a Balkán-félszigeten fenyegető hatalmat és akik Zsigmond királyt és hadát több ízben keményen megverték volt. Most újra megjelentek az Alsó-Dunánál, ahová Albert király is vezette seregét; de a magyar táborban vérhasbetegség ütven ki, a betegséget ő is megkapta; s *Neszmélyben*, ahol megállapodott, hirtelen meghalt.

Hunyadi János a kereszténység hőse:

Midőn a lengyel származású (l.) **Ulászló** király a trónra lépett, a törökök részéről nagy veszedelem fenyegette a magyar hazát. De egyúttal az állhatatlan király mellé a gondviselés egy kitűnő férfiút is adott, *Hunyadi János* személyében, aki ostora lett a törököknek.

Hunyadi János egyszerű oláh családból származott. Atyját, vitézi szolgálataiért Zsigmond király emelte nemesi rangra. Már ifjú korában ő is hadi pályára lépett s a törökök ellen való háborúban annyira kitüntette magát vitézségével, hogy csakhamar erdélyi vajdává nevezték ki s egyik dicső diadala a másikat érte.

A törököket első ízben az *Alsó-Dunánál* verte meg keményen, azután pedig *Szebennél* aratott felettük diadalt. Itt történt, hogy a hős *Kemény Simon* öltözetet cserélvén Hunyadival, saját életének feláldozásával mentette meg a vezért a törökök dühétől, akik Hunyadit mindenáron, élve vagy halva kézre akarták kerí-

Hunyadi János.

teni. Nemsokára azután Hunyadi újra fényes győzelmet nyert a törökök fölött a *Vaskapunál* vívott nagyszerű csatában; majd előnyomulván a királlyal együtt a Balkán-félszigeten, egészen Szófiáig hatolt, mialatt ebben az úgynevezett «*hosszú hadjárat*»-ban öt csatában győzedelmeskedett s nagyszerű diadalmenettel tért vissza Buda várába.

Ezeken a győzelmeken annyira megdöbben a szultán, hogy békéért könyörgött, melyet meg is kötöttek tiz évre s mindkét fél esküvel kötelezte magát annak megtartására. — Azonban Ulászló király csakhamar megbánta az elhirtelkedett békekötést s a háborút megindította a törökök ellen. A szótartó Hunyadi eleinte ellenezte a békeszegést, de hasztalan; Ulászló mindenáron törököt akart verni, de saját vesztére ment csatába. *Várna* mellett (a Fekete-tenger partján) a törökök a magyar hadsereget keményen megverték; a király lebukott lováról s egy öreg jancsár kezétől halálát lelte. Levágott fejét lándzsára tűzve, ujjongva hordták körül, amit megpillantván a magyarok, rendetlen futásnak eredtek, úgyannyira, hogy maga Hunyadi is hasztalanul iparkodott őket megállítani.

Ulászló halála után, Hunyadi ajánlatára, Albert fiát, a még kiskorú Lászlót ismerték el királynak, **V. László** név alatt. Nagykorúságáig Hunyadi Jánost választották meg az «*ország kormányzó*»-jává. Azonban ez a kitüntetés sok irigyet is támasztott neki; köztük a hatalmas *Cilley Ulriket* is, ki később sok keserőséget okozott a Hunyadiaknak.

Hunyadi János, mint kormányzó, égett a vágytól, hogy a várnai veszteséget megboszulhassa s újra a törökök ellen indult, akikkel Szerbiában a *Rigómezőn* mérközött meg, hol reggeltől estig folyt a csata s a vér patakként folyt a lapályokon. A következő napon azonban Hunyadi árulás következtében elvesztette a csatát, de a törökök vesztesége oly óriási volt, hogy a szultán felkiáltott: «Ily győzelmet csak ellenségemnek kívánok!» A csatátért 40 ezer török borította. Hunyadi a csatából menekülván, övétől elszakadt s gyalog, fegyver nélkül bolyongott ide s tova. Ekkor történt, hogy bolyongás közben két török kezébe került, kik midőn arany nyakláncra felett egymás között összecsaptak, az egyik rablónak hüvelyéből kirántva a kardot, annak a fejét

vágta le, a másikat pedig megszalasztotta. Hunyadi ezután, esel folytán, *Brankovics* szerb fejedelem kezei közé került, aki fogságba vetette, melyből végre kiszabadulván, haza jött. Itthon első dolga is az volt, hogy a felső vidéket a cseh rablóktól, az úgynevezett «*zebrákok*»-tól, megszábadítsa. Ezután csakhamar letette a kormányzóságot, mire a király kinevezte őt beszercei örökös grófnak.

Ez a dolog a gonoszlelkű *Cilleyt* még inkább bosszantotta s a derék Hunyadi ellen folyton fondorkodott, sőt

Dugovics Titusz hősi halála.

életére is tört, de a gondviselés megtartotta a kereszténységnek ezt a hatalmas bajnokát.

Ha valaha, úgy ezután volt csak nagy szükség Hunyadira. *Mohamed* szultán ugyanis kinyilatkoztatta, hogy «valamint egy Isten van az égben: úgy egy úrnak kell lenni a földön is». Az «egy úr» alatt magát értette s kétszáz-ezernyi sereggel *Nándorfehérvár* (Belgrád) alatt termett s azt ostrom alá vevén, katonái már-már felhatoltak a falakra s egy izmos török legény már a félholdas zászlót is ki akarta tűzni a vár falára. Ekkor történt, hogy egy hős ifjú, *Dugovics Titusz*, észrevevén a török szándékát, elkezdett

vele tusakodni, de mivel le nem taszithatta, elszánta magát a halálra s magával együtt lerántotta a mélységbe. Mint mentő angyal ekkor jelent meg *Hunyadi János*, az ősz *Kapisztrán János* szerzetessel együtt s a törököket megtámadván, azokat annyira megverte, hogy 40 ezer halottal, 4000 foglyot, 300 ágyút veszítettek s maga a dicsekedő Mohamed is megsebesült; történt pedig ez a dicső győzelem 1456-ban.

V. László esküje.

Ezen páratlan győzelem után Hunyadi nem sokáig élt; 20 nap mulva meghalt *Zimonyban*, életének 56-ik évében, két derék fiút hagyván maga után: Lászlót és Mátyást. Kimúltát gyászolta az egész keresztény világ. A római pápa a «hit védő»-jének nevezte. Valóban nagy hős, tiszta jellemű, buzgó férfiú volt, kire büszkén gondolhat minden magyar ember.

★

Mikor az ősz Hunyadi meghalt, csak egy ember volt, aki előtt kedves volt a halálhíre: *Cilley Ulrik*, a sötétlelkű fondorkodó, aki megesküdött, hogy nem nyugszik, míg az egész általa úgynevezett «kutyafaj»-t, t. i. a Hunyadi családot ki nem irtja s meg is írta *Brankovic*nak, hogy

nemsokára két labdát küld neki, minőkkel még nem játszott szerb fejedelem; értvén a két labda alatt a két Hunyadi-fiú fejét. De a levél Hunyadi László, Belgrád kapitányának kezébe került, aki elérvén a célzást, szemére lobbantotta Cilleynek ezt az agyarkodást. Ez dühbe jövéen, Hunyadira kardot rántott és László fejéhez vágott, de László gyűrűjével felfogta az iszonyú csapást, ekkor a zajra berohantak Hunyadi barátai s Cilleyt, noha vasfonalas ing volt rajta, felkoncolták. Hunyadi ezután megsebezve, véresen a királyhoz sietett, aki esküvel fogadta meg Hunyadi János özvegyének, *Szilágyi Erzsébetnek*, mise alatt a várkapornában, hogy Cilley megöléseért nem fog bosszút állani. De a király nem tartotta meg az esküjét, mert csakhamar ezután Hunyadi Lászlót elfogatta s a budai Szent-György-téren lefejeztette. A bakó háromszor vágott eredménytelenül László nyakára, aki ekkor a törvény nevében kegyelmet kért, de újabbi intésre, a negyedik csapásra, porba hullott az ifjú fő. A nép felzúdult a borzasztó tetre, mire a király is megrettent s Mátyást magával vivén, Prágába futott. Itt az esküszegő király egy év múlva, *ugyanazon a napon*, melyen megesküdött, hogy a Hunyadi fiúkat bántani nem fogja, iszonyú kínok között mult ki a világból.

Mátyás az igazságos.

Mátyás a legnépszerűbb s legkedvesebb királya volt a magyar nemzetnek. A nép szabad akaratból, szabad választás útján, szabad ég alatt kiáltotta ki őt királynak, mihez a nagyok is hozzájárultak.

Mikor V. László király meghalt, sokáig tanakodtak a főurak, hogy ki legyen a király; de míg ők egymás között civakodtak, addig a királyválasztó gyűlésre megérkezett *Szilágyi Mihály*, Mátyás nagybátyja is, 40 ezernyi sereggel s embereit a befagyott Duna jegére állította fel, szemben a tanácskozási palotával. A fegyveresek már fázni kezdtek mire egyszerre csak jelt ad *Szilágyi* s felriad 40 ezer torokból a felkiáltás: «*Éljen Mátyás király!*» A szózatot lelkesülten visszhangozta a tengernyi nép is. Erre a főurak, köztük az ellenséges *Gara* nádor és *Ujlaky* is, felhagyván a tanácskozással, szintén csatlakoztak a nép óhajához. Mátyást ezután fényes pompával hozták haza Prágából, ahol *Podjebrad György* királynál fogságban volt. Az ország ha-

táráig eléje ment édes anyja is, *Szilágyi Erzsébet*. A nép ujjongva fogadta a dicső Hunyadi derék sarjadékát.

Mátyás ekkor még csak 18 éves volt, de rendkívüli tehetségei messze túlhaladták korát. Édes anyja védőszárnyai alatt kitűnő nevelésben részesült s a nyilt eszű fiú a cseh királyi udvarnál is sok ismeretet szerzett, miknek nagy hasznát vette. Nagykorúságáig öt évre *Szilágyi Mihályt* adták melléje kormányzóul. Későbbben nagy fénnel megkoro-

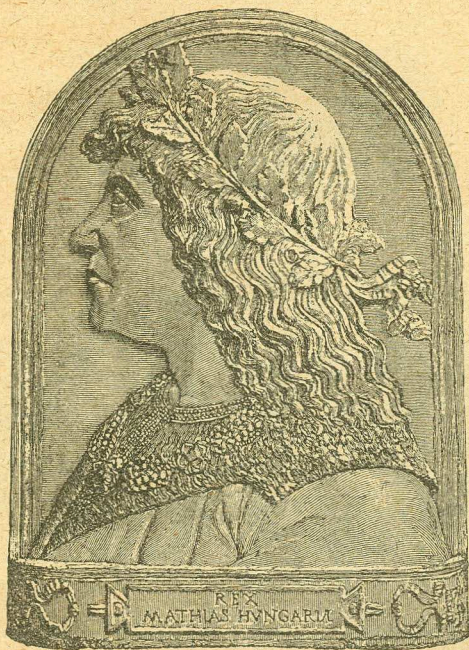

Beatrix

náztatván, 32 évi uralkodása alatt benn virágzásra, künn dicsőségre emelte az országot.

Eleinte sokat küzdött, bajlódott Mátyás, míg trónját megszilárdíthatta. Első gondja volt, hogy a féktelen főurak ellen szigorú törvényeket hozatott. Ekkor *«fekete sereg»* név alatt rendes hadsereget is állított fel, mely vitézséggel tündökölt. A Hunyadi-ház ellenségei kezdetben kancsal szemmel néztek reá; de ő részint szelíd bánásmóddal, részint tekintélyével legyőzte minden ellenségét. Eleinte öreg nagy-

bátyjával, *Szilágyival* is meggyűlt a baja, akit el is záratott, de később kibékült a jószívű, de heves öreggel. *Giskrát*, a cseh rablók főnökét maga részére nyerte s a cseh «*zsebrákok*»-at véglegesen kipusztította. Nevezetes hadjáratot viselt a törökök ellen is, kiken vezérei: *Báthory István* és *Kinizsi Pál* is fényes diadalt arattak *Kenyérmezőn*. Podjebrádtól, a cseh királytól, elfoglalta *Morvaországot* és *Sziléziát*. Mivel pedig III. *Frigyes* német császár is folyton

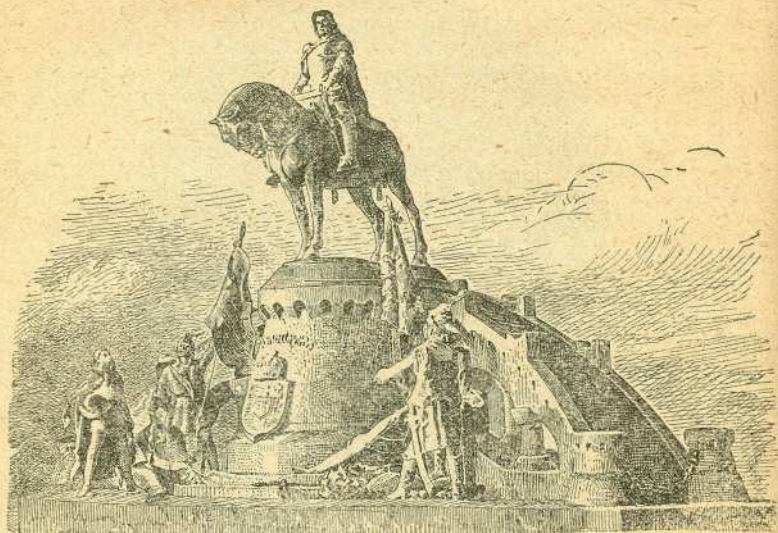

Mátyás király.

incselkedett ellene, háborút indított Ausztria ellen s elfoglalta *Bécs* városát, melyet ostrommal vett be s *Bécs* városának, valamint *Alsó-Ausztriának* ura maradt haláláig.

A nagy király 1490-ben, virágvasárnapján halt meg, 50 éves korában. Nyílt szívű, vallásos, igazságszerető fejedelem volt. Szavát soha meg nem szegte; amit ígért, azt megtartotta. Igazságot szolgáltatott szegénynek, gazdagnak. Hogy a nép ügyeivel, bajaival megismerkedjék, többször áruhában beutazta az országot s jaj volt, ahol rendetlen-

séget tapasztalt; házi körében egyszerűen élt, de idegenek előtt nagy fényt fejtett ki. A tudományoknak is nagy pártolója volt. Pozsonyban *főiskolát*, Budán pedig nagyszerű *könyvtárt* létesített, mely Európa-szerte híressé vált. Mátyás a kéziratok lemásolására rendes íródiákokat tartott s csupán könyvmásolásokra elköltött évenként 30,000 arany forintot; Mátyás Budán könyvnyomó-intézetet is állított fel. Nagyban pártolta a művészetet is. A nép valódi atyját vesztette benne s kedves emléke örök időkre fenn fog maradni abban a

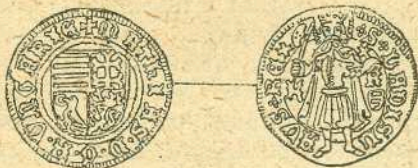
Mátyás király szobra Kolozsvárott.

maig is élő közmondásban: «*Meghalt Mátyás király, od az igazság!*»

*

Mátyás királyról sok tréfás adomát jegyzett fel a krónika. A többek között egyszer Mátyás *Gömörben* időzvénytényes lakomát rendezett az összegyűlt nemes uraknak. Ebéd közben éltették a királyt, a hazát, a főurakat; csupán csak a népről nem emlékezett meg senki. Mátyást, az igazságost, bántotta ez az eljárás. Befejeződven az ebéd, Mátyás a szőlőhegyre való sétára szólította fel az urakat, kik midőn mind együtt voltak a szőlőhegyen, kapát adott mind egyik kezébe s ő maga is derekasan hozzálátott a kapáláshoz. A szokatlan munka azonban hamar kifárasztá az úrn munkásokat s rimánkodva kérték a királyt, hogy mentse

fel őket a kapálástól. Ekkor Mátyás mosolyogva fordult az urak felé s arra intette őket, mikép gondolják meg, hogy mennyi verejték között küzd a szegény munkás nép s emlékezzenek meg jövőben a munkás földnépéről is. — Egy másik eset az ő merészségéről tesz tanúságot. A krónika feljegyezte, hogy Bécs ostroma alkalmával egyszer ál-ruhába öltözve, kémkedni bement a városba. A bécsiek ezt megtudták s keresték mindenfelé, mialatt Mátyás, mint *«tót fuvaros»*, kereket hajtva maga előtt, úgy ment ki a nagy kapunál álló őr előtt, aki még kaput is nyitott s még rá is húzott egyet a hátára ezekkel a szavakkal: «épen olyan orrod van, mint Mátyás királynak».

Mátyás király pénze.

Pórlázadás és a „kuruc-király“.

Mátyás királlyal nemcsak az igazság tűnt el, de sirba szállt a magyar dicsőség is.

II. Ulászló gyenge lelkű, gyámoltalan király volt. Akármit jelentettek neki, mindenre csak azt szokta mondani: «dobzse», ami cseh nyelven annyit tesz: «jól van!» Azért a «nem bánom, hagyjám» királyt elnevezték «Dobzse László»-nak. Minthogy pedig *«a gyávasággal egy nyomon jár a szegénység is»*, megtörtént vele, hogy néha jóra való ebéd sem került az asztalára s gyakran Szapolyai János nádor küldött neki egyetmást, nehogy éhezzen a magyar király. Ellenben a főurak biborba, aranyba öltözködtek: kikerült, mert rabolt mindenki; a föld népét elnyomták, a haza sorsa pedig hanyatlott s egyszer csak vérszemet kaptak a törökök is. *Kinizsi Pál* és *Drágyfi* aprították ugyan őket, de egyszer csak meghalt Kinizsi és a törökök még sűrűbben háborgatták az országot, mire Bakács Tamás esztergomi érsek a pápa engedelmével *«keresztes háboru»*-t hirdetett a törökök ellen s fővezérül *Dózsa Györgyöt* tette meg, aki alatt aztán kitört a *«pórlázadás»*.

Dózsa György, a kuruc-király, egyszerű székely születésű, derék katona volt, amiért a király már előbb nemeséget, díszruhát és arany nyakláncot ajándékozott neki. Midőn kihirdették általánosan a török ellen a keresztes-hábo-

rút, a pór nép elhagyva mezei munkáját, tömegesen tódult Dózsa zászlója alá; ruháikra «posztó keresztet» varrtak, amiről azután — a latin «crux» szó után — «kuruc»-oknak neveztek őket. Sok kasza-kapakerülő csőcselék csődült így össze, akik ahelyett, hogy a törökök ellen mentek volna, földesuraikra rohantak, mivel azok velük azelőtt rosszul bántak, avagy mert nem akarták őket elereszteni, nehogy földjeik műveletlenül maradjanak. Az így keletkezett *pórlázadás* iszonyú pusztításokat vitt végbe; a pór nép mint szilaj vad gyilkolt, pusztított s Dózsát *királynak* kiáltotta ki.

Csakhogy «*amennyit a kerék föl, annyit alá*». Szapolyai Jánosnak és Báthori Istvánnak sikerült ezt a gyülevész népet szétrobbantani. Dózsát elfogták s eljött a számadás boszuló napja. Mivel rövidlátó elkapatottságában király akart lenni, izzó vastrónra ültették; fejére tüzesített vaskoronát nyomtak s kezébe izzó vaspálcát adtak, testét pedig fogókkal csipdesték s azután ráeresztették kiéhezett cinkostársait, akik rettenetes étvággal falták a rájuk iszonyú kínok között nevető «*kuruc-királyt*». Iszonyúan kegyetlen volt a föld népe, de uraik sem voltak különbek.

A kuruc háborúban 70 ezer pór veszté életét. Sajnos, hogy a bűnösökért ártatlanok is szenvedtek. A pór népet ezután terhes rabszolgaság alá vetették. A robotot és dézsmát megszorították, a jobbágnak egyik helyről a másikra költözni nem volt szabad s jobbágy ember gyermeke hivatalra nem juthatott.

V. A mohácsi vész.

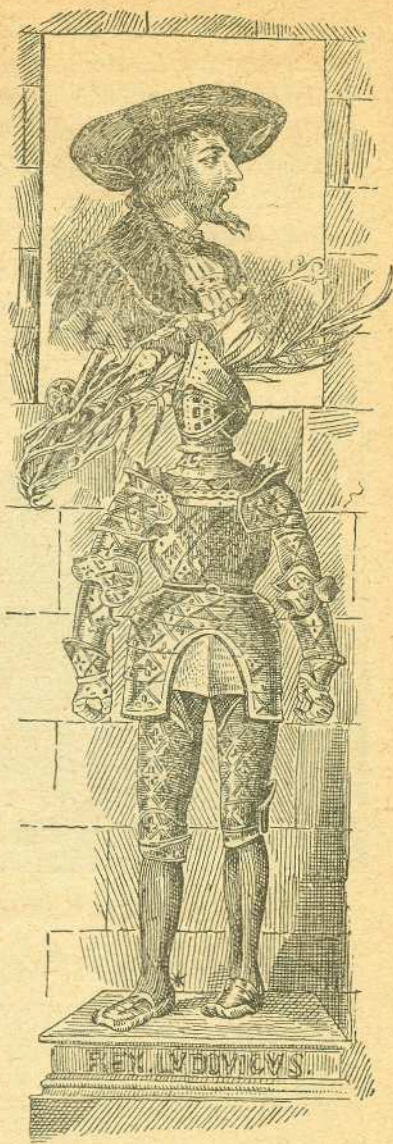
A mohácsi vész szomorú emléke **II. Lajos** nevéhez fűződik.

Lajos csak 10 éves volt, midőn trónra jutott. Szerencsétlensége volt, hogy gondos felügyelet nélkül nevedekvén fel, rosszlelkű tanácsadói rossz irányban vezették nevelését; mulatságból-mulatságba vitték s a munkát megutáltatták vele. Eközben a főurak azt tettek, amit akartak; az erős elnyomta a gyengét; adót nem fizettek; a király jövedelmein osztoztak a főurak: ami pénz a kincstárban volt, azt elpazarolta maga a király; megtörtént, hogy egyszer egy sólyommadárért 40 ezer aranyat adott, önmagának pedig sokszor nem volt egy pár lábbelire való pénze. Így rohant az ország önveszte felé. A bajt növelte még az az eset is, hogy Lajos egy török követet kémnek tartván, azt oktanul

elfogatta és börtönbe vetette, amire a török szultán, II. Szolimán, szörnyű haragra gerjedt, s haddal támadta meg Magyarországot, s ennek folytán bekövetkezett a *mohácsi* gyászos veszedelem.

Szolimán 300 ezer emberrel rontott az országba. A magyar király kapott fűhöz-fához; meghordoztatta az országban a «*véres kard*»-ot; mire aztán nagynehezen összegyűlt mintegy 24 ezer ember a király táborába, melynek fővezérségével *Tomory Pál* kalocsai érseket bízták meg, aki azonban azt a nagy hibát követte el, hogy nem várta be Szapolyai János segédhadát, szembe szállt az ellenség óriási hadával. A mérkőzés Mohács mezején ment végbe 1526-ik évi augusztus 29-én, János fejkéje napján.

Szép csendes, meleg nap volt. A király a veszedelmet mintha előre sejtette volna, midőn a hadi sisakot a fejére tették, elsápadt s konyhamesterének arra a kérdésére, hogy hol készítse el az ebédet, azt felelte: «Isten tudja, hol fogunk ma ebédelni». A csata délután 3 órakor kezdődött. A magyarok, mint a villámfergeteg rohantak a törökre s egyszersmind a halál torkába, mert alig másfél óra alatt 400 török ágyú golyózápóra és a hatalmas török sereg teljesen tönkretette a magyar sereget. Elestett 7 főpap, köztük *Tomory Pál* érsek, 15 zászlós úr, 500 elő-

II. Lajos arképe és páncélja.

kelő nemes és 20 ezer közvitéz. Aki életben maradt, futott, amerre látott. A futók között volt *Lajos király* is, aki elérvén a *Csele* nevű mocsáros patakhoz, midőn azt át akarta ugratni, lova hanyatt esett s a király, lovával együtt, az iszapos mocsárba fulladt. Így hullott el a nemzet dísze, virága, s így lett «nemzeti nagy létünk nagy temetője Mohács».

A török a mohácsi vész után rombolva pusztított, rabolt, gyilkolt mindenfelé. Ekkor történt, hogy *Dobozi Mihály*, nehogy nejével együtt török kézbe kerüljön, először

II. Lajos holttestének megtalálása.

nejét, saját kérelmére, kardjával szíven döfte, maga pedig az ellenség közé rohanva, drágán adta életét. Szolimán csak a tél közeledtével takarodott ki az országból temérdek kincset vivén magával ; egyebek között *Mátyás könyötárának* nagy része is Konstantinápolyba került.

★

Az Árpádház kihalta után, vegyes házból, úgymint: cseh, bajor, olasz, luxemburgi, habsburgi, lengyel s magyar házakból, 1301-től 1526-ig, a nemzet szabad választás jogán 13 király kormányozta az ország ügyeit.

A nemzet legkitünőbb fejedelmeit az Anjou- és a Hunyadi-ház adta,

A török hódítás kora.

A mohácsi gyászos veszedelem után pártokra szakadt a nemzet. Egyik rész *Szapolyai János* erdélyi vajdát ismerte el királynul. A másik rész II. Lajos sógorát: *Habsburgi Ferdinándot* választotta királynak. Azalatt pedig, míg a két ellenkirály pártja egymással civakodott — a törökök 1541-ben elfoglalták *Budavárát*. Ettől az időtől fogva közel másfél századig, török uralom alatt állott Magyarország.

A törökök Budavár könnyűszerrel való elfoglalása után nagyon elbizakodtak. Ezután már *Bécs*et is el akarták foglalni. Azt is reményelték, hogy az egész országgal hamarosan elbánnak. De nem így történt. A magyarokban felbuzdult az ősi vitézség s kemény harcok fejlődtek ki.

Jurisics Miklós Kőszegnél (Vas várm.), — *Losonczy István* Temesvárnál, — *Szondy György* Drégelynél (Hont vármegye), — *Dobó István* Egernél, — *Zrínyi Miklós* Szigetvárnál vívtak hősi harcokat s önfeláldozó tusát a törökök ellen.

Zrínyi Miklós régi nemes nemzetségből származott, mely Zerin vártól nyerte nevét. Már ifjú korában kitűnt vitézsége által. A szigetvári várparancsnokságot átvevén, gyakran megverte a határszéleken csatangoló törököket, amiért Szolimán boszút forralt ellene s 90 ezernyi sereg élén, 300 ágyúval, személyesen ment Szigetvár ostromára. Midőn a törökök a vár alá értek, Zrínyi összehívta 2500 löre menő népét s megesküdttette őket, hogy a várat utolsó csepp vérig védelmezni fogják. Az ostrom 1566. évi augusztus hó 7-én megkezdődvén, folyt 32 napig. A török többször fölszólította Zrínyit, hogy adja meg magát; de Zrínyi esküjéhez híven, nem alkudott s a török levelét tűzbe dobta. Újra meg újra kezdődött az ostrom; a falvak repe-

Zrínyi Miklós sisakja szablyája, és dolmánya.

deztek, düledeztek, de a várban levők nyomban kijavították. Még az öreg Szolimán is, hogy katonáit lelkesítse, lóra emeltette magát, de hasztalan. A törökök ezrenként hulltak, de nem boldogultak. Végre is a sok lövöldözés lerombolta a bástyákat és ily módon Zrínyinek nem maradt más választás, mint gyalázatos fogság, vagy dicső halál. Ő ez utóbbit választotta; felöltözött várparancsnoki díszruhájába fejére szép kócsagtollas kalpagot tett s bibor mentéje zsebét megtömte aranyokkal, «aki levetkőzteti ne panaszkodhassék a csekély zsákmány miatt»; azután magához vette

Zrínyi Miklós kirohanása.

a vár kulcsait s egyik kezébe kardot, a másikba zászlót ragadva, lelkesítő beszédet tartott bajtársaihoz, mire megnyitvatván a kapukat, kirohant vitézeivel a törökre. A harc rövid, de heves volt. Maga Zrínyi fején és mellén megsebesítve, hősiesen elesett a hazáért. A vezér példáját követték bajtársai is, kik, hatnak kivételével, szintén bajnokilag multak ki. Zrínyi fejét a török vezér levágtatván, elküldé Miksa királyhoz, azzal az izenettel, hogy a holttestet hőshöz illőleg, tisztelettel fogja eltakarítani. A töröknek 25 ezer emberébe került Szigetvár bevétele. Szolimán a diadalt nem élte meg, mert az ostrom alatt, némelyek szerint afelett való haragjában, hogy a várat nem tudta bevenni, meghalt 72 éves korában.

Miksa ezután békét kötött mind a törökkel, mind pedig János Zsigmonddal, aki Erdélyt megtartotta fejedelmi címmel s Erdély ezentúl is, mint már Szapolyai János óta, független, önálló fejedelemséggé lön.

VI. Az alkotmány és vallás- szabadság védelme.

Nem volt elég, hogy a török pusztította az országot, a bajokhoz még vallási villongások s alkotmányjogi sérelmek is járultak.

Pázmány Péter.

A protestáns vallás már a mohácsi vész előtt kezdett terjedni Magyarországon, Miksa, Rudolf és II. Mátyás királyok uralkodása alatt pedig annyira megerősödött, hogy a főurak nagy része is a protestáns vallás híve volt.

A protestáns vallásnak s a nemzeti jogoknak kiválóan Erdély fejedelmei és pedig *Bocskay István*, *Bethlen Gábor* és *I. Rákóczy György* voltak buzgó pártfogói. A kath. vallás érdekében pedig *Pázmány Péter* esztergomi érsek tett legtöbbet.

Pázmány Péter született 1570-ben Nagyváradon, protestáns szülőktől. Már kora ifjúságában a katolikus val-

lásra tért át, utóbb pedig a jezsuita-rendbe lépett. Bő tudománya, elragadó szónoki tehetsége és kitünő tolla által sokat használt a katolikusoknak. «*Kalauz*» című munkája, beszédjei és vallási vitairatai által sok előkelő családot visszatérített. A bibliát is *Káldy György* az ő buzdítására fordította le magyarra. Egyházi érdemei következtében II. Mátyás esztergomi érsekké nevezte ki. Pázmány a tudományokat is hatalmasan pártolta: Bécsben papnevelő-intézetet alapított, mely nevére a «*Pazmaneum*» nevet nyerte; a tudományok emelésére pedig Nagy-Szombatban

Bethlen Gábor.

százezer forinttal *egyetemet* létesített. Ezt az egyetemet később Budapestre helyezték át s meg bővítve fennáll jelenleg is.

Bethlen Gábor régi nemes családból származott. Ész, erő és ügyesség által nevezetes szerepet játszott Erdély történetében. Mint fejedelem igazságos, a munkában fáradhatatlan és takarékos volt, aki számos hadjárata és építkezése mellett is halála után egy millió forintnál többet hagyott hátra. A protestáns

vallás érdekében háromszor is felkelt a bécsi udvar ellen, de azért oly türelmesnek mutatta magát, hogy még saját házában is megtúrta a jezsuitákat. *Káldy György* jezsuitának, a magyar biblia fordítójának, könyvsajtó felállítására költséget is adott. Iskolákra is sokat költött: végrendeletében a fehérvári főiskolának 75 ezer tallért hagyományozott. Mint hadvezér nemcsak bátor és szerencsés, hanem előrelátó is volt s vitézeit, amennyire lehetett, kimélte. Kormányása alatt Erdély nagy hatalomra, tekintélyre és jólétre emelkedett.

★

A villongásoknak a *linzi béke* vetett végett 1645-ben, mely által a protestánsok teljes vallásszabadságot nyertek.

VII. A törökök kiűzése.

A törökök már másfél század óta nyomorgatták hazánkat: de végre I. Lipót uralkodása alatt letűnt szerencsecsillaguk.

A törököknek ebben az időben annyira ment a vakmerőségük, hogy még egyszer megkísérelték Bécsset is bevenni, melyet azonban gróf *Stahremberg* hősiezen védelmezett.

Ezalatt *Lotharingiai* Károly herceg csapatai egyesülve a hős Szobieszky lengyel király hadaival, egyesült erővel elűzték Bécs alól a törököket 1683-ban.

E szerencsés győzelem után *Lotharingiai* Károly Budavárának felszabadítását tűzte ki célul, ahol a törökök erősen tartották magukat s gyakori harácsolásaikkal sanyargatták a környéket. Vezérlete alatt 92 ezernyi keresztény sereg gyűlt egybe, köztük 20 ezer magyar vitéz.

Budavárát 15 ezernyi törökkel Abdurrahman basa védelmezte, aki hősie ellenállást tanusított. Budavárát a királyiak 1686. évi szeptember 2-án vették be erős ostrom után, s így másfélszázad után onnan a törökök kitakarodtak. A főroham alkalmával a vár északi oldalán *Fiáth János*, a győri várhajduk őrnagya volt az, aki 600 győri hajduval a várba legelső hatolt be; a fehérvári kapunál pedig *Ramocsaházy Endre* magyar vitéz. A törökök ellen való vitézségével nagyon tündökölt *Petneházy Dávid* huszárezre-des is, akiről azt szokták mondani a német generálisok: «Ez nem ember, hanem oroszlán!»

Buda visszavétele után a királyi vezérek egyre verték a törököt. Végre Savoyai Eugen herceg *Zentánál* végső csapást mért a törökökre, kik közül harmincezer maradt a csatatéren. Ekkor a törökök békéért könyörögtek, amelyet Karlovicon 1699-ben meg is kötöttek. A békekötés szerint a török lemondott egész Magyarországról, az úgynevezett temesi hánság kivételével.

A magyarok azonban nagy áldozatot voltak kénytelenek hozni az országnak a török iga alól való felszabadításáért. I. Lipót azt kívánta, hogy töröltessék el az aranybullának az a végső pontja, mely szerint, ha a király meg nem tartja a törvényeket, a nemesség fegyveresen is ellenállhat. Továbbá azt is kívánta, hogy a magyarok mondjanak le a szabad királyválasztási jogról. Az 1687. évi pozsonyi országgyűlésen a rendek, bár nem szívesen, de mégis beleegyeztek a király kívánságába s kimondották, hogy a királyválasztási jogot eltörlik s a Habsburg-ház fiágának örökösödését elismerik. A rendek ott nyomban ki is kiáltották József kir. herceget öröklő királynak.

Attól az időtől fogva, hogy a magyarok lemondottak a szabad királyválasztási jogról, I. Lipót és I. József egyre nyirbálták az ország jogait.

Az elégtelenség Lipót kormánya ellen először a *Wesselényi-féle* összeesküvésben nyilvánult. Ezt az összeesküvést azonban hamar felfedezték. Nádasdyt, Zrínyi Pétert, Frangepánt lefejezték s egy darab ideig csend lett az országban.

Ezután *II. Rákóczy Ferenc* emelte fel a szabadság zászlaját.

II. Rákóczy Ferenc fejedelmi család nemes sarjadéka, született 1676-ban. Ősapja *I. Rákóczy György*, atyja *I. Rákóczy Ferenc*, anyja pedig a derék *Zrínyi Ilona* volt. Már kora ifjúságában harci riadalmak között nevelkedett. Midőn a császáriak a munkácsi várat, melyet anyja oly hősiezen védelmezett, elfoglalták, ő is fogságba esett. Ezután Bécsben a jezsuitáknál nevelték, az udvar ugyanis papnak szánta. Elvégezvén tanulmányait, nagy utazásokat tett, mignem végre atyjának jószágait visszakapta. Erre visszajött Magyarországra, ahol eleinte távol tartotta magát a mozgalmaktól. Történt azonban, hogy az országban a kormány által elkövetett sok törvénytelenység egymást érte. Ezért az elégtellenek a *beregi erdőben* összegyűlvén, felvették a «*kuruc*» nevet s felszólították *II. Rákóczy Ferencet*, hogy fogadja el a kurucok fővezérségét, aki ezután ki is tűzte a szabadság zászlaját, ez alatt a jelszó alatt: «*Istenért, hazáért, királyért*». Kuruc-seregeinek legvitézebb vezérei: *Károlyi, Vak Bottyán* és *Bercsényi* voltak. A *kurucok* hada ezután egyre győzött a «*labancok*»-nak nevezett császáriak fölött. *I. József* mindjárt kormánya kezdetén békére szólította fel a kurucok vezérét, aki hajladónak is mutatkozott erre. De barátja, *Bercsényi Miklós*, hevesen ellenezte a békét s a szenvedélyek annyira elhatalmasodtak, hogy az «*ónodi országgyűlés*»-en Turóc megye követeit összevagdalták, mivel a kibékülés mellett beszéltek. Az ónodi gyűlés ezután 1707-ik évi június 14-én József királyt ezzel a saját-ságos felkiáltással: «*eb ura fakó!*» trónvesztettnek nyilvánította, Rákóczyt pedig az *ország fejedelmének* választották. Azonban Rákóczynak ettől az időtől fogva hanyatlani kezdett a szerencsecsillaga; XIV. Lajos francia király cser-

ben hagyta, a pestis is megtizedelte táborát s a kurucok is egymás után pártoltak el tőle. Végre hadvezére Károlyi Sándor *Szatmárban* 1711-ben megkötötte a békét, mely véget vetett a «*kurucháború*»-nak. A kurucok letették a hűségi esküt s átadták kuruc zászlajaikat. A bécsi udvar Rákóczy-nak is kegyelmet ígért, azonban Rákóczy a hűségi esküt megtagadta s elhagyva hazáját, *Mikessel, Bercsényivel, Sibrikkel* s több hű emberével, a Marmara-tenger mellett, *Rodostóban* élte le életének utolsó éveit, ahol egyedül a vallásban és munkában talált vigasztalást. Meghalt 60 éves korában. Tetemeit Konstantinápolyban, az akkori jezsuita templomban tették örök nyugalomra, hős lelkű anyja Zrínyi Ilona porai mellé. Két fia maradt, József és György, kikben aztán kihalt a Rákóczy-család fejedelmi ága.

VIII. A nemzet és kir. ház megbékélése.

A kuruc háború után békés napok következtek a nemzetre.

III. Károly, aki rokonszenv és bizalom között foglalta el a trónt, mindenekelőtt elismerte a szatmári békét és megígérte az 1712—15. pozsonyi országgyűlésen, hogy az országot saját törvényei szerint fogja kormányozni.

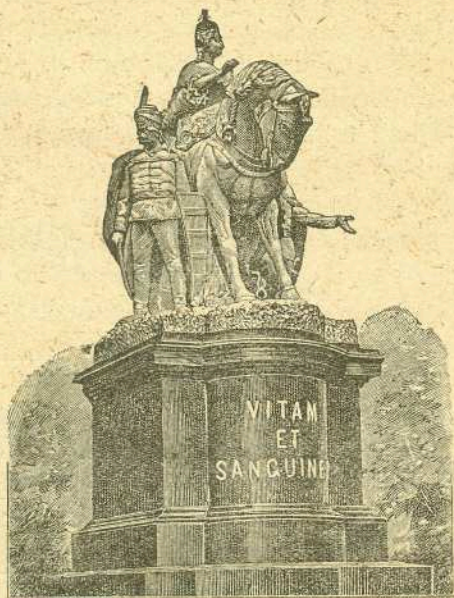
Intézkedései közül nevezetes, hogy ő állította fel a *kerületi táblákat*, Pozsonyban pedig újjászervezte a kir. kancelláriát és *helytartótanácsot*, melyet később Budára tettek át.

Károly legnevezetesebb intézkedését az új trónörökösödési rend megállapítása képezi, mely «**pragmatica sanctio**» név alatt ismeretes. Mivel ugyanis fiörököse nem volt, nehogy halála után trónvillongások származzanak, még életében oly trónörökösödési szabályzatot dolgoztatott ki, mely koronáinak örökségét leánya részére is biztosítsa. A női örökösödési szabályzatot, valamint az osztrák tartományok, úgy a magyar rendek is elfogadták s a pozsonyi országgyűlés 1722—3-ban törvénybe iktatta, de azzal a kikötéssel, hogy minden uralkodó megkoronáztatása előtt esküt köteles tenni a magyar alkotmányra.

A *pragmatica sanctio* eszerint oly kétoldalú szerződés az uralkodó család és a nemzet között, melynek mindkét félre kötelező ereje van. Ennek a törvénynek alapján III-ik

Károly halála után leánya, *Mária Terézia* lett Magyarország királyává.

Mária Terézia, az új trónörökösödési törvény szerint jogosan foglalta el a királyi széket (1740). Azonban az európai államok legnagyobb része, mindjárt trónralépte alkalmával, nem akarta elismerni a trónhoz való jogát s mindenkép meg akarták őt fosztani örökös tartományaitól. Ugyanis a porosz király, a szász választófejedelem, a bajor fejedelem, a franciák, spanyolok és szárdok titokban az iránt kötöttek

Mária Terézia szobra Pozsonyban.

szövelséget, hogy az osztrák-német tartományokat maguk között felosztják, úgy, hogy Mária Teréziának alig maradt volna több a magyar királyságnál.

Ellenségei között leghatalmasabb volt *II. Frigyes* porosz király. A veszély egyre nőtt. Az üldözött ifjú királynő ebben a szorongatott helyzetben egyedül a magyar nemzetbe vetette bizalmát s 1741-ben országgyűlést hirdetett Pozsonyba. Itt a bánatos királynő magyar gyászruhában, fekete szőnyeggel bevont trónon fogadta az ország rendjeit s megható hangon így szólott a rendekhez: «Lehetetlen tovább elhall-

gatnom a veszélyt, mely személyemet, gyermekeimet és országunkat fenyegeti. Mindenkitől elhagyatva, rokonok és hűtlen szövetségesek által megtámadtatva, a ti hűségtekhez folyamodom s a ti vitézségtektől várok szabadulást!» A szomorú királynő lelkes szavai annyira meghatották a magyarok szívét, hogy fellelkesülve, kivont karddal, a trón közelébe sereglének s kimondották egy szívvel, egy lélekkel azt az örökké nevezetes szöveget: *Életünket és vérünket királyunkért Mária Teréziáért!* Ugyanekkor Mária Terézia férjét, *Lotharingiai Ferencet*, a királynő mellé *kormányzó-társul* ismerték el. Ugyanekkor mutatta be a királynő *József* nevű fiát is a rendeknek, ezekkel a szavakkal: «Ezt a kincsemet is örömmel ajánlom fel az ország rendeknek».

A magyarok ezután derekasan beváltották, amit ígértek. A nemzet sok ezernyi hadat állított ki, mely a bajorokat és franciákat kiverte Csehországból, sőt magát Bajorországot is megszállotta. A magyar csapatok diadalmasan végezték be a háborút, melynek az lett az eredménye, hogy Szilézia kivételével, Mária Terézia örökölt országait mind megtartotta. Mária Terézia ezután hálás szívvel vallotta be, hogy «Isten után minden szerencsáját az ősi magyar vitézségnek tulajdonítja».

Mária Terézia a magyarok hűségét azzal iparkodott meghálálni, hogy az ország anyagi jólétét nagyban előmozdította. *A népoktatást s a középiskolákat* rendezte; a hanyatlott *egyetemet* Nagyszombatból Budára helyezte át és korszerűen újjászervezte s kiegészítette. Magyar nemes ifjakkból királyi *testőrséget* állított. A *jobbágyok terheit* nemeslelkűen könnyítette. O szüntette meg az úgynevezett *«boszorkánypörök»*-et. Szóval, iparkodott a műveltséget emelni. Azonban kormányzásának voltak szomorú követ-

II. József császár.

kezményei is. Uralkodása alatt Bécsbe költözött főuraink egészen elnémetesedtek. Voltak főurak, akik nevüket sem tudták magyarul kimondani s elfeledték az édes hazát, mely őket táplálta.

Mária Terézia után fia, II. József következett a trónon, de mivel magát meg nem koronáztatta, jogosan nem illette meg a királyi cím. Elnevezték «kalapos király»-nak. Egész uralkodása alkotmányértések hosszú láncolatából állott.

A magyar alkotmányt felfüggesztette. A magyar nyelv helyett a német nyelvet tette hivatalos nyelvvé, sőt az országot teljesen be akarta olvasztani az osztrák birodalomba. Az egyházi ügyekbe is belenyúlt. Több szerzetes-rendet eltörölt. A protestánsoknak azonban biztosította a szabad vallásgyakorlatot. Behozta az iparszabadságot s a céheket eltörölte.

Volt benne sok jó szándék is. De tervei balul ütöttek ki. Halálos ágyán rendeleteinek legtöbbjét visszavonta.

IX. A mai Magyarország megalakulása.

József császár nemzetellenes törekvései után a nemzeti ébredés és átalakulás korszaka II. Lipót kormányzásával vette kezdetét.

Az ő uralkodása alatt az 1790/1. évi országgyűlésen törvénybe iktatták, hogy «Magyarország független, szabad állam, mely semmi más országnak alávetve nincsen s melyet nem önkényes rendeletekkel, hanem egyedül saját törvényei és szokásai szerint kell kormányozni». Kimondták, hogy a király, trónralépése után, hat hónap lefolyása alatt, magát megkoronáztatni tartozik. Elhatározták, hogy országgyűlés minden harmadik évben tartassék s adót és ujoncot csak itt lehet az országra kivetni. Ugyanez a gyűlés a protestánsok szabad vallásgyakorlatát s egyházi önkormányzatát újra megerősítette. Elrendelték, hogy ezután a felsőbb iskolákban a magyar nyelvnek külön tanára is legyen.

A király ezeket a törvényeket 1791-ben megerősítvén, a nemzet áldotta a «bölcs és jó fejedelmet».

Az átalakulás munkáját időközben megakasztották I-ső

Napoleon francia császár háborúi, melyek sok gondot adtak I. Ferenc ausztriai császár és magyar királynak is. A háborúk befejeztével azonban ismét tovább folyt az átalakulás áldásos műve.

A magyar nemzet ujjaszületésének áldásos munkája serényen folyt V-dik Ferdinánd uralkodása alatt is. A haladás üdvös eszméinek előharcosai: gróf *Széchenyi István*, *Deák Ferenc* és *Kossuth Lajos* voltak, kiknek alkotmányos törekvéseit buzgón támogatta s közvetítette *József nádor*. A nemzeti lelkesedést a nemzet kiváló költői tartották ébren: *Kölcsei*, *Vörösmarty*, *Petőfi*, *Arany*.

József főherceg nádor.

József kir. herceg, mint az ország nádora, ötven esztendeig viselte fontos méltóságát, öröme a nemzetnek s javára a közügyeknek. Állandóan Magyarországon lakott, melyet édes hazájának tekintett. Védője volt mindenkor az alkotmánynak, súlyos bajokban közbenjárt a trón és nemzet között s gyámolítója volt minden társadalmi nemes eszmének. Hálája jeléül a nemzet ércszobrot emelt emlékének a nevéől nevezett téren.

A nemzeti haladás nemes bajnoka volt gróf *Széchenyi István* is.

Széchenyi István, akit Pest vármegye gyűlésén Kossuth Lajos nevezett először «*legnagyobb magyar*»-nak,

született 1791-ben Bécsben, ahol atyja Széchenyi Ferenc, aki a *Nemzeti Múzeumot* alapította, abban az időben főhivatalnok, tartózkodott.

Már serdülő ifjú korában a katonai pályára lépett s a francia háborúk alkalmával sok ütközetben vett hősiés részt. Végre 14 éves szolgálat után visszalépett a katonai pályáról s mint magyar főnemes, az ország jólétének emelését tűzte ki magának célul.

Először az 1825-iki országgyűlésen szólalt fel, ahol csakhamar magára vonta az egész ország figyelmét. Midőn ugyanis a november 3-dikán tartott kerületi ülésen több

Széchenyi István gróf.

szónok arról tanakodott, hogy miért nem gyarapszik a magyar nyelv, Felsőbükki Nagy Pál azt a megjegyzést tette, bár felállítaná az ország nagyjainak nemes áldozata a már rég szóban levő tudományos akadémiát. Ekkor fölállt gróf Széchenyi István, aki akkor még huszárkapitány volt, s így szólt:

«Nekem itt szavam nincs, az ország nagyja nem vagyok, de ha föláll oly intézet, mely a magyar nyelvet kifejti és segíti honosainknak magyarokká ne-

veltetését, jószágaimnak egy évi jövedelmét (60 ezer forint) föláldozom.»

Mikor azt kérdezték tőle, hogy hát miből él, tréfásan azt válaszolta:

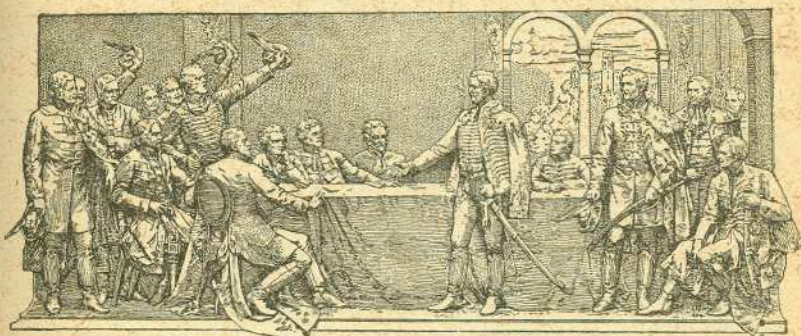
«Majd eltartanak a barátaim.»

A nemes gróf példája vonzott; mások is szép összegekkel járultak a célhoz s meg volt vetve az *Akadémia* alapja.

További nagyszerű intézkedései szakadatlan láncot képeznek. Ő indítványozta a *Nemzeti Színház* és Zeneakadémia létesítését. Az ő ösztönzésére építették a budapesti világhírű lánchidat. Neki köszönhetjük a *gőzhajózást*, a Vaskapu és a Tisza szabályozását, a budai vár alatt elvezető *alagutat*,

a legelső gőzmalmot, sok iparvállalatot, a kaszinókat, a lóversenyeket. Ő felrázta a nemzetet a tespedésből; irt kitűnő munkákat is, milyenek a «Hitel», «Világ» és mások. Kimutatta a helyes irányt, melyen a nemzetnek járnia kell, ha boldogulni akar.

Azonban sokan félreértették s midőn később azt látta, hogy a haza (hibáján kívül) a veszély szélére jutott, lelkét kínos aggodalmak fogták el s elméjében megzavarodva, 1860-ik évi április 8-án gyászos halállal mult ki. Azt szokta mondani: «Magyarország nem volt, hanem lesz». Úgy legyen s úgy is lesz, ha a nemzet az általa kijelölt ösvényeken halad.

Széchenyi megalapítja az akadémiát.

Magyarország megalakulását s így a nemzet jobbainak törekvéseit az 1848-diki törvények vitték diadalra.

Ezekben a törvényekben érvényesült a szabadság, az egyenlőség és testvériség elve. Kimondották a «közös teherviselést». A robotot és dézsmát eltörölték. A keresztény vallásokat egyenjogúvá tették. Erdélyt egyesítették Magyarországgal. Behozták a «népképviseletet» s az ország kormányzására független, felelős minisztériumot állítottak.

Az 1848-diki vívmányokban oroszlánrésze volt Deák Ferenczel együtt Kossuth Lajosnak.

Kossuth Lajos született Zemplén vármegyében Monokon, 1802. szept. 16-án, köznemes protestáns családból. Atyja a gróf Andrassy-család ügyésze volt. Tanulását Sátoraljauhelyen kezdte. A bölcsészeti tanfolyamot az eperjesi, a jogi tanfolyamot a sárospataki főiskolában végezte s az

Kossuth Lajos.

ügyvédi vizsgát kitünő sikerrel tette le. Elragadó szónoklataival a vármegyei gyűléseken csakhamar nagy tekintélyre tett szert.

Az 1832—1836-diki pozsonyi országgyűlésen, mint egyik távol levő főrend követe, az által vonta magára az ország figyelmét, hogy az országgyűlés tárgyalásairól írott tudósításokat szerkesztett s azokat szétküldötte az ország minden részébe, miáltal kiválóan elősegítette a reformeszmék ügyét. Az 1841-diki évben pedig megalapította *Pesti Hirlap* cím alatt Magyarország első politikai hirlapját. Ezzel a lappal, melyben egyre-másra jelentek meg lelkesítő, hatalmas vezércikkei, a reformoknak vezetője, irányítója lett. Eszméinek diadalát a negyvennyolcadiki vívmányok képezik.

A szabadságharc.

Az 1848-diki vívmányoknak nem sokáig örülhetett a nemzet. A bécsi udvarkörnyezet elkezdett a nemzet ellen áskálódni. Erre a *nemzetiségek* is felbátorodtak s *Jellasich* horvát bán mint ellenség ütött be az országba. Időközben V. Ferdinánd lemondott a trónról s azt *I. Ferenc József* foglalta el. A bécsi miniszterium ekkor odáig vitte a dolgot, hogy Magyarország alkotmányát felfüggesztették.

Ekkor Magyarország szemben találta magát az osztrák hatalommal is. Erre aztán megkezdődött életre-halálra Magyarország *önvédelmi szabadságharca*, *Kossuth Lajos* gyűjtő szózataira mint egy ember állott talpra a nemzet. A honvédek: *Görgei*, *Klapka*, *Perczel Mór*, *Guyon*, *Kmetty*, *Bem*, *Damjanich* és *Nagy Sándor* vezérlete alatt fényes győzelmeket nyertek számos csatában. A dicsőség mámorában ezután Kossuthot kikiáltották Magyarország kormányzójának. Az osztrákok erre, a szenvedett vereségek után az orosz cár segítségét kérték ki.

A magyarok ekkor tovább már nem bírták a küzdelmet. *Görgei* Artur 1849. aug. 13-án *Világosnál* lerakta a fegyvert. *Klapka* György pedig feladta Komárom várát. Szo-

morú napok borultak ekkor a magyar nemzetre. *Batthyány* Lajost s a 13 tábornokot kivégezték. *Kossuth* Lajos menekült. Akik pedig idehaza maradtak, kényszerült megadással tűrték az önkényuralom jogtörő intézkedéseit.

A kiegyezés.

Az önkényuralom 18 keserves évig tartott. Időközben Ausztriát is kemény csapások érték. Csatákat vesztett Olaszországban *Szolferinónál* 1859-ben, Csehországban pedig *Königgrätznél* 1866-ban.

Végre a fejedelem belátta, hogy trónját csakis alkotmányos kormányzással szilárdíthatja meg, azért készséggel beleegyezett az alkotmány helyreállításába.

A kiegyezés módozatait az országgyűlés az 1867-dik évi *kiegyezési törvényjavaslatba* foglalta össze, melyhez az uralkodó is hozzájárult.

Ebben a törvényben kifejezést nyert újólaj és nyomatékosan, hogy Ausztria és Magyarország között az uralkodó személye közös, vagyis ugyanaz a magyar király, aki az osztrák császár.

A monarchia és az uralkodó közös védelmére a Magyar Királyság és az Osztrák-Császárság között, *közösügyek* gyanánt elismerték: a közös hadsereget s a közös külügyet, melyeknek költségeit mindkét állam fedezi.

A közösügyek elintézését mindkét állam részéről «delegációk»-ra bízták. A delegációk évenként felváltva Budapesten és Bécsben tartják tanácskozásait. Egyebekben a monarchia mindkét állama teljesen függetlenül gyakorolja alkotmányos jogait.

A nemzet és trón között ezt a kiegyezést *Deák Ferenc* bölcsessége hozta létre.

Deák Ferenc, a «haza bölcse», született 1803-ik évi október hó 17-ikén *Söjtörön*, Zala vármegyében. Atyját szintén Ferencnek hívták; anyja Sibrik Erzsébet volt. Korán árvaságra jutott, anyját nem is ismerte s testvérbátyja, *Deák Antal* neveltette. Ifjúságát s később férfikorát főleg *Kehidán* a Deák-család ősi fészkeben töltötte. Tanulmányait befejezven, visszatért szülővármegyéjébe, ahol a közjónak szentelt tevékenységével csakhamar megnyerte az egész megye tiszteletét. A vármegye őreá bízta a megyei *árvaügyek* vezetését s ő oly lelkiismeretes pontossággal járt el ebben az ügyben, hogy az egész országban a zalavármegyei árvaügy

lett a legrendezettebb. Fáradtságáért semmi fizetést sem fogadott el. Bátyjának, aki országgyűlési követ volt, nagy öröme telt benne s midőn később megrongált egészsége miatt a követségről lemondott, azzal vigasztalta távozáskor barátjait: «Küldök nektek egy fiatal embert, kinek kis-ujjában több van, mint egész bennem, öreg bátyjában.» Deák az 1832-iki országgyűlésen jelent meg először, s már itt kezdődött bölcsezségének korszaka. Küzdött a közteherviselés, a sajtószabadság, a vallásfelekezetek egyenjogúsága s a kiváltóságok eltörlése mellett. Az 1832-iki és 1836-iki országgyűlések nevezetes vívmányai mind az ő nevéhez fűződnek, akit «Zala nagykövete» címmel szólítottak. Ő volt az, akit az ország minden vármegyéje megválasztott táblabírájának. Mikor az első miniszteriumot kinevezték, ő az igazságügyi tárcát kapta.

Midőn a nemzet később fegyvert fogott alkotmánya védelmére, neki nem volt mit keresnie ott, hol a fegyver éle határoz. Neki a törvény volt a fegyvere s amit 1848—49-ben a harctéren nem lehetett kivívni, kivívta ő 1867-ben az igazság fegyverével: a magyar alkotmányos szabadságot. A nemzeti kiegyezés az ő műve volt. Eszerint Magyarország régi alkotmánya az 1848-iki törvényekkel együtt helyre volt állítva. A közösügyek pedig, úgymint a közös pénz-, had- és külügyek, a delegációk megállapodásai szerint nyernek elintézését. Tettdús életét befejezte 1876-dik évi január 28-án. Temetése királyi volt s a nemzet koszorúkkal halmozta el koporsóját. Deák eltűnt, de nemes jellemének emléke fennmarad mindenkor.

X. Napjaink.

A koronázás.

I. Ferenc József hozzájárulván az 1867. évi kiegyezési törvényjavaslathoz, gróf *Andrássy Gyula* elnöklése alatt megalakította az új miniszteriumot s 1867. évi június hó 8-án, a nemzet örömrivalgásai között megkoronáztatta magát.

A koronázás ősi fényvel a budavári Mátyás-templomban ment végbe. A szent koronát *Simor János* hercegprímás

esztergomi érsek s nádor hiányában, gróf *Andrássy Gyula* tették fejére.

Ezzel az alkalommal, ugyancsak ősi szokás szerint, fölesküdvén a magyar alkotmány megtartására, fogadta, hogy a magyar nemzet törvényeit mind maga megtartja, mind mások által megtartatja, majd meg fellovagolván a koronázási halomra, a világ négy tája felé irányított kardvágással jelezte, hogy az országot s területi épségét, bárhonna jövő ellenséggel szemben meg fogja védelmezni.

Ettől az időtől fogva eltűnt a régi bizalmatlanság király és nemzet között s szebb, boldogabb idők reményében ringatódzott a nemzet.

A koronázás után a királyi család évenként huzamosb időt töltött a budai várban s a nemzet által a királyi család számára megvásárolt gödöllői kastélyban.

A királyi család jó szelleme s az ország szemefénye *Erzsébet* királyasszony volt, aki a magyarokat megszerette még a gyászos idők napjaiban s nagy része volt abban, hogy a király szíve felénk hajolt. Részt vett örömeinkben,

megtanulta nyelvünket s gyönyörködött költőink műveiben. Részt vett bánatunkban, amit egyebek közt azáltal is tanúsított, hogy a *haza bölcsé*nek koporsójára sajátkezűleg tett koszorút, jelezvén, hogy ő is együtt érez a fájdalomban a nemzettel. Gyászos halála — 1898-ban — mély fájdalommal töltötte el a nemzetet, melynek védőangyala volt. Emlékét híven őrzi mindenkor a nemzeti kegyelet.

A magyar nemzet ugyancsak *I. Ferenc József* és még *Erzsébet királyné* idejében ünnepelte meg, 1896. évben a honfoglalás 1000-ik esztendőjét. Hogy a magyar, mint nemzet, a további századok viharait is túlélhesse, arra van szükség, hogy a nemzet és király egyetértsenek s közös erővel törekedjenek a nemzeti jólét gyarapítására. Az alkotmányos jog védelme alatt így lesz künn hatalmas, benn virágzó és boldog az ország.

I. Ferenc József (1867.)

HATODIK OSZTÁLY.

I. A mohácsi vészig terjedő kor áttekintése.

A magyar föld legrégibb lakói.

Azt a földet, melyen a magyar nemzet letelepült s amelyen jelenleg lakunk, már sok századdal őseink bevándorlása előtt, az őskorban különféle népek laktak.

Ezek az őskori népek főleg vadászból és halászból éltek. Barlangokban laktak, vagy tavak és folyók mellett *cölöpökre* építették lakásaikat.

Az őskori népek emlékeit feltaláljuk azokban a szerszámokban, melyeket a mostani nemzedék ásogat ki a földből. Alig van vidék hazánkban, melynek határában elő ne fordulna egy-egy csiszolt kő-eszköz, kőbalta, melyet gyakran mint bűbajos szert használ a babonás nép. Há a tehén nem ad tejet, vagy a kis gyermek foga nehezen hasad, a nép a régiségnek ezekkel az eszközeivel szokta megdörzsölni a fájós részeket. A réz- és bronz-szerszámok, bronzfegyverek, régi pénzek szintén igen gyakoriak, melyek mind arról tanuskodnak, hogy itt hajdan más népek éltek, más élet volt.

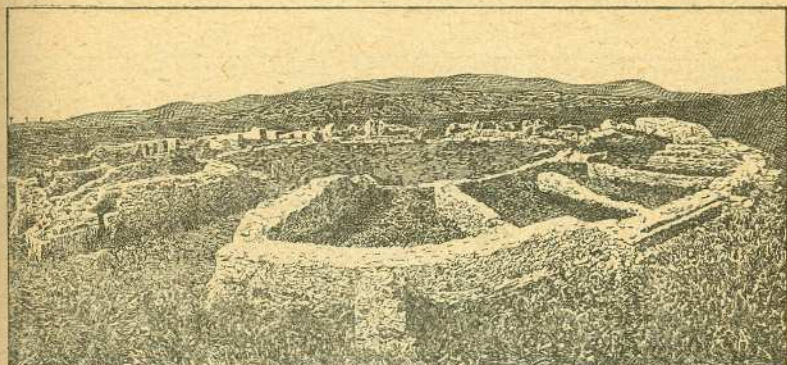
A fennmaradt emlékek azt tanusítják, hogy a legrégibb időben, a Duna mentében *kelta* eredetű népek laktak. Neveik után ítélve, a Duna, Rába s Garam folyók nevei kelta eredetűek. A mai Erdélyben a *dákok* laktak, azért ez a rész később *Dácia* név alatt volt ismeretes.

Később a keltákat leverték a rómaiak s elfoglalták a dunántuli részt, melyet *Pannoniának* neveztek. Ugyancsak a rómaiak foglaltak el Erdélyt Traján császár alatt, aki az Alduna szorosánál hidat veretett a Dunán, legyőzte a dákokat és Erdélyt *Dácia* néven szintén római provinciává tette.

A rómaiak magukkal hozták mindenüvé magas műveltségüket. Ahol megtelepedtek, városokat építettek. *Buda*, *Ó-Szőny*, *Győr* (Arabona), *Szombathely*, *Székesfehérvár* (Alba) mind igen népes városok voltak, amit az is mutat, hogy igen sok régiség és pénz található ezeken a helye-

ken. Ó-Buda határában Aquincum romjai szintén arról tanuskodnak, hogy itt hajdan jelentékeny római telep volt.

A rómaiak ezen provinciákba magukkal hozták szokásaikat s kényelmüket is. Ahol csak letelepültek, vízvezetékeket s fürdőket csináltak; fórumokat, színházakat építettek, amiről tanuságot tesznek az óbudai *Amphiteatrum* romjai is; ezeken kívül szorgalmasan művelték a földet, lecsapolták a belvizeket és mocsarakat; szőlőt ültettek meghonosították a római műveltség minden ágát.

Az ó-budai Amphiteatrum romjai.

A magyar föld lakói a honfoglalás előtt.

A nagy népvándorlás alkalmával, Krisztus után a V. században a hunok törtek be a rómaiak örökébe.

A **hunok** Balambér vezetése alatt jöttek be ősi hazájukból Európába. Egykori írók szerint a hunok alacsony termetű, nyers, bátor, edzett emberek voltak. A nyíl kezeléséhez különösen értettek. Halászatból, vadászatból és barmaik húsából éltek. Testükön állatbőr-ruhát viseltek. Gyalog nem bírtak harcolni, de ha lóra ültek, mintha csak oda lettek volna szegezve apró, gyors paripáikra. Ha csatáztak, sebes támadással rohantak előre s rettentő lármával ütöttek az ellenségre. Nyílvesszőjük biztos halált okozott. A hun királyok között Attila tündökölt.

Attila vagy Etele, Bendeguz fia, a hun király, híres névre tett szert a történelemben. Vezérlete alatt a hunok előzőnlötték Európa országait s amerre csak vonultak, pusztulás jelezte nyomaikat. A népek «Isten ostorá»-nak

nevezték s azt szokták róla mondani: «hova lova lép, ott fű nem terem többé.»

Attila a Duna és Tisza között ülven fel sátorát, csakhamar megtámadta a római birodalom keleti és nyugati részét; legyőzte *Theodosius* keleti császárt; *Konstantinápolyt* adóízetőjévé tette s a Volgától az Adriáig és a Balti-tengerig egy hatalmas hun birodalmat alkotott.

Attilát diadalmas útjában Aëtius római vezér állította meg, aki a *katalauni* mezőségen, *Chalons*-nál (ejtsd: Salon-

Leo pápa Attila előtt.

nál) nagyszerű csatát vívott vele. Ez volt egyike a világ legvérengzőbb csatáinak. A csatasíkon sok ezer harcos maradt halva.

De azért Attila ezután sem nyugodott; csakhamar Olaszországba nyomul, hol *Aquileja* városát földig lerombolta; majd meg *Róma* ellen vezette hadait, ahol azonban *Nagy Leo* római pápa hatalmas ékesszólásával megkérlelte a diadalmas győzőt. «Mindent meggyőztél — így szólt a pápa — most kérünk, győzd meg magadat s vonulj ki Olaszországból!» A pápa tiszteletet parancsoló ősz alakja és békés beszéde csakugyan annyira meghatották a hun királyt, hogy megkegyelmezett a városnak s visszavonult a Tisza vidékére.

Itt azonban éppen azon éjjel, midőn *Ilrikó* burgundi

királykisasszonnyal menyegzőjét tartotta, erős orrvérzésben meghalt 453-ban. Holttestét, a monda szerint, hármás: arany-, ezüst- és vaskoporsóba tették.

Attila egyik főjellemyonása az egyszerűség volt. Míg főbb emberei a lakomákon arany- és ezüst-lálakból lakmároztak, ő egyetlen húsételt evett fatáliból s ivott rá fakupából s faházban lakott. A hízelgést nem szenvedhette s mikor egy költő őt az istenek sorába helyezte, a hízelgő majdnem halállal lakott.

Halála után hatalmas birodalma szétbomlott. Fiai: *Ellák*, *Dengesich* és *Irnák* egymással civakodni kezdtek s így azután a fölkelő nemzetek legyőzték őket s a nagy hun birodalomnak csak a neve maradt fenn a történelemben.

A régi hun birodalmat *germán* törzsek foglalták el s egy egész századon át: *gótok*, *gepidák* és *longobárdok* bírták a Duna-Tisza mellékét. Ezeknek örökébe pedig a VI. században az *avarak* léptek.

*

Az **avarak** a hatodik század közepén jöttek be Pannóniába. Leghíresebb vezérök a vitéz *Baján* khán volt.

Az avarak zsákmányból éltek. Rablott kincseiket sáncokkal körülvett gyűrűtáboraikba rejtették. Ezek voltak az úgynevezett avar-sáncok. Ilyen avar-sáncok még mai napig is láthatók Esztergom vármegyében Bény és Kéménd községek hátárában.

Az avaroknak sikerült is legyőzni a szláv és germán népeket s visszafoglalták a hajdani hun birodalom nagy részét.

Az avar nép csakhamar rettegéssel töltötte el a szomszéd országokat, míg végre *Nagy Károly*, a frankok királya, két hatalmas sereggel reájok tört az avarokra s azokat nyolc évi irtó háborúban részint elpusztította, részint kiűzte, részint pedig a keresztény vallásra térítette s beolvasztotta az európai népek közé.

Az avarak után, akik kétszáz évnél tovább fenntartották magukat, Nagy Károly és utódai, a német királyok, sok földmívelőt telepítettek át az országba. A német és a szláv népek sokáig vetélkedtek afölött, hogy melyikük nyerheti el a főhatalmat. A szlávok *Szvatopluk* morva fejedelem alatt már egy hatalmas szláv birodalom megalkotását tervezték. De tervük nem sikerült, mert a küzdőtéren megjelentek a IX-ik században a *magyarok* s elfoglalták ezt a hazát, melyet azután meg is tartottak.

A pogány magyarság kora.

A magyarok őshazája az Ural- és Altáj-hegység között az *Ob* folyó mellékén volt. A IX-dik század második felében szállásaik: *Lebedia* és *Etelköz* volt, ahol görög, kozár, besenyő, kún, bolgár és szláv népek voltak szomszédaik. Ezek a népek folyton háborgatták a magyarokat, azért békésebb hazát keresni elindultak nyugat felé.

Árpád fejedelem vezérlete alatt, meg is történt a honfoglalás, mely 896–899. években teljesen be volt fejezve. *Zsolt* és *Taksony* fejedelmek alatt voltak még hadi kalandozások, de az augsburgi szerencsétlen csata után felhagytak a harci támadásokkal s *Géza* fejedelem alatt békés idők következtek s a pogány magyarság szelidebb erkölcsökhöz kezdett szokni.

Az ősmagyarok műveltségi állapota.

A magyar nép eredetére nézve a *finn-ugor* népek közül való, aminek bizonyossága az, hogy a magyar nyelv legközelebb áll a finn-ugor nyelvcsaládhoz. A magyar nyelv még Ázsiában sok *török-tatár* szót is vett fel magába s később sok szót vett át a *szlávoktól* is.

Az ősmagyaroknak volt sajátos írásuk is. Hosszú-kás betűiket hegyes törrel pálcácskákra rótták. Ez volt az úgynevezett rovás-írás.

Vallásuk általán pogány volt, de a szó szoros értelmében bálványimádók még sem voltak. Vallásuk *egy* istenségi volt. A legfőbb lény, Isten, volt náluk minden jó kútfeje. Az istent úgy fogták fel, mint a nép védőurát, mint a «magyarok istené»-t, amely név még máig is él a nép öntudatában; továbbá Istent, mint legfőbb «*Had-úr*»-at, fegyveresen képzeltek, aki a gonoszt nyilával öli meg s a vilámban Isten nyilát látták. Hittek a gonosz szellemekben. A gonosz szellem, az *ármány*, az *ördög* volt a pusztítás szelleme s kútforrása minden bajnak. Ezek mellett még sok jó és gonosz tündér képezte az ősmagyarok szellemvilágát.

Isteni tiszteletük imák-, énekek- és áldozatokból állt; áldozataikat folyók, források mellett, ligetek, berkek s erdőkben szokták bemutatni. Legfőbb áldozatuk folt nélkül való *fehér mén* volt, mely még nyerget nem viselt. Hittek a túlvilági életben s harcias jellemöket nagyban emelte az a meggyőződés, hogy legyőzött ellenfeleik szolgálni fognak

nekik a más világon. Papjaik, kiket «táltosok»-nak neveztek, egyszersemind jósai, költői és dalosai voltak a népnek s így az ősmagyaroknak volt költészetük is. Halottaikat folyók és források mellé, vagy dombok alján temették el s emlékükre gyász «tort» tartottak.

Ünnepélyes szerződéseiket véresküvel erősítették meg, mely alkalommal ereikből vért bocsátottak annak jeléül, hogy esküszegés esetére vérük ontassék. Az ünnepeket és szerencsés vállalatokat áldomásokkal fejezték be.

Ha azonban a családi tűzhelyet elhagyva, fegyverre keltek az ősmagyarok, minden fegyverfogható férfi kiállott a

Fehér 16 áldozat.

sikra. Őseink, kik sátrak alatt s nyeregben töltötték életüket, mint harcedzett vitézek, ritkították párjukat a harcban; bér vagy zsold nem járt nekik, de a zsákmányban mindnyájan osztoztak.

A magyar sereg csakis lovasságból állott. Kedvenc fegyverök a nyíl volt, melyet zápormódra röpitettek ellenükre, továbbá a kard, lándzsa és buzogány. A vitézségen kívül az ősmagyar erényekhez tartozott még a szövetségesek iránt való hűség, a bajnoki becsület, az eskü és az adott szó megtartása és a vendégszeretet. Voltak a nemzetnek hibái is, melyek azonban az akkori nyers élet viszonyainak voltak kifolyásai.

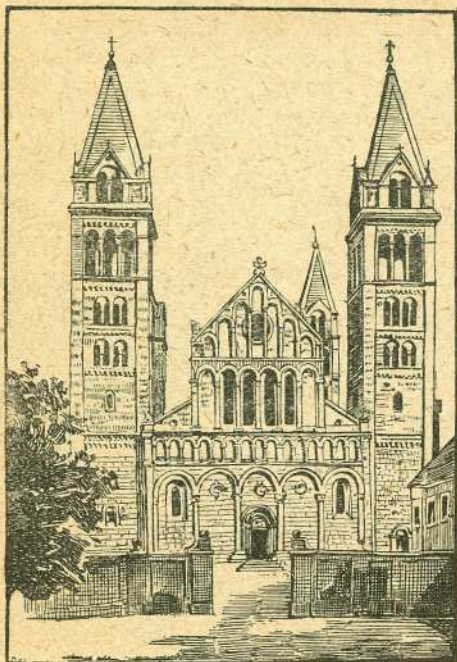
Az Árpád-házból származott királyok kora.

Amíg *Árpád* fejedelem alatt a magyar nemzet hazát szerzett magának, *Szent István* alatt megalakult a magyar keresztény egyház s a magyar királyság.

Szent Istvánt hittérítő, apostoli buzgalmában *Bruno*, *Wolfgang*, *Pilgrin* s *Adalbert* német püspökök támogatták. Az első püspökségek: az *esztergomi*, *veszprémi*, *győri*,

pécsi, *váci*, *kalocsai*, *egri*, *nagyvárad*i, *csanádi* és *gyulafehérvári* voltak. Az első kolostorok: *Pannonhalmán*, *Pécsváradon*, *Zalaváron*, *Bakonybélben* és *Zoborhegyen* létesültek.

A magyar királyság épségét és függetlenségét mind a német, mind a görög császárság támadásaival szemben megvédte a nemzet, sőt mi több, az anyaország területét mellékterületekkel is növelte. *Szent László* 1091-ben elfoglalta *Horvátországot* s *Könyves Kálmán* már Horvát- és Dalmátország koronázott királya lett. Ezekon kívül *Bosznia*, *Szerbia*, *Galicia*, *Bolgárország* egy része s *Kúnország*

A pécsi püspöki templom.

is a magyar királysághoz voltak csatolva.

A magyar nemzet szívesen fogadta mindenkor az idegenek beköltözését is. A *székelyek* Erdélyben már 1092 körül telepedtek meg. Ugyancsak Erdélyben és a Szepességben II. Géza alatt, 1147 körül a *szászok*, a tatárjárás után pedig *német* bevándorlók telepedtek le a felvidék bányavárosaiiban. Kelet felől *besnyók* és *kúnok* jöttek be nagyobb számmal s az Alföldön találtak otthonra. Az *oláhok* II. Endre idejétől kezdve költöztek be s az erdélyi havasok aljában ütötték fel szállásaikat. A magyar nemzet

kebelébe fogadta a bevándorlókat, akik szokásaikat s nyelvüket ha megtartották is, a magyarokkal egységes nemzetet alkottak.

Művelődés az Árpád-házi királyok alatt.

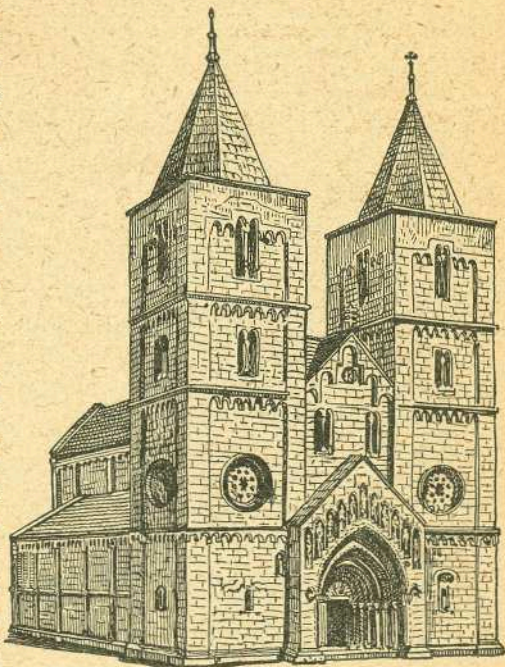
Az Árpád-házbeli királyok alatt a műveltség emelkedése a kereszténység kifolyása volt. Már Szent István király elrendelte, hogy minden tíz falu templomot építsen. A templomokkal együtt egyszersmind szaporodtak az elemi iskolák is. Ugyancsak István szervezte a magasabb oktatást is; evégből az általa alapított zárdák, monostorok és káptalanok mellett zárdai s káptalani középiszkolákat állított s egyúttal ellátta azokat gazdag alapítványokkal. Ezen iskolákon kívül csakhamar keletkeztek felsőbb iskolák is.

Az Árpádok alatt a bencések voltak az elsők, kik zárdákkal bírtak; a XII. században pedig hozzájuk járultak a premonstreiek és ciszterciek, a XIII. században pedig a pálosok, a ferenciek és a dömések. A szerzetesek a lelki és szellemi tanításon kívül a gazdálkodásban is példát adtak a népnek.

III. Béla alatt azon nevezetes intézkedés történt, hogy rendes udvari kancelláriát állítottak fel, ahol minden köz- és magánügyet írásban tárgyaltak. Ezen korban több magyar ifjú külföldön is tanult.

Könyvek (kéziratok) ezen korban még ritkák voltak; mindamellett mégis léteztek könyvgyűjtemények az egyházak mellett s a zárdákban. A világiak közül csak Kálmán királyról bizonyos, hogy voltak könyvei, innen nyerte «könyves» melléknevét is.

A kereszténységgel együtt a latin nyelv is elterjedt az

A jáki templom.

országban s a tanulás ezen nyelven folyt a magasabb iskolákban. Az ország általános nyelve mégis a magyar volt. Fejedelmeink nejei idegenek voltak ugyan, s ezekkel mindannyiszor idegenek is jöttek be az országba, de ezek csakhamar sajátjokká tették az itteni szokásokat. Az Árpád- királyok közül csak Péter és II. Endre udvaraiban beszéltek idegen nyelven; de a főbbek házáinál magyarul beszéltek s habár Szent István király óta a törvényeket és okleveleket latinul írták is, de kihirdetve bizonyára a nemzet nyelvén voltak.

Már a kereszténység kezdetén bizonyára voltak keresztény egyházi magyar énekek is, de ezek, valamint a pogány vallási magyar énekek egészen elvesztek. Az Árpádok korából csupán három darab nemzeti irodalmi ereklje maradt reánk: egy halotti beszéd, egy könyörgés, meg egy szűz Máriáról való elmélkedés vége, melyekben megbecsülhetlen nyelvkinccsek rejlenek.

A latin irodalom azonban korán kifejlődött. A történetet az udvarnál s ezenfelül a zárdákban jegyeztették fel. Voltak koriratok is, ilyenek: szent Gellért legendája, szűz szent Margit élete, ilyen Rogerius váradi esperes siralmas éneke Magyarország romlásáról a tatárok által.

Az Árpádok korában élt két önálló krónikairó is, úgy mint: Béla király névtelen jegyzője (Anonymus) és Kézay Simon. A «*Névtelen*»-t azért hívják így, mert neve ismeretlen, s hogy melyik Béla jegyzője volt, bizonytalan: némelyek III. Béla, mások pedig IV. Béla jegyzőjének tartják. Ő a magyarok viselt dolgairól irván, előadja a magyarok kijövetelét Scythiából s az ország elfoglalását Árpád alatt. Legtöbbet merített az akkor még emlékezetben élt népmondákból s történeti énekekből. — *Kézay Simon*, Kún László udvari papja volt s *Krónikák Könyve* cím alatt leírta a hún s a régi magyar történeteket s Kún László korát.

Az Árpádok alatt a szellemi műveltségen kívül szépen fejlődött az építészet is. A nagyobb szerű építészeti műveket többnyire behívott olasz művészek készítették. E kor épületei az ú. n. román stýlben készültek, így a gyönyörű *jáki templom* Vas vármegyében, s a *lébenyi templom* Moson vármegyében. Az ipart és kereskedést főleg a nyugatról bevándorolt s városainkban letelepedett *németek* és *olaszok* meg az izraeliták és bolgárok úzték. A kereskedés előmozdítására már Szent István pénzt veretett, később pedig I. Béla király egyes árúcikkek árát is megszabta.

És így az Árpád-ház alatt, habár a nemzet idejének legnagyobb részét belső s külső háborúskodások vették is igénybe, a keresztény hit elterjedésével általánosan fino-

multak az erkölcsök, a nemzet simul a műveltebb nyugati népekhez, fejlődött az állami élet, terjedt a műveltség s nagyobb tért nyert a földművelés, ipar s kereskedelem.

Mindezekért legyen áldott az Árpádfiak emlékezete!

A vegyes házból származott királyok kora.

A magyar királyok az Anjou-házból származott királyok alatt érte el hatalmának legnagyobb kiterjedését. Már *Róbert Károly* jogot szerzett a nápolyi és lengyel trónra, *Nagy Lajos* alatt pedig 1370-ben egyesítettett a magyar és lengyel korona. Ugyancsak az ő idejében telepedtek le hazánk északi részén a *ruthének*.

A nagy király utódai alatt azonban már sokat vesztett az ország hatalma. Mária alatt 1383-ban Lengyelország már elszakadt Magyarországtól s az anyaországra nézve elvesztett Galicia és Moldva is, *Zsigmond* idejében Velence ragadta magához a dalmát partokat s a szepesi városok zálogba Lengyelországhoz jutottak. Az ő uralkodása alatt költöztek be hazánkba a *cigányok*.

A Hunyadiak alatt ismét fölemelkedett az ország. Mátyás király megszerezte Morvaországot, Sziléziát s hódolatra bírta Béccsel együtt az osztrák hercegség egy részét is. Az ő idejében telepedett le hazánk déli részén több mint ezer *szerb* család.

A Jagelló-házból származott királyok alatt azonban, sajnos, ismét hanyatlás állott be. Sorba elvesztek a mellék-tartományok. Sőt az anyaország területének egy része is török uralom alá került.

A műveltség emelkedése az Anjouk és a Hunyadiak korában.

Az Árpád-ház kihaltával jó darab ideig pártoskodás pusztított hazánkban, amely idő alatt művelődésről alig lehetett szó. Midőn azonban az Anjou-házból *Róbert Károly* jutott a trónra, a béke napjaiban az ország közművelődése is fejlődésnek indult, *Nagy Lajos* idejében pedig magas fokra emelkedett.

A kereszteny vallás teljes megszilárdulásával s különösen a szerzetek és azok tagjainak szaporodásával szépen haladt előre a népműveltség is. Az iskolákat kizárólag egyháziak látták el. Rendes iskolák voltak a zárdákban, a káp-

talánok s püspöki egyházak mellett. A vallásosság s anyagi jólét emelkedése mellett terjedni kezdett a művészet is, úgymint: az *építészet*, *szobrászat* és *festészet*. Ebből a korból való a *kassai dóm*, a gót-építészetnek ez a gyöngye, melynek alapjait még V. István idejében vetették meg. Voltak jeles szobrászaink is, mint *Kolozsvári Márton* és *György*, akik Szent László váradi lovasszobrát készítették. Kolozsvári szobrász műve Szent György lovasszobra is, melynek eredetije Prágában, másolata pedig a budai Mátyás-templom lépcsőzeténél látható. Anjouk korában elterjedést nyert az üvegfestés s az ötvös-munkák zománcozása is. Ebben a korban több *szabad királyi város* alakult, melynek Róbert Károly s Nagy Lajos is nagy kedvezéseket nyújtottak. A *céhintézetek* is ekkor terjedtek el. A más népekkel való érintkezés útján emelkedett a *kereskedés* és földmivelés is. A *Hegyalját* ekkor ültették be először szőlővenyigével.

Az egyház, a törvényhozás, az iskola s irodalom nyelve ekkor is latin volt. A latinul írott munkák közül nevezetes az úgynevezett *«Bécsi Képes Krónika»* és *«Thuróczy Krónikája»* a magyarok viselt dolgairól. Magyar nyelven írott művek közül csupán egy ének maradt fenn *«Pannonia megvételéről»*, melynek korát a XIV. századra teszik.

A magyar műveltség *Mátyás király* alatt érte el virágzását, kinek udvara teljes magyar szellemű volt s neje, az olasz származású *Beatrix* is megtanult magyarul. A király asztalánál ősi szokás szerint magyar dalokat énekeltek a költők.

Az ő korában nemcsak a káptalanoknál, püspökségek-nél s a zárdákban voltak iskolák, hanem egyes városokban is keletkeztek úgynevezett *városi elemi iskolák*, *középiskolák* is. Pozsonyban pedig 1467-ben *egyetem* is alakult, melynek kormányzója *Vitéz János* érsek volt. Ezenfelül Mátyás Budán egy nagyszerű *Nevelőintézet* alapjait is megvetette. Létesített egy *Tudós Társaságot* is, melynek tagjai püspökök, az udvar s az egyetem emberei voltak, kiknek körében Mátyás is gyakran időzött. Ő alapította Budán az első könyvnyomdát, melynek igazgatója 1472-ben *Hesz András* nyomdász volt. Ebből a nyomdából került ki a latin nyelven írott *«Budai Krónika»*, mely a magyarok történetét beszéli el Mátyásig.

A könyvtárak Mátyás idejében hatalmas gyarapodásnak indultak. *Mátyás király könyvtára* nemcsak hazánkban, hanem egész Európában híressé vált. Rendes íródiákokat tartott, akik a lemásolt könyveket rendkívül díszesen állították ki. Csupán könyvmásolásra évenként 30 ezer arany

forintot költött s így méltán is írták róla, hogy Mátyás egy-maga többet költött könyvekre, mint Európa fejedelmei összesen. A kéziratok számát némelyek ötven ezerre teszik. A könyvek pergamentre írva, apró festményekkel diszített kezdőbetűkkel voltak ellátva, a kötetek pedig arany-, ezüst- és bársonykötésben diszelegtek. A könyvtár termei ezenkívül szobrokkal, festményekkel és becses műtárgyakkal is telve voltak. Azért a pápai követ méltán írhatta Mátyásról a pápához írt levelében:

— Ezen királynál — úgymond — oly sok csodaművű arany- és ezüstedényt láttam, annyi nála a drága bútor, a drága edény, oly nagy a csarnokok dísze, hogy azt hiszem, Salamon dicsősége sem volt ennél nagyobb.

Halála után azonban a virágzásnak indult műveltséget rohamos hanyatlás váltotta fel. A Jagellók alatt az ország épen olyan mélyen süllyedt alá, mint aminő magasra emelkedett Mátyás alatt. Hasztalan tartotta hatalmas szónokleit *Verböczy István*, a «*Hármas Törvénykönyv*» szerzője, a főurak féktelenségei ellen, a hanyatlás egyre nagyobb mérveket öltött. Az ezután bekövetkezett mohácsi vész pedig nagyon hosszú időre visszavetette a nemzetet a művelődés terén.

II. Az ország három felé szakadása a mohácsi vész után.

1. Szapolyai János és Habsburg Ferdinánd ellenkirályok.

A szerencsétlen II. Lajos halála után a szabad királyválasztás miatt két részre szakadt az ország. A magyar koronáért ketten is versenyeztek: *Szapolyai János* szepesi gróf és *Habsburg Ferdinánd* osztrák főherceg, az özvegy Mária királyné fivére.

Amint a törökök az országból kitakarodtak, *Verböczy István* párthiveivel együtt nyomban ülést tartott Tokajban. Itt az 1505-diki törvény alapján, hogy csak magyar lehet a király, elhatározták, hogy Szapolyait emelik a trónra s 1526. évi november hó 11-én a Székesfehérvárott tartott országgyűlésen a törvények rendje szerint megválasztották királynak s meg is koronázták. Podmaniczki István nyitrai püspök végezte a szertartást.

Ez alatt azonban az ellenpárt sem maradt tétlen. *Mária*, az özvegy királyné, *Báthory István* nádor s párthíveik mindent elkövettek, hogy a magyar trónt, az Ulászlóval kötött szerződés alapján, *Habsburgi Ferdinand* birtokába juttassák, aki fivére volt az özvegy királynénak. Ferdinándot bátyja, *V. Károly* császár, a Habsburg világbirodalom ura, Európának akkor leghatalmasabb uralkodója, szintén támogatta. Ilyen befolyás alatt Szapolyai hívei egyre fogytak, még Perényi koronaőr is elpártolt tőle, Ferdinánd párthívei pedig egyre szaporodtak, úgyannyira, hogy a Székesfehérvárott tartott országgyűlésen Ferdinándot királlyá választották s 1527. évi november 3-án pedig meg is koronázták. A koronát ugyancsak Podmaniczki István nyitrai püspök tette a fejére. Az ősi városban ez volt az utolsó király választás és koronázás.

E szerint a szerencsétlen nemzetnek most **két koronás királya** lett, akik egymás ellen hadakoztak, a nemzetet pártokra osztották s az országot a végromlás szélére vezették.

Miután a kibékítés nem sikerült, hadra került a dolog; Szapolyai azonban megveretvén, kénytelen volt Lengyelországba menekülni. Itt jött ama szerencsétlen gondolatra, hogy segélyért a törökhöz folyamodott. Ennyire viheti az embert a nagyravágyás! Szulejman 200 ezernyi sereggel sietett védenca segélyére, akinek megizente, hogy Mohács mezején kíván vele találkozni, ahol János király csakugyan tisztelgett is Szulejmannál s hatezer lovassal csatlakozott hozzá.

Szulejman 1529-ben először is **Budavár** ellen vezette hadait, ahol Nádasdy Tamás várkapitány hősiességgel védelemre készült; de a német őrség, midőn látta, hogy Szulejman aknákat fúrat Budavár alá s azt löporral levegőbe akarja röpíteni, megijedt s Nádasdyt börtönbe zárva, a töröknek kaput nyitott. Szulejman utálattal fogadta ezen árulást s az áruló őrséget felkoncoltatta, Nádasdyt pedig szabadon bocsátotta s megdicsérte hősiességeért. Szulejman ezután Budavárát átadta védecének, János királynak, maga pedig Ferdinánd ellen Bécs alá vonult, de a várost **Salm Miklós** hősiességgel védelmezése folytán be nem vehette s eleséghiány és az esős idők miatt visszavonult Konstantinápolyba.

Midőn azonban meghallotta, hogy védecétől vissza akarja venni Ferdinánd Budavárát, 1532-ben roppant hadával újra betört Magyarországra. Szulejman ezuttal ismét Bécsset akarta elfoglalni, de szándékát most sem valósíthatta meg, mert útjában **Kőszegnél** sokáig tartóztatta **Jurisich Miklós**, a derék várkapitány, aki a várost felkérő törökök-

nek azt felelte: «míg élek, nem adom fel». Jurisich 700 fegyveres paraszttal huszonkét napig hatalmasan ellenállt a roppant török seregnek. Három nap alatt a város falai már össze voltak lövöldözve, de a kőszegiek fákkal, szekerekkel tölték be a falréseket s temérdek janicsárt öltek meg.

Végre Jurisich, miután mindenből kifogyott, nem állhatván tovább a harcot, Ibrahim basa kérelmére megengedte, hogy tiz janicsár a városba bemehessen s a falakra török lobogót tűzhessenek ki.

Ezalatt Bécs elég időt nyervén a készülődésekre, a város védelmére oly roppant haderő gyűlt össze, hogy Szulejman meg sem kísérté annak megvívását.

Ferdinánd és Szapolyai hívei egymást «török»-nek, «német»-nek csufolták s egymást kölcsönösen pusztították. Szapolyainak barátjai voltak: a lengyel követ *Laszky Jeromos*; továbbá **Gritti Lajos** gazdag olasz, kivel Laszky Konstantinápolyban ismerkedett meg, s **Martinuzzi György** remete barát, kit közönségesen *Fráter György*-nek hívtak.*

Gritti, aki ravasz ember volt, később azon fondorkodott, hogy Szapolyait elemésztí s ő foglalja el Erdély trónját, mely után a töröknek adót is ígért. Tervéhez már hozzá is látott Gritti s az erdélyi vajdát magához hivatván, megölette. Az erdélyi urak azonban ekkor fegyverhez nyúltak, Grittit Medgyes várában elfogták s lefejezték.

Végre tizennégy évi átkos polgárháború után, 1538-ban az ellenkirályok békét kötöttek egymással Váradon oly feltétel alatt, hogy mindegyik megtartsa királyi címét s eddigi birtokát; ha pedig Szapolyai meghal, az egész ország Ferdinándra szálljon. Szapolyai azután házasságra lépett a lengyel királynak Izabella nevű leányával, kitől Zsigmond nevű fia született, maga pedig még ugyanazon évben elhalálozott. Felesége oltalmazójának s fia gyámjának Fráter Györgyöt rendelte, akit nagyváradi püspökké nevezett ki. Holttestét Fráter György a magyar királyok sírboltjába, Székes-Fehérvárra vitette.

Ez volt Székes-Fehérvárott az utolsó királyi temetés.

* Fráter György, mint 8 éves gyermek Korvin János udvarában, Hunyadon lakott; 20 esztendőskorában Szapolyai anyjánál Hedvignél mint apród szolgált; azután katona lett, majd a remete barátok közé lépett. Nagy esze miatt nemsokára misés pap és végre perjel lett.

2. A törökhódítás kora.

Midőn **Szapolyai János** 1540-ben elhalálozott, azt lehetett hinni, hogy a váradi békeföltételek alapján, az egész ország osztatlanul Ferdinándra fog szállani s alatta a belső béke helyreállván, a nemzet egész erejét a török hatalom megfékezésére fordíthatja. De nem úgy lett. **Fráter György** és hívei, alig hogy eltakarították Szapolyai János tetemeit, pártfeleikkel a Rákoson gyűlést tartottak s Szapolyai János fiát, a gyermek **János Zsigmondot** királlyá kiáltották ki s hogy biztosítsák számára a trónt, követeket küldöttek Szulejmanhoz, aki roppant haddal jött be az országba. Amint a törökök készülődése értésére esett Ferdinándnak, Rogendorf vezérlete alatt rögtön sereget küldött Budavár ostromára, amely Izabellának, Szapolyai János özvegyének hatalmában volt. Azonban Szulejman csapatai Budavár ostromától Rogendorft elűzték, kinek seregéből 20 ezer ember hullott el.

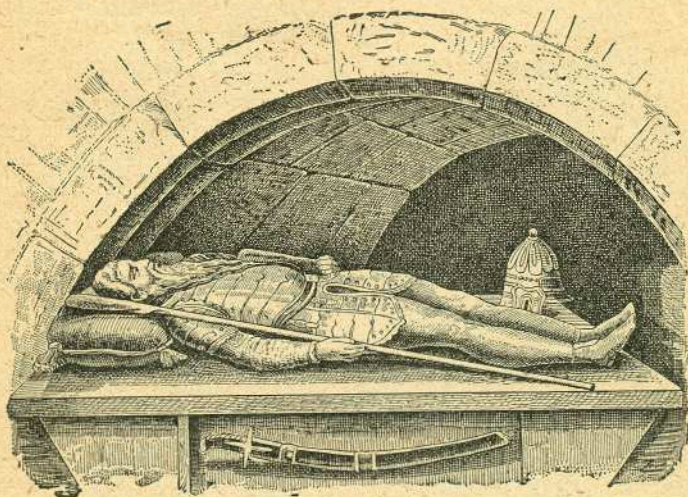
Szulejman 1541-ben Ó-Budán ütötte fel táborát, Izabellának drága ajándékot küldött s kérését, hogy miután neki, mint török embernek nem szabad őt meglátogatni, küldje le hozzá a táborba kis fiát, akit igen szeretne látni. A kis Zsigmondot, Fráter György, Verbőczy, Petrovits és más 40 tagú kísérettel aranyos hintón Szulejmanhoz vitte, aki fia által megcsókoltatta a gyermeket s a magyar urakat megvendégelte. Hanem a törökök ezalatt rútol rászedték a magyarokat. Míg a gyermekkirály s az urak Szulejmannál mulatoztak s a városi nép kitódult a nyílt kapukon, ezalatt a szultán janicsárjai csoportonként besompolyogtak a várba s egyszerre jelt adtak, mire a törökök megszállták a kapukat s **Budavár** egy kardcsapás nélkül török kézre került.

A királyfit este szövétnek-fénynél vitték vissza Budavárába s Szulejman megizente Izabellának, hogy Budavárát ő maga fogja kormányozni, míg a kis királyfi nagykorúvá nem lesz; neki pedig átadja Erdélyt s a Tiszántúli vármegyéket. A királyné erre Fráter Györggyel s Petroviccsal sirva távozott Buda várából.

Igy került Buda és vidéke török kézbe, ahol 145 évig maradt!

Azonban a törökök nem voltak mindenütt oly szerencsések, mint Budavár bevételénél. Temesvár *Losoncy István*, Drégelyvár pedig *Szondy György* hősi védelme dacára ugyan elbukott, de Eger várát *Dobó István*-nak sikerült megmenteni s a törököt visszaverni.

Dobó István, Egervár hős védője, 1552-ben nagy dicsőséget szerzett a magyar vitézségnek. Achmet temesvári basa, egyesülve Ali budai basával, 150 ezer emberrel vette ostrom alá Eger várát. Azt gondolták, hogy csak be kell izenni Dobónak s mindjárt megnyílnak a vár kapui; de Dobó azzal válaszolt, hogy egy koporsót függesztett a vár falára s kiadta a parancsolatot, hogy halál fia, aki a feladást csak említi is a várban. Ekkor a törökök megkezdették az ostromot; de Dobó kétezer emberével visszavert minden ostromot. A magyarok kétségbeesetten harcoltak; a nők és leá-

Dobó István síremléke Egerben.

nyok együtt küzdöttek itt férjeikkel és apáikkal; odaálltak a vár falaira s onnan egyik része köveket hajigált az ostromlókra, másik forró vizet, vagy izzó szenet öntött a felkapaszkodók fejére. Volt nő, ki ott küzdött férje mellett s midőn a férj elesett, kiragadta kezéből a kardot, levágott vele egyikét törököt s csak azután látott holt férje után, míg végre is a törökök keményen megveretve, szégyennel hagyták oda Eger várát. Az egri lakosok vitézsége ezután közmondásossá vált. Még manap is, ha valaki valamely derekas munkát visz végbe, azt szokás mondani: «kivívta az egri nevet».

Végre hosszas háborúskodás után *Ferdinánd Szolimánnal* nyolc évi fegyverszünetet kötött. Nemsokára azután Ferdinánd elhalálozván, utána fia, Miksa vette át az uralkodást.

3. Az erdélyi fejedelemség.

Miksa uralkodása alatt is sok nyugtalanságnak volt kitéve az ország. Mindjárt kormánya kezdetén *Szapolyai János Zsigmonddal* keveredett háborúskodásba. Ezt a 72 éves öreg Szolimán a béke megszegésének vette és roppant sereggel jött be Magyarországra. Hadait először Szigetvár ellen vezette, melynek hősi kapitánya s önfeláldozó védelmezője *Zrínyi Miklós* volt.

Zrínyi utolsó leheletéig küzdve, hősi halállal halt meg, midőn a rommá lőtt várból kirohant.

Az öreg Szolimán a diadalt nem érthette meg, mert az ostrom alatt afölött való mérgében, hogy a várat nem bírja bevenni, szélütés érte.

Utána *Szelim* lett a törökök szultánja, aki már kevésbbé volt harcias, mint elődje. Hamarosan békét is kötött Miksával.

Végre Szapolyai Zsigmond is belátván, hogy egyedül háborút nem viselhet a király ellen, békét kötött s lemondott a királyi címről s csak Erdélyt tartotta meg. Ezzel megalakult az erdélyi fejedelemség.

János Zsigmond [azonban nem sokáig viselhette fejedelmi méltóságát, mert egy évre, életének 31-dik évében meghalt s benne kihalt a Szapolyai nemzetség.

A magyar király s a török szultán ezután megengedték, hogy az erdélyiek szabadon önmaguk választhatnak fejedelmet, mire 1571-ben **Báthory István** kiáltották ki Erdély fejedelmének, a kisebb pártú Békesy Gáspár ellenében.

Báthory István igazságszerető, hatalmas főúr volt, olyanynira, hogy mint erdélyi fejedelmet a *lengyel királyi* székre is meghívták s oly bölcsen uralkodott, hogy a lengyelek maiglan is emlegetik nevét; sírjához pedig, mely a krakkói várban van, tisztelettel járulnak.

Zrínyi Miklós.

III. A protestántizmus elterjedése és hatása hazánkban.

A XVI. századnak nevezetes eseménye volt a protestáns vallás keletkezése és elterjedése. A reformációt Németországban *Luther Márton* Ágoston-rendű szerzetes indította meg 1517-ben. Vele egy időben lépett fel Svájcban *Kálvin János* is, mint reformátor. Mindketten összeütközésbe jutván a római katolikus egyház hitelveivel, attól elszakadtak s új egyházakat alapítottak, akik vallási dolgokban csak egy tekintélyt ismertek el — a bibliát.

A hatalmas *V. Károly* német császár az új vallás elterjedését mindenkép igyekezett meggátolni és elnyomni. Ez ellen azonban mindkét hitújító követői protestáltak, tiltakoztak s ezért mindkét hitfelekezet követői *protestánsok*-nak szokás nevezni. Luther követőit, kik az Ágostában megállapított vallástételeket vallják, ágostai hitvallású evangélikusoknak, vagy nevééről lutheránusoknak is nevezik. Kálvin követőit evangélikus reformátusoknak, vagy kálvinistáknak, vagy Svájc régi elnevezéséről, Helvéciáról, ahonnan Kálvin tana elterjedt, helvét vallásúaknak is hívják.

A *protestáns vallás* már a mohácsi vész után Magyarországon is hamar elterjedt, főleg miután a magyar katolikus püspökök nagy része Mohácsnál elesett s az alpapság is igen meggyérült. Először a szepesi szászok közt kezdett terjedni, akik a németországi városokkal kereskedést űzván, *Luther Márton* könyveit behozták magukkal az országba.

Luther tanainak legbuzgóbb terjesztői voltak: dévai *Biró Mátyás*, a «magyar Luther» Magyarországon és *Honter János*, a szászok reformátora Erdélyben. A Luther tanait követő egyház már 1545-ben szervezkedett az erdői zsinaton.

Kálvin tanainak, a helvét hitvallásnak, s az úgyneve-

Károli Gáspár szobra Göncön.

zett «magyar vallás»-nak leghatalmasabb terjesztője *Melius*, családi néven *Juhász Péter* volt, kit kortársai «magyar Kálvin»-nak neveztek el. Már 1567-ben a debreceni zsinaton megalakult az első ev. reformált egyház.

Ugyanakkor kezdett terjedni Erdélyben egy harmadik vallás is, az *unitáriusok* hitfelekezete, melyet még János Zsigmond korában fölvettek a törvényesen bevett vallásfelekezetek közé is. Első püspöke *Dávid Ferenc* volt.

A reformált vallás híveihez csakhamar számos főúr is csatlakozott, mint *Perényi Péter*, *Thurzó Elek*, *Nádasdi Tamás* s *Révai Ferenc*. A főurak megengedték, hogy jószágikon a reformátorok taníthattak s a nép is csakhamar tömegesen tért át a protestáns hitre.

A protestantizmus terjedésének megvolt az a hatása, hogy csakhamar több tudományos intézet létesült, ahol a leendő lelkészek és világiak oktatást nyertek. Legnevezetesebb protestáns iskolák voltak, a *debreceni*, *sárospataki* s a *pápai* ev. ref. iskolák; a *brassói* lutheránus s a *kolozsvári* unitárius iskolák. Az iskolák és templomok mellett *könyvnyomdák* is keletkeztek. Nyomdákat egyes főurak is állítottak, ugyannyira, hogy a XVI. század második felében 28 nyomda állott a protestánsok rendelkezésére, míg ellenben a római katolikusoknak egyetlenegy nyomdájuk sem volt s irataikat Bécsben, vagy Krakkóban nyomtatták.

A protestáns nyomdák útján föllendült a magyar nemzeti irodalom is. Erdősi *Szilveszter János* kiadta magyar nyelven az Ujtestamentumot; *Heltai Gáspár*, utána pedig *Károli Gáspár* gönci prédikátor lefordították s kiadták az egész Bibliát. Föllendült az irodalom más ága is. *Erdősi János* írt egy magyar nyelvtant. Föllendült a szépirodalom is. A protestáns prédikátorok vitairatainak pedig se szeri se száma.

IV. Nemzeti fölkelések az alkotmány és a szabadság védelmére.

Bocskai István fölkelése.

Midőn Miksa király után *Rudolf* jutott a trónra, a nemzeti sérelmek egymást érték. A kormányzásban, mely már az *önkényuralom* felé hajlott, egyik törvénytelenység a másikat érte. A nemzeti sérelmekhez vallási üldözések is járultak. *Rudolf* kormányának szálfka volt a szemében Erdély függetlensége is.

A sok alkotmányellenes cselekedet s a vallás szabad gyakorlata ellen elkövetett sérelmek miatt az elkeseredés nőttön-nőtt az országban s végre nyíltan kitört az elégedetlenség. A nemzeti fölkelés élére *Bocskai István*, az erdélyi hatalmas főúr állott. Bocskai az ő vitéz *hajdúival* megverte az ellene küldött sereget, mire kikiáltották fejedelemnek, s a török szultán koronával is megkinálta, de Bocskai nem koronáztatta meg magát, nehogy ismét két királya legyen az országnak.

Ennek a nemesi fölkelésnek 1606-ban a *bécsi béke* vetett véget, mely szerint Bocskai mint fejedelem megtartá Erdélyt. Ez a béke biztosította a szabad vallásgyakorlatot s Magyarországnak a törvények szerint való kormányzását.

Rudolf halála után a pozsonyi országgyűlésen 1608-ban Mátyás főherceget választották királlyá s törvénybe iktatták a bécsi béke pontozatait. *II. Mátyás* trónralépését örömmel fogadta a nemzet, mert a koronázása alkalmával kiadott *hitlevélben* esküvel fogadta, hogy a törvények szerint fog kormányozni s orvosolja a sérelmeket. Ugyanezen országgyűlésen törvényben kimondották, hogy jövőre

Bocskai István.

az országgyűlés két házból, alsó- és felsőházból áll. Ugyanekkor betöltötték a félszázad óta üresedésben levő *nádori* méltóságot is, nádorrá választván a protestáns *Illésházi Istvánt*, az ő halála után pedig a szintén protestáns *Thurzó Györgyöt*.

Ebben az időben a protestantismus virágzó korát élte.

A katolikusok száma nagyon megfogyott. De épen ebben az időben lépett fel *Pázmány Péter* is, a jezsuita szerzetesből lett esztergomi érsek, aki prédikációival és hitvitató írásaival igen sok előkelő családot is visszatértetett a katolikus egyház kebelébe. Tösgyökeres magyarsággal írt műveivel nagy szolgálatot tett a nemzeti irodalomnak.

Bethlen Gábor fölkelése.

II. Ferdinánd, aki II. Mátyást a trónon követte, már főherceg korában küzdött a protestantizmus ellen. Emiatt a cseh protestánsok nem akarták őt királyokul elismerni s tanácsosait elűzték Prágából. Ez volt kezdete a 30 éves vallásháborúnak, melyben a német fejedelmeken kívül résztvettek Dánia, Hollandia, sőt Svéd- és Franciaország is. Ebbe a háborúba belekeveredett Magyarország s Erdély is a protestáns Bethlen Gábor erdélyi fejedelem révén.

Bethlen Gábor.

Midőn ugyanis a csehek fellázkodtak, Bethlen Gábor segítségét kérték ki, aki mint hű protestáns támogatta is őket. A magyarok, az alkotmányon ejtett újabb sérelmek miatt is, szívesen csatlakoztak Bethlenhez, aki a protestáns rendektől s csehektől ösztönöztetve, 1619-ben hadat indított II. Ferdinánd ellen. Csakhamar elfoglalta Kassát, sőt Pozsonyt is a szent koronával együtt. Ferdinánd alkudozni kezdett Bethlennel, de a protestáns rendek hallani sem akartak békéről. A következés az lett, hogy a beszercebányai országgyűlés Ferdinándot megfosztotta a királyságtól

s Bethlent választották meg Magyarország királyává. Bethlen a királyi címet elfogadta ugyan, de nem koronáztatta meg magát, bár nála volt a szent korona. A háborúskodásoknak 1621-ben a *nikolsburgi* béke vetett véget, mellyel Ferdinánd biztosította Magyarország szabadságát s a szabad vallásgyakorlatot. A nyert csaták dacára Bethlen erre letette a királyi címet, a koronát kiadta Ferdinándnak, amiért Erdélyen kívül még hét magyar vármegyét is kapott.

A béke azonban nem volt tartós. Mivel Ferdinánd nem tartotta meg a békefeltételeket, Bethlen másodszor, sőt harmadszor is fegyvert fogott s a külföldi fejedelmek segítségével elfoglalta egész Felső-Magyarországot. Végre Ferdinánddal ismét békét kötött s a *bécsi* és *pozsonyi* békében újabb biztosítékokat szerzett a magyar alkotmánynak s a

lelkiismereti szabadságnak. Magyarorszáiban ezzel helyreállt egy darab időre a nyugalom.

Bethlen Gábor ezután nemsokára befejezte pályáját. Utódjául a rendek I. Rákóczi Györgyöt választották fejedelemmé. II. Ferdinánd halála után pedig egy hónapra Pázmány Péter is elhalálozott.

Pázmány Péter és Bethlen Gábor, kik kortársak voltak, a magyar történelemnek legkiválóbb férfiai közé tartoznak. A protestáns *Bethlen* egyike volt Erdély legnagyobb fejedelemének. Erdélyt a virágzás magas fokára emelte és Magyarország alkotmányát is biztosította. Eszes ember és ügyes hadvezér volt. A tudományokat kedvelte és saját vallása ügyében sokat fáradozott; iskolákra sokat költött; igazságos, takarékos és a munkában fáradhatatlan volt. Azonban tevékenységének minden irányban legnagyobb ellensúlyozója *Pázmány Péter*, esztergomi érsek volt, aki, ha föl nem lép a cselekvés terére, a katolikus egyház ügye vajmi nehezen emelkedett volna túlsúlyra. Pázmányban a magyar katolikus egyház méltán tiszteli helyreállítását.

I. Rákóczi György fölkelése.

A vallási villongások ismét lobbot vetettek, midőn II. Ferdinánd halála után *III. Ferdinánd* jutott a trónra. Ő békeszerető ember volt, de 20 évi kormányzása alatt alig élvezte annak áldásait.

Amint trónralépett, azonnal országgyűlést hívott egybe Pozsonyba. Itt azonban a protestáns rendek kijelentették, hogy a királyi előadásokba mindaddig nem bocsátkoznak, amíg sérelmeik nem orvosoltatnak. Ferdinánd biztosította ugyan a protestáns rendeket, hogy a vallás szabadságát biztosító törvényeket épségben fogja tartani, de mivel a katolikusok által elfoglalt templomok visszaadását a rendek hasztalan sürgették, *I. Rákóczi György* erdélyi fejedelemhez fordultak, hogy keljen jogaik védelmére.

Rákóczi szövetségre lépven a Németországot pusztító svédekkel és franciákkal, nagy sereggel jött Magyarorszáiba, s elfoglalván a bányavárosokat, Pozsonyig hatolt. Ferdinánd 20 ezernyi magyar hadat küldött ellene. Ekkor írta *Esterházi Miklós* nádor a buzgó katolikus Rákóczinak: Íme! Kegyelmed elé megyünk, noha bizony pogányokra mennénk örömebb, mint magam nemzetére!

Történt azonban, hogy a török szultán, aki rossz szemmel nézte az erdélyi fejedelmek hatalmának gyarapodását, egyenesen ráizent Rákóczira, hogy hagyjon fel azonnal a

háborúval, mert különben ő meg betör Erdélybe. Erre Rákóczi hajlandóságot mutatott a békére, amelyet meg is kötöttek 1645-ben Linchen. A linci békekötés cikkelyeit egyzersmind az ország törvénykönyvébe foglalták.

Ezek értelmében a *bécsi* és *nikolsburgi* béke pontjai megerősítést nyertek; az elfoglalt templomok közül 90-et visszaadtak a protestánsoknak s világosan meghatározták, hogy a protestánsok templomokat, iskolákat építhetnek, harangokat, temetőket használhatnak, papjaik, tanítóik el nem űzhetők, s a vallásháborítókra büntetéseket szabtak. A *bécsi*, *nikolsburgi* és *linci* békekötések vetették meg a protestáns felekezetek vallásszabadságánk alapját.

III-dik Ferdinánd uralkodása ezután Magyarországon csöndes volt; de megsomoritotta őt nemsokára fiának, a már megkoronázott **IV. Ferdinándnak** halála, ki 13 éves korában szállt a sírba. Kívüle még csak egy fia volt: a papnak szánt **Lipót**, kit még atyja életében megkoronáztak.

A török háborúk s a Wesselényi-összeesküvés.

I. Lipót 48 évi uralkodása nevezetes nyomokat hagyott Magyarország történetében. Az ő idejében a belső zavargások tetőpontjukat érték.

Mindenekelőtt a törökökkel gyűlt meg a baja, akik két ízben is betörték az országba s elfoglalták Zerinvárt is, a Zrínyieknek Muraközben épített erősségét. Lipótnak azonban jeles hadvezérei voltak, akik a török felett szép győzelmet arattak. *Montecuccoli*, a császári hadak fővezére, *Szent-Gothárdnál* aratta a legfényesebb diadalt a törökön s a nemzet égett a vágytól, hogy a törökök hatalmát most teljesen megtörhesse. A háború folytatása helyett azonban egész váratlanul, a magyarok tudta nélkül Lipót békét kötött Vasváron. Ez a béke, a nyert diadalok után igen kedvezőtlen volt, mert megmaradt a törökök birtokában minden, amit eddig elfoglaltak s Lipót ezzel a lealázó békével csak a törököknek akart kedvezni, nyilván azzal a céllal, hogy a magyar nemzet szabadságát annál könnyebben megnyirbálhassa. Ez végtelenül bosszantotta a magyarokat.

Ehhez járult, hogy a rakoncátlan *német zsoldosok* fosztogatták a népet és hogy Lipót az alkotmányt megszegte, amiért is a magyarok Lipót ellen összeesküdtek. Az elégedetlenek élén: *Wesselényi Ferenc* nádor, *Zrínyi Péter*, *Frangepán Ferenc*, *Nádasdy Ferenc* és *Rákóczy Ferenc* állottak. Ez volt az úgynevezett «*Wesselényi-összeesküvés*».

Céljuk az volt, hogy haderőt gyűjtenek s a királyt az aranybulla értelmében a törvények megtartására szorítják. Azonban az összeesküvést felfedezték s *Nádasdyt* Bécsben, *Zrínyit* és *Frangepánt* Bécs-Ujhelyben lefejezték; Wesselényi előbb meghalt: I. Rákóczy Ferenc pedig anyjának könyörgésére nagy váltságij mellett kegyelmet nyert. Neje, *Zrínyi Ilona*, kénytelen volt még jegyajándékát is odaadni, hogy az összeg kikerüljön.

Ezt az összeesküvést Lobkowitz, a gonosz bécsi miniszter befolyása alatt Lipót arra használta fel, hogy a *magyar alkotmányt* eltörölte s behozta az *önkényuralmat*. Az országgal úgy bánt, mint meghódított tartománnyal. Idegen zsoldosok sanyargatták a népet. Nemes és nem-nemes emberekre súlyos adókat róttak. Soknak elkobozták birtokát.

Midőn ezek miatt az elkeseredés az országban tetőfokra hágott, Thököli Imre kitűzte a fölkelés zászlaját s az elégedetlen nép élére állott. Jó sokáig török segéllyel szerencsésen harcolt a királyiak ellen és Erdély fejedelmének is megválasztották, de végre legyőzték s száműzetésbe kellett távoznia. Egyedül a derék *Zrínyi Ilona*, aki másodszer Thökölihez ment nőül, tartotta még magát Munkács várában, melyet csak három évi hősie ellenállás után adott fel.

V. Küzdelem a törökkel s felszabadulás a török járom alól.

Budavár visszavétele.

I. Lipót uralkodásának második fele nevezetessé vált a törökök felett nyert fényes győzelmek által. A török már annyira befészkelte magát Magyarországon, hogy 1683-ban Bécs elfoglalására indult, Ausztriának leigázása végett. Midőn Kara Mustafa nagyvezér hatalmas seregével megérkezett Bécs alá, Lipót elmenekült s Bécs védelmét Starhemberggre hagyta, aki 12 ezernyi őrséggel hősieen meg védte a várost. Mikor legnagyobb volt a veszedelem, az utolsó pillanatban megérkezett Szobieszky János, a hős lengyel király, mint Lipót szövetségese s egyesülvén Lotharingiai Károly herceg hadaival, közös erővel szétverték a törököket és így Bécs 1683 szept. 12-én megszabadult a törököktől, akik Magyarországon is hatalmas vereséget

szenvedtek. Már a következő évben Visegrád és Vác, majd Érsekújvár, Szolnok és Arad jutott a királyiak kezébe, 1686-ban pedig Lotharingiai Károly herceg vezérlete alatt 92 ezer főnyi keresztény sereg — köztük 20 ezer magyar vitéz a nádor vezérlete alatt — gyűlt egybe Budavár visszavételére.

Budát tizenötezer főnyi őrséggel Abdurrahman basa védelmezte, aki hősies ellenállást tanusított, de Budavár 1686. évi szeptember 2-án bevételét s így másfél század után onnan a törökök kipusztultak. Budavár visszafoglalásánál nagyszerűen tündökölt a magyar vitézség. A főroham alkalmával a várnak északi oldalán eörményesi **Fiát János** a győri várhajduk őrnagya volt az, aki 600 győri hajdúval először hatolt be a várba s egy győri hajdú tűzte ki legelőször a magyar zászlót a várfal egyik tornyára. A fehérvári kapunál pedig **Ramocsaházy Endre** magyar vitéz, a déli részben pedig Pechmann Márton Günther, szász származású vitéz jutott be először a várba. Buda vivásánál nagy szolgálatoakat tett még **Petneházy Dávid** volt kuruc kapitány is, ekkor huszárezredes, kiről azt mondták a német generálisok: «ez nem ember, hanem oroszlán».

A törököket ezután másutt is végkép elhagyta a hadiszerencse. A legnagyobb csapást Szavoyai Jenő herceg mérte rájuk, aki 1697-ben Zentánál annyira megverte a törököket, hogy 30 ezer maradt közülök a csatatéren, mire Lipót békét kötött 1699-ben Karlocán. Ezen béke szerint a szultán Lipót királynak átengedte Erdélyt s lemondott magyarországi birtokairól is, a Bánságot kivéve.

Igaz ugyan, hogy a törökök fölött nyert diadalokban s különösen Budavár visszavételében a császári fővezérek nagy érdemeket szereztek maguknak, de I. Lipót nagyon drága árt is követelt ezért a nemzettől, azt tudniillik, hogy a magyar nemzet mondjon le jövőre a *szabad királyválasztás* jogáról s töröltessék el az aranybullának az a végső pontja, mely szerint, ha a király meg nem tartja a törvényeket, a nemzet fegyveresen is ellenállhat a királynak. A király eme kívánságának sokan nem akartak hódolni, különösen *Draskovich Miklós* országbíró és párthívei erősen ragaszkodtak a királyválasztási joghoz, de végre is a többség beleegyezett s 1687. évben a pozsonyi országgyűlés kimondotta, hogy a szabad királyválasztási jogot eltörli s a *Habsburg-ház örökösödését* törvényileg elismeri. Az aranybulla utolsó

pontját szintén [eltörölték; de viszont törvénybe iktatták, hogy megkoronáztatása előtt minden uralkodó tartozik megesküdni a magyar alkotmányra.

II. Rákóczi Ferenc szabadságharca.

Másfél század keserves küzdelmei után megszabadult ugyan hazánk a török járom alól, de most meg a magyar nemzet alkotmányos szabadsága forgott veszedelemben.

II. Rákóczi Ferenc

Lipót mindenekelőtt Erdély önállóságát szüntette meg s 1691. évtől kezdve Bécsből intéztette kormányzását. Az utolsó erdélyi fejedelem II. Apaffy Mihály már csak a fejedelmi címet viselte s mint császári kegydíjas Bécsben halt el 1713-ban.*

* Erdély fejedelmei:	János Zsigmond ma-	1559—1571
János Zsigmond,	gában	1571—1576
Szapolyai és Iza-	Báthory István	1576—1581
bella királyné	Báthory Kristóf	1581—1602
1541—1559	Báthory Zsigmond	

Lipót bécsi kormányának az volt a célja, hogy Magyarország alkotmányát is megsemmisítse. Az országot az örökös tartományok közé akarta sorozni. A főméltóságokba idegenek kerültek, a nemesekre újabb nyomasztó terhet róttak, a katonai kormányzók alatt zsoldos hadak dúlták az országot s a protestánsok üldözései ismét napirenden voltak.

Emiatt az elégtelenség lobot vetett az országban s kitört a polgárháború, mely Lipót fia, *I-ő József* kormánya alatt is sokáig tartotta izgalomban az országot.

Az elégtellenek a beregi erdőben összegyűlvén, fölvetették a «kuruc» nevet s *II-ik Rákóczi Ferencet*, Zrinyi Ilona fiát, választották fővezérül, aki ezután csakhamar ki is tűzte a szabadságharc zászlaját, ezalatt a jelszó alatt: «*Szabadságért*». A kurucok hada ezután egyre-másra sok győzelmet aratott a császári zsoldos hadak felett, akiket «*labancok*»-nak csufoltak. A kurucok legkiválóbb vezérei *Károlyi*, *Vak Bottyán* és *Bercsényi* voltak. Végre azonban elhagyta Rákóczit a hadi szerencse. Hogy segítséget nyerhessen, szeretett volna szövetséget kötni a franciákkal. Azonban XIV. Lajos francia király csak hitegette, de segítséget nem adott. Utóbb, reményvesztetten a nemzet is vágyott a békére, melynek föltételeit *Pálffy János* és *Károlyi Sándor* készítették elő; 1711-ben megkötöttvén a szatmári béke, a kurucok a majtényi mezőn letették fegyvereiket s átadták kuruc zászlóikat. *Rákóczi* ezután, aki megtagadta a hűségi esküt, embereivel, *Mikes Kelemennel*, *Bercsényivel* és *Sibirikkel*, Törökország *Rodostó* nevű városába vonult mint száműzött, ahol a vallás és munka adott neki vigasztalást honfiúi fájdalmaiban.

VI. A királyi ház s a nemzet megbékülése.

A kuruc-háború után *III-ik Károly* jutott a trónra, mint I. József király testvéröccse, aki sok jóindulatot tanúsított a nemzet alkotmánya iránt. Bizalom és rokonszenv fogadta. Mindenekelőtt elismerte a szatmári békét és megígérte az

Báthory Endre	1599	Bethlen István	1630
Básta, Rudolf hely-		I. Rákóczi György	1630—1648
tartófej.	1603—1604	II. Rákóczi György	1648—1657
Bocskai István	1605—1606	Rhédey Ferenc	1657—1660
Rákóczi Zsigmond	1607—1608	Barcsay Ákos	1658—1660
Báthory Gábor	1608—1613	Kemény János	1661—1662
Bethlen Gábor	1613—1629	I. Apafi Mihály	1661—1690
Katalin (brandenburgi)	1629—1630	II. Apafi Mihály	1690

1712—15. pozsonyi országgyűlésen, hogy az országot saját törvényei szerint fogja kormányozni. Intézkedései közül nevezetes, hogy ugyancsak a pozsonyi országgyűlésen törvényt alkottak az állandó katonaságról. Kormányzása arról is nevezetes, hogy *Szavojai Eugén* és *Pálffi János* vezérlete alatt a királyi hadak ismét fényes diadalt arattak a törökökön. Az 1716. évben a törökök a Bánságból is kitakarodtak s így az országnak ez a része is végleg felszabadult a török iga alól. Ő állította fel a *kerületi táblákat*, Pozsonyban pedig újjászervezte a kir. kancelláriát és *helytartótanácsot*, melyet később Budára tettek át.

Károly legnevezetesebb intézkedését az új trónörökösödési rend megállapítása képezi, mely «**pragmatica sanctio**» név alatt ismeretes. Mivel ugyanis fiörököse nem volt, nehogy halála után trónvillongások származzanak, még életében oly trónörökösödési szabályzatot dolgoztatott ki, mely koronának örökségét leánya részére is biztosítsa. A nő örökösödési szabályzatot, valamint az osztrák tartományok, úgy a magyar rendek is elfogadták s a pozsonyi országgyűlés 1722/3-ban törvénybe iktatta, de azzal a kikötéssel, hogy minden uralkodó megkoronáztatása előtt esküt köteles tenni a magyar alkotmányra.

A *pragmatica sanctio* eszerint oly kétoldalú szerződés az uralkodó és a nemzet között, melynek mindkét félre kötelező ereje van. Ennek a törvénynek alapján III-ik Károly halála után *Mária Terézia* lett Magyarország királyává.

A királyi ház s a nemzet között a kibékülés még bensőbbé vált *Mária Terézia* uralkodása alatt, aki a nemzet szellemi és anyagi felvirágoztatása érdekében mindent megtett, hála fejében azért, hogy a magyarok védelmére keltek s megmentették trónját az örökösödési háborúban s csak *Szilézia* jutott II. *Frigyes* birtokába.

Mivel a magyarok látták, hogy *Mária Teréziának* nagyon fájt az, hogy *Szilézia* porosz hatalom alá került, készséggel vettek részt a hétéves háborúban, melyet a szövetséges hatalmak *Frigyes* ellen indítottak. A szövetségesek eleinte szerencsével harcoltak. A magyar huszárok *Nádasdy Ferenc* és a vakmerő *Hadik András* vezérlete alatt fényes diadalokat arattak s megsarcolták Berlint is. *Frigyes* azonban, habár fél Európa ellene támadt, dicsőséggel végezte be ezt a nagyszerű harcot, mely «hét éves háború» név alatt ismeretes. Poroszország e diadalok által az európai *nagyhatalmak sorába* is felküzdötte magát. *Frigyesnek* egy tette azonban nem érdemel dicséretet, mert igazságtalan volt azáltal, hogy 1772-ben II. Katalin cárnővel együtt, részt vett Lengyelország felosztásában, melyhez kényszerüsből

Mária Terézia is hozzájárult. Ekkor kapta vissza Magyarország a Zsigmond alatt elzálogosított szepesi városokat.

Mária Terézia után fia, *II. József* jutott a trónra, aki szabad gondolkozású s emberszerető fejedelem volt.

Még anyja életében álnév alatt utazta be Európa műveltebb tartományait s két ízben bejárta Magyarországot is. Amit a külföldön szépet és jót látott, azt iparkodott országaiban meghonosítani. Hogy azonban *újítaiban* szabad keze lehessen, nagy hibát követelt el a nemzet ellen azért, hogy nem koronáztatta meg magát s nem tartott ország-

Mária Terézia.

gyűlést. Csupa rendelettel kormányozta az országot s abban a hitben élt, hogy boldogítja népeit s boldogítani akarta azokat saját akaratuk ellenére is. Nevezetesebb újításai a következők: Több *szerzetes rendet* eltörölt s azok jövedelmeit *népnevelési* célokra fordította. A protestánsok részére kiadta a *tűrelmi parancsot* s megengedte nekik, hogy iskolákat, templomokat szabadon építhessenek s a főhivatalokra alkalmaztassanak. A jobbágyoknak megengedte, hogy magukat *megválthassák*; a *céheket* eltörölte s behozta az *ipar-szabadságot*. Legfőbb óhajta az volt, hogy: valamennyi országát egyetlen birodalomná egyesíthesse. E célból el-

akarta törölni a magyar *alkotmányt* és hazánkat is be akarta olvasztani az osztrák birodalomba. Meg is nyirbálta a *régi vármegyék* hatalmát s az országot *tíz kerületre* osztotta, azokba *királyi biztosokat* rendelt. Azután mellőzve a magyar nyelvet, hivatalos nyelvvé a *német nyelvet* tette s megparancsolta, hogy három év alatt minden tisztviselő megtanuljon németül. Ezek a nemzetellenes rendeletek nagy elkeseredést okoztak az országban. Végre azonban a szerencsétlen török háború által megrendülvén, belátta, hogy hibázott és hogy csak alkotmányos kormányzás békítheti ki a nemzetet; *újításait* ekkor *visszavonta* s megígérte, hogy meg fogja magát koronáztatni, de betegségéből többé nem kelt fel. Utolsó napjaiban azt mondta: Óhajtanám, ez irassék siromra: «Itt nyugszik egy fejedelem, kinek szándéka tiszta volt, de maga elég szerencsétlen volt látni, hogy minden terve hajótörést szenved.»

VII. A francia forradalom s a napoleoni háborúk hatása Magyarországra.

A nemzet újjászületésének korszaka *II. Lipót* kormányzásával vette kezdetét. Ő jól tudta azt, mennyire elkeserítette a magyar nemzetet József császárnak alkotmányellenes kormányzása. Azért trónralépése után azonnal Pozsonyban országgyűlést hívott egybe s magát megkoronáztatván, esküvel biztosította az ország törvényeit és szabadságát.

Ezen az 1790/1. évi országgyűlésen törvénybe iktatták, hogy: *Magyarország független, szabad állam, mely semmi más országnak alávetve nincsen s melyet nem önkényes rendeletekkel, hanem egyedül saját törvényei és szokásai szerint kell kormányozni*. Kimondották, hogy a király, trónralépése után, hat hónap lefolyása alatt, magát megkoronáztatni tartozik. Elhatározták, hogy *országgyűlés* minden harmadik évben tartassék s *adó* és *ujoncot* csak itt lehet az országra kivetni. Ugyanezen a gyűlésen a protestánsok szabad vallásgyakorlatát s egyházi önkormányzatát újra megerősítette. Elrendelték, hogy a felsőbb iskolákban a magyar nyelvnek is legyen külön tanára.

A király ezeket a törvényeket 1791-ben megerősítvén, a nemzet áldotta a «bölcs és jó fejedelmet», aki azonban nem sokára azután, a magyarok nagy bánatára, elhalálozott.

I. Ferenc uralkodása idejének nagyobb részét a *francia háborúk* vették igénybe. Alig foglalta el ugyanis a trónt, a francia nemzetgyűlés megizente neki a háborút. Ebben a válságos helyzetben első gondja az volt, hogy a magyar nemzet ragaszkodását magának biztosítsa; azért eleinte nagy figyelmet is tanúsított a nemzet alkotmányos jogai iránt. A régi sérelmek orvoslását azonban részint a francia háborúk, részint pedig egy közbejött esemény teljesen megakasztották.

Ugyanis a francia demokratikus elvek jelszavai forrongásba hozták más országokban is az elméket. Mivel pedig Magyarországon is voltak némelyek, kik a francia elvek nyomán jogegyenlőséget, polgári és szellemi szabadságot óhajtottak, szabad alkotmánnyal, hogy elveiket valósíthassák, egy titkos társulatot alakítottak, melynek feje, vezére *Martinovics* Ignác volt, aki Ferencrendi szerzetesből tanár s később apát lett. Ez volt az úgynevezett «*Martinovics-féle összeesküvés*».

A titkos társulatot azonban a rendőrség felfedezte s az összeesküvők főbjeit a budai vérmezőn lefejezték.

Eközben *Bonaparte Napoleon* francia hadvezér, később császár, egyre féltelmesebbé lett győzelmei által. Négyyszer verte meg Ferenc hadseregét s két ízben Bécsset is elfoglalta, úgyannyira, hogy Ferenc családotól Magyarországra volt kénytelen menekülni; de Napoleon seregei 1809-ben ide is berontottak s egész *Győr*ig hatoltak.

A magyar nemzet, feledve a sérelmeket, rendületlen hűséget tanúsított királya iránt. Napoleon *felhívásokat* bocsátott a magyar nemzethez, hogy szakadjanak el Ferenc királytól s válasszanak maguknak a Rákos mezején tetszés szerinti új királyt s ha kell, ő mindenkor kész lesz védelmezni a magyarokat. De a nemzet nem hallgatott a csábító szavaira; hű maradt továbbra is királyához s azzal felelt a felhívásra, hogy általános «*nemesi fölkelés*»-t hirdetett, mely azonban Győrnél vereséget szenvedett.

Évek mulva végre Ferenc és szövetségesei legyőzték Napoleont, mire egész Európában helyreállt a béke. Mivel azonban Ferenc megtette azt, hogy *országgyűlésen kívül* önkényűleg, újabb és újabb *adónemeket* vetett ki s az *ujoncokat* is önkényűleg szedette, ez a törvénytelenység nagy visszahatást kellett. Végre a király megemlékezvén koronázási esküjében tett ígérteréről, megígérte, hogy jövőre az országot *alkotmányosan* fogja kormányozni.

Találmányok és fölfedezések.

Amíg a magyar nemzet keserves küzdelmeket vívott tatárok s törökök ellen s úgyszólva folyton fegyverben állott alkotmányos szabadságának megvédése érdekében, Európa más nemzetei a béke védelme alatt hatalmas haladást tettek a művelődés minden ágában.

Már a középkor utolsó századai, a XIV. és XV. század fontos találmányokkal tündöklenek, így a többek között *Schwarz Berthold* 1330-ban feltalálta a puskaport, *Gutenberg János* pedig 1440-ben feltalálta a könyvnyomtatást.

A XV. század vége felé pedig *Amerika* fölfedezése képez korszakalkotó eseményt. Az új világrész fölfedezésének dicsősége *Kolumbusz* Kristófot illeti.

Amerika fölfedezése az európai népekre nézve roppant nagy hasznot hajtott. Az ötödik földrészt, Ausztráliát sokkal később, a XVIII. század első felében fedezték föl.

Az utolsó három században is az emberi ész sok hasznos találmánnyal ajándékozta meg az emberiséget s mozdította elő a haladást.

A XVII. században *Torricelli* fölfedezte (1643-ban) a légsúlymérőt.

A XVIII. században *Watt James* nevű angol (1773-ban) a gőzgépet, *Franklin Benjamin* (1777-ben) a villámhárítót, *Mongolfier* nevű francia (1782-ben) a léggömböt, *Chappe* francia tudós, (1794-ben) a távirót, *Jenner* angol (1793-ban) a himlőoltást.

A XIX. század a következő nevezetes találmánnyal dicsekszik: *Fulton* készítette 1807-ben az első gőzhajót, *Stephenson* nevű angol készíté 1829-ben az első gőzmozdonyt, *Daguerre* 1838-ban az első fényképet.

VIII. A mai Magyarország megalkotása.

A nemzeti ébredés.

Amíg I. Ferenc uralkodásának első szaka csupa harci zaj s meddő politikai küzdelmek között zajlott le, addig uralkodásának második felében a nemzet vezérférfiai messzeható, üdvös reformokat alkottak, melyek útját vágják az eddigi törvénytelenéseknek s megnyitották a nemzeti újjászületés korszakát.

A mint a békés idők beállottak, a vármegyék, az alkotmány ezen ősi védőbástyái, derekasan megféleltek feladatoknak s felirtak az önkényes kormányrendeletek ellen, melyek által az újabb adó-nemeket és az ujoncokat, az országgyűlés mellőzésével, a kormány önkényüleg vetette ki a nemzetre.

Mivel pedig az adó és újoncok megajánlásának ügye a nemzet két legfontosabb alkotmányos jogát képezik, a megyék panaszos hangon szólaltak fel a törvényellenes eljárás ellen. Bars megye az adószedést eltiltotta s felirt, hogy a törvényesen koronázott királynak ellenállni ugyan nem akar, de a törvények megszegéséhez nem nyújt kezét. Pest megye pedig sürgette a királyi biztosok visszahívását, s később Deák Antal s Felsőbüki Nagy Pál sürgették a királyi biztosoknak, mint «honárulók»-nak megbüntetését.

Végre a király megemlékezvén koronázási esküjében tett azon ígéretéről, hogy a nemzet jogait épségben fenn fogja tartani, kijelenté, hogy a megtörtént események atyai szívének kellemetlenek s megígérte, hogy a királyi biztosok hivatalát megszünteti; 1825. évi szent Mihály havára Pozsonyba országgyűlést hívott egybe, amely örökre nevezetes marad a nemzeti újjászületés történetében.

Ferenc király trónbeszédében szívetnyerő kifejezésekkel szólt a nemzethez s szavát adta, hogy ezentúl az országot alkotmányos elvek szerint kormányozandja.

Ezen országgyűlésen törvénybe iktatták, hogy jövőre minden három évben országgyűlés tartassék s egyszersemind megszüntették az adóknak s az ujoncoknak törvényellenes kivetését, a reform-munkálatok előkészítésére pedig bizottságot küldöttek ki.

A magyar nemzet életében megnyilt ezután a nemzeti újjászületés áldásos korszaka. A nemzeti művelődés óriási léptekkel kezdett előbbre haladni. A magyar irodalom hatalmas lendületet vett. *Kazinczy Ferenc*, *Berzsenyi Dániel*, *Csokonai Vitéz Mihály*, *Kisfaludy Sándor*, *Kisfaludy Károly* és *Kölcsey Ferenc* kitűnő művekkel emelték a magyar nyelvet s ébresztették a honfiui lelkesültséget. Az országgyűléseken *Felsőbüki Nagy Pál*, *Beöthy Ödön*, *Klauzál Gábor*, *Wesselényi Miklós* hazafias, remek szónoklataikkal fellelkesítették a kedélyeket. A főurak egymással vetekedtek a nemes intézetek létesítésében. *Széchenyi Ferenc* gróf gazdag könyvtárát és régiséggyűjteményét odaajándékozván a nemzetnek, megvetette alapját a «*Nemzeti Múzeum*»-nak. *Festetics György* gróf Keszthelyen «*gazdasági tanintézet*»-et alapított. Budapesten létrejött a katonanevelő intézet «*Ludoviceum*» név alatt. A Dunán megindult az «*első gőzhajó!*»

1830-ban pedig megalakult a «*Dunagőzhajózási társaság*». A kereskedés előmozdítására ekkor létesült a «*Ferenc csatorna*», mely a Tiszát a Dunával összeköti. A nemzet haladásának hatalmas ösztönzője volt *Széchenyi István* gróf, akinek első nagyszerű tette is az volt, hogy hatvanezer forinttal megvetette alapját a «*Magyar tudományos akadémia*»-nak. És így a nemzet emelt fővel, nemes buzgalommal haladt a nemzeti műveltség áldásttermő útján.

A 48-diki törvények s a nemzet ujjászületése.

V. Ferdinánd (1835—1848), akit szelidnek és jólelkűnek jellemez az utókor, buzgósággal folytatta mindazt, amit atyja a nemzet anyagi és szellemi gyarapodásának emelésére megkezdett.

Alatta az átalakító reform-mozgalmak erélyesebben indultak meg, mint valaha. A reformok mozgató szellemei: **Deák Ferenc**, **Széchenyi István** gróf s **Kossuth Lajos** voltak: az érdemből nagy rész illeti a hazafias **József nádort** is, akinek az ország ügyei iránt való buzgósága örök hálára kötelezte le a nemzetet.

A bécsi kabinet azonban rossz szemmel nézte a nemzeti szellem s a szabadság ügyének fejlődését s *Metternich Kelemen* herceg, mint birodalmi főkancellár, a kényuralmi rendszer megszilárdítását szerette juttatni.

Azon reformtörvények, melyek a nemzetet foglalkoztatták, a következők voltak:

Ösiség eltörlése. Telekkönyvek s nemzeti bank felállítása. Örök váltság a jobbgység számára. Céhek, egyed-árúságok megszüntetése. Általános birtoklási s hivatalviselési jog. A papság és nemesség adózása.

Széchenyi István gróf — kit Pestmegye gyűlésén **Kossuth Lajos** nevezett először «legnagyobb magyar»-nak — kimondotta a szöveget: «*haladnunk kell!*»

Mivel pedig a szólásszabadság nagyobb biztosítékot nyert, csakhamar ezután **Kossuth Lajos** megindította a «*Pesti Hirlap*» című újságlapot, melynek éltető lelke ő volt s bübajos nyelvezeten írt, megragadó vezércikkeiben hatalmas eszmeáramlatot indított.

Kossuth gyűjtő szavakkal szólt a nemzethez.

A nemzeti szellem fellelkesülésére nagy hatással volt ennek a kornak irodalma is.

Ebben a korban kitűnő írók és költők voltak: *Vörösmarty Mihály*, *Arany János*, *Petőfi Sándor*, *Tömpe Mihály*

költők, *Toldi Ferenc*, *Horváth Mihály*, *Szalay László*, báró *Eötvös József*, *Jókai Mór*, báró *Jósika Miklós* és más jeles férfiak a nemzeti nyelvet a virágzásnak eddig nem ismert fokára emelték. Ekkor alakult meg a «Kisfaludy-társaság» is.

A nemzeti szellem felébredése nyomán a legszebb remények közt nyílt meg végre az 1847/48-diki országgyűlés, melyen **Kossuth Lajos** is, mint Pestmegye követe, ez alkalommal először jelent meg.

A gyűlést november 12-én V. Ferdinánd király *magyar nyelven* nyitotta meg. Századok óta nem hallotta magyarul beszélni országgyűlésen királyát a magyar; azért a rendek lelkesülése leirhatatlan volt.

Ezen gyűlésen először is az időközben elhalálozott József nádor helyébe fiát, **István főherceget**, közakarattal nádornak választották. A nemzet őszinte rokonszenve emelte őt e díszes állásra, amelyet József nádor 50 évig oly dicsően viselt, hogy hasznos működésének emlékét törvénycikkben is megörökítették.

A gyűlés további folyamán diadalait ülte a szabadelvű reform-párt: az alsó táblánál *Kossuth Lajos*, a felső táblánál pedig *Batthyány Lajos* gróf voltak a vezérférfiak.

Ezen gyűlésen oly törvényjavaslatokat alkottak, melyek az ország alkotmányát alapjában megváltoztatták.

IX. A szabadságharc s az önkényuralom.

Az 1848/49-diki szabadságharc.

Az 1848-diki év forradalmak zajával nyílt meg. A népet a szabadság szelleme hatotta át. A forradalom február havában először is Párisban tört ki. A francia nép felforgatta a királyi trónt s kikiáltotta a köztársaságot. Március 13-án Bécsben is kitört a forradalom. Metternich kormánya megbukott.

Március 15-én a pesti ifjuság is tüntetést rendezett a szabadság mellett, *Petőfi Sándor* elszavalta a «*Talpra magyar*» kezdetű *Nemzeti dalát*, *Jókai Mór* pedig felolvasta 12 pontban «Mit kíván a magyar nemzet?» cím alatt a nemzet kívánságát.

Ugyanezen a napon, István nádor vezetése alatt egy fényes küldöttség vitte fel Bécsbe a rendek feliratát a nemzeti reformokról. A bécsiek a küldöttség tagjait, köztük *Kossuth Lajost*, tüntető lelkesültséggel fogadták.

Az események izzó hatása alatt már ápril 7-dikén Ferdinánd kinevezte gróf *Batthyány Lajos* elnöklete alatt az első parlamentarizmus, független, felelős minisztériumot, melynek tagjai lettek: *Deák Ferenc, Kossuth Lajos, gróf Széchenyi István, báró Eötvös József, Szemere Bertalan, Klauzál Gábor, Mészáros Lázár és Esterházy Pál.*

A minisztérium megalakulása után nyomban felterjesztették a reformokat magába foglaló 1848-diki törvényjavaslatot. Ápril 11-én V. Ferdinánd önmaga hirdette ki az általa szentesített törvényt, mely a mai új Magyarország alaptörvényét képezi.

Ez a törvény kimondotta, hogy:

1. Az országot független magyar minisztérium kormányozza. 2. Évenként Pesten országgyűlés tartassék, amelyre a követeket maga a nép választja meg. 3. Erdélyt Magyarországgal egyesítették. 4. A közös teherviselést kimondották, úgy hogy az adót ezentúl a nemes ember is fizeti. 5. A robotot és kilencedet méltányos *megváltással* eltörölték. 6. A jobbágyok szabad urai lettek birtokaiknak. 7. A sajtó szabad legyen. 8. A keresztény vallások egyenlő joguak. 9. A törvény előtt minden ember egyenlő s hivatalt nem nemes emberek is viselhetnek, hogy így érvényesüljön a «szabadság, egyenlőség, testvériség» elve.

A nemzet határtalan örömmel fogadta az új átalakulást. Azonban az öröm csakhamar ürömmé változott. A nemzet ellenségei megirigyelték az ország boldogságát s felbujtogatták a nemzet ellen a horvát, szerb, tót és oláh nemzetiségeket s egyik napon arra ébredt a nemzet, hogy *Jellasics* horvát bán negyvenezer határőrrel beütött az országba. Erre a magyar nemzet is kénytelen volt saját védelmére fegyvert ragadni s kiütött a polgárháború, mire V. Ferdinánd lemondott a trónról, melyet utána unokaöccse, az ifjú I. Ferenc József foglalt el 1848-ik évi december hó 2-án. Ferdinánd ezután Prágába vonult s elzárkózva a kormányügyektől, egyedül a vallás vigaszaiban s a szegények iránt való jótéteményekben lelte gyönyörét.

I. Ferenc József, csak 18 éves volt, midőn a legnagyobb zűrzavarban elfoglalta a császári trónt. A *bécsi* minisztérium mindjárt kormánya kezdetén odavitte a dolgot, hogy a haza alkotmányát felfüggesztették s a cél az volt, hogy Magyarországot az osztrák császárság alárendelt tartományává tegyék. Magyarország önvédelmi harcát «láadás»-nak nyilvánították s *Windischgrätz* császári tábornok nagy sereggel rontott az országba. Eleinte csakugyan győzelemmel harcolt s elfoglalta Pestet is, de tovább nem jutott. A magyar önvédelmi harc lelkesítő bajnoka **Kossuth Lajos**

volt. Ő bejárta az országot s lelkesítő, hatalmas szónoklataival harcra tüzelte a nemzet fiait. Az országgyűlés pedig kimondotta, hogy «jogát s alkotmányát az utolsó csepp vérig védelmezni fogja». A magyar honvédsereg ezután *Görgey, Klapka* és *Perczel* alatt, Erdélyben pedig *Bem* tábornok alatt, fényes diadalokat aratott a szolnoki, hatvani, isaszeghi, váci, nagysarlói, komáromi és budavári csatákban. Az osztrák hadsereget kiűzték az országból s a dicsőség mámorában a magyarok Debrecenben kimondották Magyarország függetlenségét s *Kossuth* Lajost kikiáltották az ország kormányzójának. A bécsi kormány ebben a szorongatott helyzetben az orosz cár segélyét kérte ki, mire a cár 200,000 főre menő hadsereget küldött az országba. Egyidejűleg Haynau *császári* tábornagy szintén hatalmas sereggel vonult Magyarország ellen. A honvédség az óriási hadak ellen is hősiésen küzdött, de végre *Görgey* Arthur, a magyarok fővezére, 1849. évi augusztus 13-án, *Világosnál*, 30,000 emberével lerakta a fegyvert. Ezután szomorú idők következtek Magyarországra. Haynau megkezdte boszuló munkáját. A kézrekerített tábornokokat kegyetlenül kivégeztette Aradon, október 6-án; ugyanezen a napon agyonlőtték Batthyány Lajost Pesten. Aki menekülhetett, menekült. *Kossuth* Lajos, *Klapka*, *Perczel* s mások kibujdostak. Itthon a nemzet elvesztette alkotmányát s Magyarországot beolvasztották az osztrák birodalomba. A nemzet, melynek moccannia sem volt szabad, túrt és várt a jobb idők reményében.

Az önkényuralom.

A magyar szabadságharc leveretése után a bécsi kormány úgy tekintette Magyarországot, mint hódított tartományt s úgy is bánt el vele. Az országot szétdarabolta. Erdélyt és Horvátországot elszakította az anyaországtól. A vármegyéktől elvette a tisztviselő-választási jogot s a hivatalokat idegenekkel, csehekkel és németekkel töltötte be. A zsandár-világnak ez a szomorú korszaka, — a birodalmi miniszter neve után — *Bach-korszak* név alatt lett gyászos nevezetességüvé. A nemzet az erőszak ellen nem tehetvén semmit, túrta némán az önkényuralmat, várva a jog, törvény és igazság diadalával egy jobb jövő hajnalhasadását.

Ami azonban önként meg nem jött, meghozták a váratlan világesemények.

Történt ugyanis, hogy 1859-ben kiűtött Ausztria ellen a *francia-szardiniai háború*. *Viktor Emánuel* szárd király és ennek minisztere *Cavour* rábírták III. Napoleon francia

császárt, hogy felső Olaszországot szabadítsa fel Ausztria befolyása alól. Az elhatározó csata Szolferinónál történt. Az ausztriai sereget legyőzték s Ausztria elvesztette Lombardiát. Csakhamar ezután *Garibaldi* szabadsághős vitéz csapataival elfoglalta a két szicíliai királyságot. Viktor Emánuel lassanként magához hódította az egyes tartományokat, sőt az «egyházi állam» egy részét is, s belőlük egy egységes országot alkotott s kikiáltotta magát *Olaszország* királyának, ami ellen az elűzött fejedelmek s a római pápa óvást tettek.

Az *Ausztria, Porosz és Olaszország* közti háború 1866-ban szintén nevezetes változásokat szült. Ebben a háborúban Poroszországnak (*Bismarck*) Olaszország volt a szövetségese s így Ausztria kénytelen volt egyszerre két hatalom ellen harcolni. Ausztriát a poroszok *Königrätz*-nél legyőzték ugyan, de az osztrák sereg *Albrecht* főherceg vezérlete alatt *Kustozánál* fényes győzelmet nyert az olaszok fölött. A háborúnak a prágai és a bécsi béke vetett véget, mely szerint Ausztria lemondott *Velenczéről*, s elismerte az olasz királyságot, melyhez most Velenczét is hozzácsatolták.

Ezek a háborúk iszonyú pénzáldozatokba kerültek. Ausztria meggyengült s egy elégedetlen nemzettel szemben alig remélhette, hogy megszilárdulhat.

X. Az alkotmány helyreállítása.

Az 1867-diki kiegyezés.

Ausztria arra volt utalva, hogy a külső veszteségek kárpótlása gyanánt, minél jobban megszilárduljon belsőleg, főképp pedig a Magyarországgal való kiegyezés által. A sok szerencsétlenség után a fejedelem önszive sugallatát is követve, szintén belátta, hogy birodalmát csak az alkotmányos élet s a nép szeretete által szilárdíthatja meg.

Deák Ferenc hazafiúi bölcsességének sikerült is végre oly kiegyezési módozatot találni ki, mely aztán alapjává lett a végleges kiegyezésnek, amely kiegyezés az 1867-diki törvénycikkben találta megoldását.

A kiegyezésről alkotott törvények helyreállították a magyar alkotmányt és megalapították Magyarország közös ügyeit Ausztriával, amely szintén alkotmányos állammá lett. Ilyen *közös ügyek*: a *közös védelem* (hadügy), a *közös képviselőlet* idegen országokban (külügy) és ennek a kettő-

nek *közös költségei* (pénzügy). A közös ügyek vezetésére a *közös miniszteriumok*, törvényhozási ellenőrzésükre a *delegatiók* (országgyűlési küldöttségek) vannak hivatva. A közös költségek viseléséhez Magyarország és Ausztria tíz évről tíz évre meghatározott arányban (quota) járúl. E szerint Magyarországra a közös költségeknek mintegy harmad-része esik.

E szerint rendeztetvén az ország ügyei, **I. Ferenc József** Ő Felsége 1867. évi június hó 8-dikán a nemzet

Deák Ferenc.

örömrivalgása közt, ősi szokás szerint nagy fénnel a budai vártemplomban *Simor János*, esztergomi érsek által a szent koronával magyar királlyá megkoronáztatott, mely alkalommal fölesküdvén a magyar alkotmány megtartására, fogadta, hogy a magyar nemzet törvényeit mind maga megtartja, mind pedig mások által megtartatja.

Ez az eskü s a fejedelem szeretete a nemzet iránt, biztosítékát adta annak az édes reménynek, hogy az alkotmány védelme alatt künn hatalmas, benn pedig virágzó lesz az ország s boldog a magyar!

A német-császárság megalakulása és a Balkán-államok.

Az újabb világesemények közül a francia-porosz és az orosz-török háborúk idéztek elő nagyfontosságú következményeket.

A *francia-porosz* háború 1870-ben Franciaországra nézve végzetleges volt. A franciák iszonyú vereséget szenvedtek s a háború a *szedáni* fegyverlerakással s Páris ostromával végződött. Franciaország elvesztette Elzász és Lotharingia nagyobb részét s hadi sarc fejében 5 milliárd frankot volt kénytelen fizetni. A franciák III. Napoleont még a háború befejezése előtt elűzték a trónról s kikiáltották a *köztársaságot*, *Vilmos* porosz királyt pedig 1871-ben a német fejedelmek kikiáltották örökös *német császárnak*. Ennek a szerencsés politikának *Bismarck* volt a mestere, aki az újonnan alakított német császárságnak kancellárja lett.

Az *orosz-török háború*. II. Sándor orosz cár az alatt az ürügy alatt, hogy a török által levett szerb és bolgár fölkelőkön segítsen, a török ellen hadat indított. A *hósi török* nemzet, *Ozman* és *Szulejman* vezérek alatt, hatalmas ellenállást fejtettek ki, s főleg Plevna mellett, ahol Ozman basa is megsebesült, a török fegyverek nagy dicsőséget arattak; de a túlnyomó orosz erő végre is győzedelmeskedett. A háborúnak az 1878-iki *berlini szerződés* vetett véget, amelynek létrejöttében részt vettek az európai összes nagyhatalmak küldöttei. A Magyar-Osztrák-monarchia részéről gróf *Andrássy Gyula* volt a képviselő. A *török követ* a szerződés pontozataiba szintén belenyugodott. A szerződés szerint *Szerbia*, *Montenegro* és *Románia* függetlenekké lettek Törökországtól; *Bulgáriát*, szabadon választott fejedelem alatt, az európai hatalmak védnöksége alá helyezték, ami monarchiánk pedig megbízást nyert *Bosznia* és *Hercegovina* volt török tartományok megszállására és kormányzására. A magyar-osztrák hadsereg *Filippovich*, *Szapáry* és *Jovanovich* vezérelte alatt hősiiesen teljesítette az okkupációt. Különösen kitüntették magukat a magyar huszárok, továbbá a *Mollináry*, *Eszte* és tiroli ezredbeli magyar bakák. A *Hadsi Loja* által felbujtogatott bosnyák felkelők és hercegovinaiak ezután meghódoltak.

15521

TARTALOM.

Ötödik osztály.

	Oldal
I. Honfoglalás	3—8
II. A magyar királyság s a ker. egyház megalapítása ...	8—22
III. A mongol vész	22—28
IV. A magyar királyság fénykora a Hunyadiak alatt... ..	28—40
V. A mohácsi vész	40—45
VI. Az alkotmány és vallásszabadság védelme	45—46
VII. A törökök kiűzése	47—49
VIII. A nemzet és a kir. ház megbékélése	49—52
IX. A mai Magyarország megalakulása	52—58
X. Napjaink	58—59

Hatodik osztály.

I. A mohácsi vészig terjedő kor áttekintése	60—71
II. Az ország három felé szakadása a mohácsi vész után	71—76
III. A protestantismus elterjedése és hatása hazánkban ...	77—78
IV. Nemzeti fölkelések az alkotmány és a szabadság védel- mére... ..	78—83
V. Küzdelem a törökkel s felszabadulás a török járom alól	83—86
VI. A királyi ház és a nemzet megbékülése	86—89
VII. A francia forradalom s a napoleoni háborúk hatása Magyarországra	89—91
VIII. A mai Magyarország megalakítása... ..	91—94
IX. A szabadságharc s az önkényuralom... ..	94—97
X. Az alkotmány helyreállítása... ..	97—99

* * * *

